FATİH SUL TAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

GAZETECİ SUİKSATLARININ BASINA YANSIMASI (1909-1911)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEHRA BETÜL DOVAN

İSTANBUL, 2025

FATİH SUL TAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
TARİH PROGRAMI

GAZETECİ SUİKSATLARININ BASINA YANSIMASI (1909-1911)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ZEHRA BETÜL DOVAN
(230121012)

Danışman
(Prof. Dr. Azmi Özcan)

DÜZELTİLMİŞ TEZ

İSTANBUL, 2025

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ
TEZ ONAY FORMU

22/10/2025

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans programı öğrencisi 230121012 numaralı Zehra Betül Dovan'nın hazırladığı "İttihat ve Terakki Dönemi Suikastlarının Basına Yansıması (1909-1918) "konulu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezi ile ilgili Tez Savunma Sınavı, 22/10/2025 Çarşamba günü saat 14:30'da yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **Kabulüne ~~Oy Çokluğu~~/Oy Birliği** ile karar verilmiştir.

Tez adı değişikliği yapılması halinde: Tez adının Gazeteci Suikastlarının Basına Yansıması (1909-1911)
şeklinde değiştirilmesi uygundur.

	Jüri Üyesi	Karar
1.	(Danışman) Prof. Dr. Azmi Özcan	kabul
2.	Prof. Dr. Hasip Saygılı	kabul
3.	Dr. Öğr. Üyesi Zekeriya Türkmen	kabul
4.	.....	.....
5.	.....	.....
6.	(İkinci Danışman)*.....	.....

*2. Danışman varsa doldurulması gerekmektedir.

ETİK BİLDİRİM

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bağlı olduğum üniversite veya bir başka üniversitedeki başka bir çalışma olarak sunulmadığını beyan ederim.

Zehra Betül Dovan

DÜZELTME METİN

1. Arşiv belgelerinin eklenmesi
2. İçerik düzenlemesi yapılması

TEŞEKKÜR

Gerçekleşen bu çalışmanın tüm aşamalarında, kıymetli destekleri ve samimi yardımlarıyla her daim yanımda olan sevgili Umut Anıl'a içten teşekkürlerimi sunarım. Çalışmada kullanılan gazeteleri değerlendirmemde katkısı bulunan kıymetli Muhammed Hızarcı Bey'e teşekkür ederim. Yüksek lisans eğitimim boyunca ve bu çalışmanın her adımında değerli bilgilerini esirgemeyen saygıdeğer hocam, Prof. Dr. Azmi Özcan'a teşekkür ederim. Son olarak, hayatımın her anında koşulsuz sevgileriyle yanımda duran, desteklerini ve fedakârlıklarını hiçbir zaman eksik etmeyen, kıymetli anneme, babama en derin sevgi ve teşekkürlerimi sunarım.

Özet sayfasında, tezde araştırılan sorun, araştırmada kullanılan işlem, yöntem ve teknikler ile sonuçlar, sayfa başında tezin başlığı ve yazar adı belirtilerek 300 kelimeyi geçmeyecek şekilde hazırlanmalıdır.

Zehra Betül Dovan

GAZETECİ SUİKSATLARININ BASINA YANSIMASI (1909-19011)

Zehra Betül Dovan

ÖZET

19. yüzyılın sonundan itibaren Osmanlı Devleti'nde başlayan yenileşme, Batılılaşma ve anayasal yönetim arayışlarını da beraberinde getirmekteydi. Bu önemli süreçte II. Abdülhamid yönetimine karşı muhalefetin merkezlerinden biri olan İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyetin yeniden ilan edilmesi amacıyla güçlü bir siyasi harekete dönüştü. Fakat cemiyet iktidarı ele geçirdikten sonra, başlarda savunduğu özgürlükçü değerleri büyük ölçüde kaybetmekteydi. Bu ortamda, basın özgürlüğünü savunan, hükümeti eleştiren gazeteler ve yazarları baskı altında kaldılar ve sırayla siyasi cinayetlerin hedefi hâline geldiler.

Hasan Fehmi Bey, radikal muhalif görüşlere sahipti. *Serbesti* gazetesinde başyazarlık görevini üstlendi. Cemiyetin yolsuzluklarını açıkça eleştirmesi nedeniyle sayısız tehditle karşılaşan Hasan Fehmi, bu tehditleri önemsemedi. Ve sonucunda 6 Nisan 1909 gecesi Galata Köprüsü üzerinde silahlı saldırıya uğrayarak öldürüldü. Cinayet, geniş çapta protesto edildi ve Hasan Fehmi, hürriyet mücadelesinin sembol isimlerinden biri olarak görülmeye başlandı.

Ahmet Samim Bey de benzer şekilde muhalif duruşuyla tanınan, liberal ve âdem-i merkeziyetçi fikirleri savunan önemli bir gazeteciydi. Özellikle *Sadâ-yı Millet* gazetesinde başyazarlık yaptığı zamanlardaki eleştirel yazılarıyla dikkat çekmekteydi. Ve o da 9 Haziran 1910 gecesi Eminönü Bahçekapı'da gerçekleşen suikast sonucu öldürüldü. Gerçekleşen bu cinayet de kamuoyunda büyük tepki uyandırdı; olayın siyasi boyutu tartışıldı ve basın özgürlüğüne yönelik saldırı olarak değerlendirildi.

Zeki Bey ise mali yolsuzlukları gündeme getiren, İttihat ve Terakki karşıtı duruşuyla bilinen önemli bir gazeteciydi. *Şehrah* ve *Hemrah* gazetelerinde yazılar kaleme alarak hükûmeti eleştirdi. 11 Temmuz 1911 gecesi Makriköy'de uğradığı

suikast sonucu öldürüldü. Bu cinayet de kamuoyunda siyasi bir cinayet olarak tanımlandı ve soruşturmanın ciddiyetle yürütülmesi gerektiği vurgulanmaktaydı.

Bu üç gazetecinin en önemli ortak noktası, II. Meşrutiyet döneminde yükselen baskıcı siyasi ortamda, düşüncelerini özgürce ifade ettikleri için hedef hâline gelmiş olmalarıdır. Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Beyler' in öldürülmeleri, o dönemin siyasi atmosferini ve basın üzerindeki ağır baskıları açıkça ortaya koymuş bulunmaktadır. Bu gerçekleşen cinayetler, Osmanlı tarihinde basın özgürlüğü ve siyasi eleştirinin bedelini ağır şekilde ödeyen gazetecilerin sembolü olarak tarihe geçmiş bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Basın, İttihat ve Terakki, Suikast, Özgürlük, Meşrutiyet

THE REFLECTION OF JOURNALIST ASSASSINATION IN THE PRESS (1909-1911)

Zehra Betül Dovan

ABSTRACT

The modernisation and constitutional governance efforts that began in the Ottoman Empire at the end of the 19th century brought significant changes. During this important period, the Committee of Union and Progress, one of the main centres of opposition to the rule of Abdulhamid II, transformed into a powerful political movement with the aim of re-establishing constitutionalism. However, after it came to power, largely lost the liberal values which had initially defended. In this environment, newspapers and writers who defended press freedom and criticised the government came under pressure and became targets of political assassinations one after another.

Hasan Fehmi Bey the role of chief editor at the Serbesti newspaper faced countless threats for openly criticising the society's corruption, did not take these threats seriously. As a result, he was shot and killed on the Galata Bridge on the night of 6 April 1909. The murder was widely protested, and Hasan Fehmi began to be seen as one of the symbols of the struggle for freedom.

Ahmet Samim was also an important journalist known for his opposition stance. He was particularly noted for his critical articles during his time as editor-in-chief of the Sadâ-yı Millet newspaper. He was assassinated on the night of 9 June 1910 in Eminönü Bahçekapı. This murder also caused a great stir in public opinion; the political dimension of the incident was discussed and it was seen as an attack on press freedom.

Zeki Bey was an important journalist known for his opposition to the Committee of Union and Progress and for bringing financial corruption to the public's attention. He wrote for the Şehrah and Hemrah newspapers. He was assassinated on the night of 11 July 1911 in Makriköy. This murder was also defined as a

political murder in the public eye, and it was emphasised that the investigation should be conducted seriously.

The most important common point between these three journalists was that they became targets for freely expressing their thoughts in the oppressive political environment that arose during the Second Constitutional Era. The murders of Hasan Fehmi, Ahmet Samim, and Zeki Bey celal reveal the political atmosphere of the time and the heavy pressure on the press. These murders have gone down in history as symbols of journalists who paid a heavy price for press freedom and political criticism in Ottoman history

Keywords: Press, Union and Progress Society, Assassination, Constitutional Monarchy

ÖN SÖZ

Gerçekleştirilen bu çalışmanın giriş kısmında, II. Meşrutiyet dönemine kadar Avrupa'da ve Osmanlı İmparatorluğunda gerçekleşen önemli olaylar, Yeni Osmanlılar'ın kuruluşu, II. Abdülhamid dönemi, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kuruluşu ve bu kuruluşta bulunan önemli kişiler hakkında bilgiler verilmiştir. Ardından Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ve kuruluşunda önemli olan kişilerden bahsedilmiştir.

İkinci bölümde ise II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşmiş olan önemli olaydan bahsedilmiştir. Önemli olayların araştırılmasının ardından, Kanun-i Esasi'nin yeniden ilan edilmesi ve bunun devamında ortaya çıkan yeniliklerden bahsedilmiştir. Bu bölümde 31 Mart Vakası, Balkan Savaşları ve Bâb-ı Ali baskınından da bahsedilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde İttihat ve Terakki karşıtı olan Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey isimli gazetecilerin öldürülmesinden ve bunların basına nasıl yandığı hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bölümde belli başlı İttihat ve Terakki karşıtı gazeteler kullanılmıştır. Bunlar, *İkdam*, *Yeni Gazete*, *Osmanlı*, *Şehrah*, *Selamet-i Umumiye* ve *Mizan* gazeteleridir. Gazetelerin değerlendirilmesi sonucunda mevcut olan hükümete karşı ithamların olduğu, bu şüpheli cinayetlerin ise yine mevcut olan hükümetin eliyle gerçekleşebileceği bir düşüncenin ortaya konulduğu görülmektedir.

Haziran, 2025 Zehra Betül Dovan

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vii**
ÖN SÖZ ..... **ix**
KISALTMALAR ..... **xii**
GİRİŞ **1**
BİRİNCİ BÖLÜM **3**
1. 1. 19. YÜZYILDA OSMANLI'DA AVRUPA ETKİSİ VE YENİLEŞME HAREKETİ **3**
1.1. YENİ OSMANLILAR 4
1.2. KANÛN-İ ESASÎ 7
1.3. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ 9
İKİNCİ BÖLÜM **10**
2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SİYASİ GELİŞMELER VE İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN İKTİDARI **10**
2.1. OSMANLI İTTİHAD VE TERAKKİ CEMİYETİ 10
2.1.1. Jön Türk Hareketinin Liderleri ve İdeolojik Ayrışmaları **11**
2.2. OSMANLI HÜRRİYET CEMİYETİ 12
2.3. KANUN-İ ESASİ'NİN YENİDEN İLAN EDİLMESİ 13
2.4. 31 MART VAK'ASI 17
2.5. BALKAN SAVAŞLARI 20
2.6. BÂB-I ÂLİ BASKINI 21
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM **23**
3. OSMANLI BASIN TARİHİNDE KIRILMA NOKTALARI: HASAN FEHMİ, AHMET SAMİM VE ZEKİ BEY SUİKASTLARI **23**
3.1. OSMANLI'DA BASININ TARİHİ 23
3.2. HASAN FEHMİ BEY 26
3.2.1. Hasan Fehmi Bey'in Hayatı **26**
3.2.2. Hasan Fehmi Bey Suikastının Basına Yansıması **28**
3.2.3. Hasan Fehmi Bey'in Katli ve Sonrasına Dair Belgeler **40**
3.3. AHMET SAMİM 41
3.3.1. Ahmet Samim'in Hayatı **41**
3.3.2. Ahmet Samim Cinayetinin Basına Yansıması **42**
3.3.3. Ahmet Samim Cinayetinin Arşiv Belgelerine Yansıması **46**

3.4. ZEKİ BEY 47
3.4.1. Zeki Bey'in Hayatı 47
3.4.2. Zeki Bey'in Cinayetinin Basına Yansıması 47
SONUÇ 61
KAYNAKÇA 64
EKLER 73

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.m.	Adı Geçen Makale
A.g.g.	Adı Geçen Gazete
A.g.t.	Adı Geçen Tez
Bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	Cilt.
Çev.	Çeviren
D.i.a.	Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Ed. veya Haz.	Editör/yayına hazırlayan
T.d.v.	Türkiye Diyanet Vakfı

GİRİŞ

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Osmanlı İmparatorluğu, iç ve dış dinamiklerin etkisiyle büyük bir değişim ve dönüşüm sürecine girmekteydi. Batı'nın ekonomik, teknolojik ve siyasi alandaki ilerleyişine ayak uydurma amacıyla başlatılmış olan reform hareketleri, toplumun siyasal ve düşünsel yapısında derin izler bırakmaktaydı. Tanzimat Fermanı (1839) Islahat Fermanı (1856) ve Kanun-i Esasî'nin ilanı (1876) ile, Osmanlı tarihinde devlet yönetiminde ve toplumsal yaşamda önemli kırılma noktaları oluşmaktaydı. Bu süreçte ortaya çıkan Yeni Osmanlılar ve daha sonra İttihat ve Terakki gibi siyasi topluluklar, meşrutiyetçi ve özgürlükçü söylemleriyle Osmanlı kamuoyunun dönüşümünde etkin rol oynadılar.

II. Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesiyle (1908) Osmanlı siyasal yaşamında yeni bir dönem başladı. Anayasal özgürlüklerin genişletilmesi ve basın özgürlüğünün vurgulanması, bu dönemin temel söylemleri arasında idi.

İktidarı ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin giderek otoriterleşen tutumu, muhalif seslerin çoğalmasına ve özellikle de basında sert eleştirilerin yoğunlaşmasına sebep oluyordu. Bu ortamda gazeteler, siyasal mücadelenin önemli araçlarından biri hâline geldi. Dönemin önde gelen gazetecileri, düşüncelerini ifade ederken hükümetin baskıcı politikalarıyla karşı karşıya kaldılar.

Hasan Fehmi Bey, Ahmet Samim Bey ve Zeki Bey gibi gazeteciler, II. Meşrutiyet döneminin siyasi atmosferinde öne çıkan özgürlükçü ve eleştirel kalemlerdi. İttihat ve Terakki yönetimini ve uygulamalarını eleştirmeleri sebebiyle yoğun baskıya maruz kalmış ve bu tutumları nedeniyle siyasi cinayetlere kurban gitmişlerdir. Bu cinayetler, yalnızca kişisel trajediler değildi, aynı zamanda Son dönem Osmanlı basın tarihinde basın özgürlüğüne yönelik doğrudan müdahalelerin en önemli ve derinden etkileyen örnekleri olarak da değerlendirilmektedir.

Bu çalışmada, Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey'in hayatları, düşünceleri ve siyasi cinayetlerle sonuçlanan, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde basının siyasi ve toplumsal dönüşümdeki rolü ele alınacaktır. Bu

bağlamda, Osmanlı basınının içinde bulunduğu bu koşullar ve dönemin gergin siyasi atmosferi de ayrıntılı biçimde incelenecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. 1. 19. YÜZYILDA OSMANLI'DA AVRUPA ETKİSİ VE YENİLEŞME HAREKETİ

Avrupa'da Fransız ihtilalinden sonra yükselen milliyetçilik akımı, çok uluslu yapıda olan Osmanlı İmparatorluğu'nu da derinden etkilemeye başladı. Nitekim Balkanlarda Sırpların 1816'daki isyan ile kazandığı özerkliğin ardından 1821'de başlayan Yunan İsyanı, 1829'da bağımsız bir Yunan devletinin kurulmasına yol açtı. Her ikisi de Batılı güçlerin desteğiyle gerçekleşen isyanlardı.[1] Bununla beraber Sanayi Devrimi'nin tetiklemiş olduğu ekonomik ve teknolojik dönüşümler de imparatorluğun siyasal, toplumsal ve kültürel yapısını köklü biçimde değişime götürdü.[2]

Osmanlı İmparatorluğu'nda yenileşme hareketleri, 18. yüzyılın sonlarından itibaren karşılaşılan askerî yenilgilerin ardından kaçınılmaz hâle geldi. 1794 yılında III. Selim tarafından kurulmuş olan Nizam-ı Cedid Ordusu, modernleşme sürecinin ilk somut adımı olarak kabul edildi ve askerî yapının Batı tarzında yeniden düzenlenmesi kararlaştırıldı.[3]

III. Selim'den sonra tahta çıkan II. Mahmud, modernleşme çabalarını sürdürerek 1826'da Yeniçeri Ocağı'nı kaldırıp yerine modern bir ordu kurdu. Modernleşme hareketi daha sonra genişledi ve 1831'de Takvîm-i Vekāyi gazetesi çıkartılırken, saray ve teşrifatı sadeleştirdi. Hariciye, Dahiliye, Maliye ve Evkaf nazırlıkları ile çeşitli meclisler kuruldu.[4]

II. Mahmud'un ardından tahta çıkan Sultan Abdülmecid döneminde Ahmet Reşit Paşa vesilesiyle 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edildi. Tanzimat Fermanı, devletin bozulan düzenini ıslah etmek, halkın can, mal ve namus güvenliğini sağlamak, vergilendirmeyi adil hale getirmek, askerlik süresini düzenlemek ve tüm

[1] Ümüş Dalgalı, Osmanlı Modernleşmesinde Yeni Bir Muhalefet Kültürü: Yeni Osmanlılar (Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023), 4.
[2] Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012), 389.
[3] Fatih Atasoy, "Osmanlı'nın Dağılmasını Engelleme Çabası Olarak Üç Siyasi Fikir Hareketi", *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 45, (2019), 4.
[4] Kemal Beydilli, "Mahmud II", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVII, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, 353-355.

tebaaya hukuki güvence sağlamak gibi birçok önemli düzenlemeyi içinde barındırmaktaydı.[5]

Tanzimat Fermanı'nda yer alan müslim-gayrimüslim eşitliği ilkesi, Yunan ve Sırp isyanlarıyla birlikte milliyetçi bir tutum sergileyen gayrimüslimlerin imparatorluktan ayrılmasını önlemek amacıyla ortaya atıldı ve daha sonra sık sık vurgulanan "*Osmanlı milleti*" oluşturma hedefinin ilk adımı oldu.[6]

Bununla birlikte Tanzimat Fermanı'nın uygulanması, özellikle gayrimüslim tebaanın beklentilerini tam olarak karşılamadı. Kırım Savaşı sonrasında artan diplomatik baskılar ve Paris Antlaşması'nın getirdiği yükümlülükler, Osmanlı yönetimini yeni bir reform belgesi hazırlamaya yöneltti. Bu doğrultuda 18 Şubat 1856'da, Islahat Fermanı ilan edildi. Islahat Fermanı'nda, Tanzimat Fermanı'nda belirtilen haklar tekrardan teyit edildi ve özellikle de gayrimüslim tebaanın hakları genişletilerek somut düzenlemeler yapıldı.[7]

1.1. YENİ OSMANLILAR

Yeni Osmanlı[8] Hareketi, 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nde giderek artan keyfî yönetim anlayışı ve merkezi otoritenin mutlakiyetçi uygulamalarına karşı gelişen düşünsel bir başkaldırının ürünü olarak ortaya çıktı. Avrupa'da eğitim alarak Batı düşüncesiyle tanışan genç Osmanlı aydınları, devlet bürokrasisindeki yetersizlikleri ile halkın siyasal süreçlere katılamamasını eleştirerek anayasal bir sistemin zorunluluğunu savunmaktaydılar.[9] Cemiyetin temel hedefi, Kanûn-ı Esâsî'yi

[5]Ali Akyıldız, "Tanzimat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2011, 2; Mehmet Zakir Sarıkaya, "Osmanlı Devleti'nde Yeni Bir Yapılanma: Tanzimat Fermanı", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, C. S. Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. Yılı Özel Sayısı, (2023): 72.

[6] Numan Turan, " 19. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve İran Yenileşme Hareketlerinde İki Önemli Şahsiyet: Mustafa Reşit Paşa ve Mirza Taki Han", *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 6/10, (2023): 8.

[7] Ufuk Gülsoy, "Islahat Fermanı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XIX, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1999, 186.

[8] İlk defa 1828 senesinde Charles MacFarlane, o dönemdeki Osmanlı nesline bir atıfta bulunmak amacıyla "Genç Türkler" adını kullanır. 1855 senesinde Jean-Henri Abdolonyme Ubicini, II. Mahmud döneminde gerçekleşen reform girişimlerine katılmış olan devlet adamlarını aynı şekilde Abdülmecid zamanında Tanzimat'ı tanımlamak amacıyla "Jeune Turquie de Mahmoud" ve Jeune Turquie d'Abdul Medjid" söylemlerini kullanır. 1857'de bunu kavram olarak kullanan ilk kişi Hippolyte Castille olur. Bu söylemler muhtemelen Mazzini'nin Genç İtalya hareketine istinaden kullanıldı. M. Şükrü Hanioğlu, "Jön Türkler", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, (İstanbul: TDV, 2001), 23/584.

[9] Mehmet Burak Durdu, "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri", *OTAM*

yürürlüğe koyarak meşrutiyet rejimini tesis etmek ve hukuk önünde eşitliği sağlayarak toplumsal bütünlüğü korumaktı.[10]

1866 yılında gerçekleşen Girit İsyanı cemiyet içinde olan eleştirilerin sertleşmesine sebep oldu. İsyanın ertesi yılında ise bu sefer Mustafa Fazıl Paşa Paris'ten Sultan Abdülaziz'e bir mektup gönderdi. Mektubun içeriğinde ise meşrutiyet taleplerini dile getirmekteydi. Bu şekilde meşrutiyet talepleri artık resmî bir düzeye çıkmış oldu. Bu mektup sadece Saray çevresinde değil kamuoyunda da büyük ses getirdi ve Yeni Osmanlı düşüncesinin kamuoyuna duyurulmasında önemli bir rol oynadı.[11]

Meşrutiyet talebini dile getiren Mustafa Fazıl Paşa bu sefer 1867 yılında padişahtan af diledi ve İstanbul'a geri döndü. Paris'te Mustafa Fazıl Paşa tarafından desteklenen Yeni Osmanlı Cemiyeti üyeleri ise bu gelişme üzerine maddi ve siyasi imkanlarını kaybetti. Bunun ardından Yeni Osmanlılara bir darbe de Fransız hükümetinden geldi. Cemiyetin önden gelen isimlerinden olan Namık Kemal ve Ziya Paşa sınır dışı edildi. Diğer üyeler de Avrupa'nın farklı bölgelerine gönderildi. Bu durum, örgütün yurt dışındaki faaliyetlerinin durmasına ve mensupları arasında ciddi bir moral bozukluğuna yol açtı Sonuç olarak Paris'teki Yeni Osmanlı Cemiyeti dağıldı.[12]

Bunca olumsuz durumuna rağmen cemiyetin fikrî mirası ise önemini korumaya devam etti. Yeni Osmanlılar'ın bireysel olarak sürdükleri faaliyetler ile siyasal muhalefetin düşünsel zemini canlı tutmayı başardı. Bu çerçevede *Hürriyet* gazetesinin ilk sayısı 29 Haziran 1868'de Londra'da yayımlandı, ilk iki sayının yetersiz bulunması ile idare, üçüncü sayıdan itibaren Namık Kemal'e devredildi. Namık Kemal'in göreve gelmesiyle Hürriyet gazetesi, Bâbıâli'yi tedirgin eden etkili bir muhalefet platformuna dönüşmeye başladı. Namık Kemal'in öncelikleri meşrutiyetin ilan edilmesi ve idarî ve içtimaî kurumlarda görülen aksaklıkların ıslah edilmesiydi. Hareket noktası ise ferdin ve toplumun siyasal hürriyetinin temini, vatandaşlık haklarının iktidara karşı

Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, 14, (2003), 292.
[10] Dalgalı, Osmanlı Modernleşmesinde Yeni Bir Muhalefet Kültürü: Yeni Osmanlılar, 21.
[11] Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", 431-432.
[12] Dalgalı, *Osmanlı Modernleşmesinde Yeni Bir Muhalefet Kültürü: Yeni Osmanlılar,* 62.

korunması, idarî keyfiyetin önlenmesi ve idarenin parlamento tarafından denetlenmesiydi.[13]

Çözümü meşrutiyet rejimine ve anayasal sisteme geçişte gören Namık Kemal'in, Siyasi makaleleri ve tiyatro eserleri de sonraki kuşaklara ilham kaynağı oldu. Ebüzziya Tevfik, bu yazıları *Makalât-ı Siyasiyye ve Edebiyye* başlığı altında toplayarak kalıcılaştırdı.[14]

İbrahim Şinasi, Osmanlı modernleşmesinin erken dönem aydınları arasında önemli bir yerde bulunmaktaydı. Paris'teki uzun eğitimi süresince Voltaire, Montesquieu ve Comte gibi Aydınlanma filozoflarını inceleyerek hukuk devleti, özgürlük ve halk egemenliği kavramlarını benimsedi ve bu değerleri Osmanlı siyasi düşüncesine aktardı. Yurda dönüşünde saray ve medreseye yönelik eleştirileriyle halk merkezli bir vatan anlayışını savundu.[15]

Ziya Paşa, Namık Kemal'le benzer şekilde mutlakiyet yönetimine karşı anayasal düzen, özgürlük ve adalet çağrısı yaptı. *Hürriyet* gazetesindeki yazılarında halkın siyasal farkındalığını artırmayı hedefledi, Avrupa'daki parlamenter rejimlerle İslam'daki "*meşveret*" geleneği arasında bağ kurarak Batılı fikirleri İslamî bir meşruiyet zemini üzerinde yorumladı. Ona göre, gerçek hürriyet ancak eğitim ve kültür düzeyinin yükselmesiyle sağlanabilirdi.[16]

Ali Suavi ise Batı kaynaklı anayasal modeller yerine İslamî ve halkçı bir yaklaşıma dayalı bir sistem önerdi. *Muhbir* gazetesindeki yazılarında sade bir dil kullanarak, geleneksel ögeler ve dinî semboller aracılığıyla siyasi mesajlarını yaydı.

Çırağan Baskını sırasında otoriter yönetime karşı "*hak, adalet ve hürriyet*" temelli bir direniş sergiledi. Ona göre, şeriata bağlılık keyfî yönetimi engelleyecek, halkın söz hakkı ise meşveret ile sağlanacaktı.[17]

Şinasi, Namık Kemal, Ziya Paşa ve Ali Suavi, onları destekleyen Mustafa Fazıl Paşa ile Tanzimat'ın açtığı modernleşme boşluğunu Batı'nın özgürlükçü ve anayasal fikirleriyle İslamî ve Osmanlı geleneklerini sentezleyerek doldurmaya

[13] Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", 431-432.
[14] Ferhat Korkmaz, "Namık Kemal ve Anayasal Düzen" , *Edebi Eleştiri Dergisi* 5/2 (2021), 432-433.
[15] Abdulhalim Aydın, "Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi", Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 17/2 (2000), 105-108.
[16] Fatih Serkan Azizata, "Birinci Jön Türk Hareketinde (Genç/Yeni Osmanlılarda) Milli Egemenlik İzleri", *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15/1 (2023), 20.
[17] Dalgalı, *Osmanlı Modernleşmesinde Yeni Bir Muhalefet Kültürü: Yeni Osmanlılar,* 42.

çalıştılar.[18] Her biri farklı yönelimlere sahip olsa da çok uluslu imparatorluğun dağılmasını önlemek için meşrutiyetçi ve halk egemenliğine dayalı bir yönetim anlayışının zorunlu olduğu konusunda birleştiler. 1839–1876 arasındaki Tanzimat süreci, Gülhane Hatt-ı Hümâyunu ve 1856 Islahat Fermanı ile temel haklar ve eşit yurttaşlığı genişletirken, 1876'da I. Meşrutiyet ile parlamenter sistemin temelleri atıldı.[19]

Yukarıda adları geçen Osmanlı aydınları, hürriyet, anayasa ve şûrâ-yı ümmet fikirlerini Osmanlıcılık idealiyle bağdaştırarak bunu devletin kurtuluşu olarak gördüler. Sürgün ve gazetecilik faaliyetleriyle 23 Aralık 1876 Kanûn-ı Esâsî'nin ve 1908 Jön Türk Devrimi'nin düşünsel zeminini hazırlayarak siyasal muhalefetin temel taşlarını oluşturdular.[20] Böylece, Tanzimat'ın açtığı modernleşme ve özgürlük ortamı, Yeni Osmanlılar'ın fikirleriyle birleşerek anayasal düzen arayışını somut bir hedef hâline getirdi. Bu fikirlerin en önemli ürünü, 1876'da ilan edilecek olan Kanûn-ı Esasî oldu.

1.2. KANÛN-İ ESASÎ

1876 Anayasası'nın ilan süreci, iç siyasî gelişmeler ile dış baskıların karşılıklı etkileşimi sonucunda şekillendi. Meşrutiyet taleplerinin kısa sürede geniş kesimlerden destek bulması, Abdülaziz döneminin yönetim kadrolarında köklü değişiklikler yapılmasına yol açtı. Mahmud Nedim Paşa ve Şeyhülislâm Hasan Fehmi görevden alındı, yerlerine Mütercim Rüşdü Paşa, Hayrullah Efendi ve Hüseyin Avni Paşa atandı. Bu değişim dalgası, kısa süre içinde peş peşe padişah değişikliklerini de gündeme taşıdı.[21]

Bu sırada Balkanlar'daki karışıklıklar, dış müdahale baskısını arttırmaktaydı. Bosna-Hersek'teki isyan ve Bulgar topraklarındaki ayaklanmalar, Osmanlı Devleti'ni Sırbistan ve Karadağ ile yeni bir çatışma sürecine sürükledi. Bu savaş ortamı, Rusya'yı doğrudan müdahaleye yöneltirken İngiltere'nin girişimiyle uluslararası bir konferans

[18] Dalgalı, *Osmanlı Modernleşmesinde Yeni Bir Muhalefet Kültürü: Yeni Osmanlılar,* 41-42.
[19] Beydilli, "Yeni Osmanlılar Cemiyeti", 430.
[20] Taştan, *Türk Milliyetçiliğin Sembolik Kaynakları (Yeni Osmanlıların Siyasal Söylemleri: 1860-1876)* 336-337.
[21] Mehmet Âkif Aydın, "Kânûn-ı Esâsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXIV, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001, 328-329.

fikri güç kazandı. İstanbul'da 23 Aralık 1876 tarihinde toplanan Tersane Konferansı sırasında Osmanlı Devleti, reform kararlılığını göstermek amacıyla Kanûn-ı Esâsî'yi ilan etti.[22]

Anayasa hazırlıkları Midhat Paşa'nın öncülüğünde yürütüldü. V. Murad devrinde kaleme alınan elli yedi maddelik ilk taslak, II. Abdülhamid'in padişah olmasıyla birlikte Fransız anayasalarından yapılan çevirilerle zenginleştirildi. Meclis-i Mahsûs'ta ayrıntılı biçimde görüşülen taslak, ulemâ ile askerî ve sivil bürokrasiden temsilcilerin yer aldığı alt komisyonlarda tartışıldı. Özellikle padişaha olağanüstü yetkiler tanıyan 113. madde, yoğun eleştirilere konu oldu. Son hâli Meclis-i Vükelâ'da kabul edilen metin, padişahın onayıyla yürürlüğe girdi.[23]

Bu süreç, anayasada özgürlük–otorite dengesinin nasıl sağlanacağı tartışmasını gündemin merkezine taşıdı. Tartışmalar, özellikle 113. madde etrafında yoğunlaştı. Yeni Osmanlılar, bu maddenin padişaha gerekli gördüğünde olağanüstü hâl ilan etme ve "*tehlikeli*" saydığı kişileri sürgüne gönderme yetkisi tanımasını sert biçimde eleştirdiler. Ziya Paşa, maddenin meşrutiyet ruhuyla bağdaşmadığını vurgulayarak anayasayı işlevsiz kıldığını savundu.[24]

Kanûn-ı Esasî, toplam 119 madde ile Osmanlı tahtının Osmanoğulları hanedanına ait olduğunu kesin biçimde belirledi. Yasama yetkisinin Ayan ve Mebusan meclisi eliyle yürütülmesini ve temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasını düzenledi. Gayrimüslim tebaanın din, inanç ve eğitim haklarına özel yer verilirken; padişahın yetkileri ile Meclis'in kanun yapma, bütçeyi onaylama ve gerektiğinde feshetme gibi görevleri arasında denge kurulması amaçlandı. Kanûn-ı Esasî'nin ilanı, Osmanlı'da meşrutiyet dönemini başlatmakla birlikte, bu sürecin asıl şekillendiricisi II. Abdülhamid'in uzun saltanatı oldu.[25]

[22] Musa Gümüş, Rabia Yüksel, "Osmanlı Devleti'nin Parçalanma Süreci ve Basının Yaklaşımı: 1875 Hersek İsyanı Örneği", *İçtimaiyat*, 4/1, (2020): 42.
[23]Aydın, "Kânûn-ı Esâsî", 329.
[24] Mehmet Kaan Çalen, "1909 Kanun-i Esasî Tadîlatı", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2/4, (2012): 131-132.
[25] Aydın, "Kânûn-ı Esâsî", 329.

1.3. II. ABDÜLHAMİD DÖNEMİ

II. Abdülhamid'in tahta çıkış süreci, imparatorluğun yapısal sorunlarının yalnız sadaretle aşılamayacağı düşüncesiyle hareket eden Mithat Paşa'nın girişimleriyle şekillendi. 30 Mayıs 1876'da Abdülaziz tahttan indirildi, bunu V. Murad'ın kısa saltanatı ve sağlık gerekçesiyle azledilmesi izledi. Mithat Paşa, şehzade Abdülhamid'den Kanûn-ı Esâsî'yi ilan edeceğine dair söz aldı ve 31 Ağustos 1876'da Abdülhamid tahta çıkarıldı.[26]

Padişah, bu vaadini kısa sürede yerine getirerek bir Anayasa Komisyonu kurdu. Kanûn-ı Esâsî 23 Aralık 1876'da ilan edildi ve Meclis-i Meb'usan'ın açılması kararlaştırıldı.[27] II. Abdülhamid'in Batı'yı örnek alan yenileşme politikaları, Mülkiye, Harbiye ve Askerî Tıbbiye gibi kurumların eğitim programlarının geliştirilmesine imkân sağladı ayrıca İslam dünyasında birlik ve dayanışmayı güçlendirmeye dönük girişimlerde bulundu.[28]

Kısa süre sonra Osmanlı–Rus Savaşı (1877–1878) patlak verdi. Rus kuvvetlerinin Yeşilköy'e kadar yaklaşması üzerine padişah, kırk üç kişilik olağanüstü bir meclis topladı. Savaşın seyri ve mecliste yaşanan tartışmalar, Meclis-i Meb'usan'ın işlevselliğini zayıflattı. Ayrılıkçı taleplerin artması, hükümetin görevden alınması ve komutanların yargılanması gibi teklifler, padişah açısından meclisi bir tehdit hâline getirdi.[29]

Bu koşullar altında II. Abdülhamid, 13 Şubat 1878'de Meclis-i Meb'usan'ı süresiz olarak tatil etti. Anayasanın yürürlükte olduğunu göstermek amacıyla salnâmelerde meşrutiyet kurumlarını korusa da seçimler yapılmadı ve fiilen mutlakiyetçi bir yönetim dönemi başladı. Bu yönetim tarzı 1908'e kadar sürdü. 31 Mart Olayı (27 Nisan 1909) sonrasında ise tahttan indirildi.

---

[26] Gökhan Çetinsaya ve Ş. Turfan Buzpınar, "Midhat Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXX, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020, 9.
[27] Vahdettin Engin*, Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021), 31-32.
[28] Şerif Mardin, *Türk Modernleşmesi*, ed. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2011), 17-18.
[29] Cevdet Küçük, "Abdülhamid II", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 1 (İstanbul: 1988), 219–220.

İKİNCİ BÖLÜM

2. II. MEŞRUTİYET DÖNEMİNDE SİYASİ GELİŞMELER VE İTTİHAT VE TERAKKİ'NİN İKTİDARI

2.1. OSMANLI İTTİHAD VE TERAKKİ CEMİYETİ

Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti, 2 Haziran 1889 tarihinde dört Mekteb-i Tıbbiye-i Şâhâne öğrencisi tarafından kuruldu. İbrâhim Temo'nun başını çektiği bu grubun içinde Abdullah Cevdet, İshak Sükûtî ve Mehmed Reşid yer aldı. Bununla birlikte kuruluştaki ilk ismi ise "*İttihâd-ı Osmânî*" oldu. Kurulan bu örgüte kendileri gibi öğrenci olan birçok isim katılmaya başladı.[30]

1895'te cemiyet Ahmed Rızâ ile temas kurdu, onun pozitivist fikirlerinden etkilendi ve adını Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti olarak değiştirdi. Aynı yıl hazırlanan ilk nizamnâme örgütlenmeye düzen getirdi. Cemiyetin gerçekleştirmiş olduğu faaliyetler ise o dönemde yasaklı olan gazeteler ile Namık Kemal'in eserlerini çoğaltıp dağıtmak olur. Bu durum kendilerine kapsamlı bir soruşturma açılmasına sebep oldu. Suç işleyen dokuz kişi önce okuldan uzaklaştırılmış olsa da II. Abdülhamid bu kişileri affeder.[31] 1902'de Paris Kongresi'nde başkan seçilen Prens Sabahaddin ile Ahmed Rıza ve diğer gruplar arasında nihai hedef konusunda uzlaşma sağlanamadı; bu ayrılık, Jön Türk hareketinde fiilî bir bölünmeye yol açtı.[32]

1906'da Bahâeddin Şâkir'in öncülüğünde cemiyet, Makedonya'daki komitelerle kurulan ilişkilerle "*Osmanlı Terakkî ve İttihat*" adı altında yeniden örgütlendi. 1907'de Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile birleşilerek Fedai şubeleri oluşturuldu ve silahlı çetelerle iş birliği yapıldı. Makedonya merkezli geniş bir askeri, sivil örgüt ağı kuruldu ve mason localarından destek sağlandı. 1908'de Niyazi Bey ve Enver Bey'in dağa çıkmasıyla başlayan ayaklanma Arnavut, Makedon ve Koço-Ulah çetelerinin de desteğiyle 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla sonuçlandı.[33]

---

[30] Şükrü Hanioğlu, "İttihat ve Terakkî Cemiyeti", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 23 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2001), 476.
[31] a.g.m. 477.
[32] Abdullah Uçman, "Prens Sabahaddin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. 34 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 340.
[33] Hanioğlu, "İttihat ve Terakkî Cemiyeti", 479.

İhtilâlin ardından cemiyet yeniden "*İttihat ve Terakkî*" adını aldı ve kısa sürede üç yüz altmış şube ile sekiz yüz elli bin üyeye ulaştı. 1908 kongresinde program ve nizamnâme yenilendi. 31 Mart Vakası'nın bastırılmasıyla siyasi gücü pekişti. 23 Ocak 1913'te gerçekleştirilen Babıâli Baskını ile tam anlamıyla tek parti iktidarı kuruldu. 1913–1918 yılları arasında Teşkîlât-ı Mahsûsa ve yan kuruluşlarla toplumsal ve siyasal alanı denetim altına aldı. Basın, dernekler ve gençlik örgütleri kontrol edildi. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na girdiğinde ve savaş boyunca yönetim cemiyetin elinde bulundu. Mondros Mütarekesi'nden sonra 1 Kasım 1918'de toplanan son kongrede cemiyetin liderleri yurt dışına kaçtı yerine Teceddüt Fırkası kuruldu. Yurt dışında gerçekleşen yeniden örgütlenme girişimleri başarısız kaldı. Millî Mücadele döneminde bazı eski İttihatçılar çeşitli görevler üstlendi. Cumhuriyet döneminde bazı eski İttihatçılar 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'na katıldı. 1926'daki İzmir suikastı girişimi sonrası Dr. Nâzım ve Câvid Bey gibi isimlerin idamı dâhil geniş çaplı bir tasfiye gerçekleştirmiş oldu. Yargılamalar, 1908 öncesinden 1926'ya kadar olan tüm İttihat ve Terakkî faaliyetlerinin sorgulanmasına dönüştü ve böylece İttihatçılık fiilen sona ermiş oldu.[34]

İttihat ve Terakkî Cemiyeti, çok uluslu Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılarla doğmuş, 1908 sonrası Osmanlı siyasetine yön vermiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin siyasi gelenekleri üzerinde kalıcı etkiler bırakmış bir örgüttü. Tek parti yönetimi, iktidar–muhalefet ilişkilerindeki sertlik ve devlet-toplum ilişkilerinde denetimci anlayış, bu mirasın en belirgin unsurları arasında yer aldı.

2.1.1. Jön Türk Hareketinin Liderleri ve İdeolojik Ayrışmaları

Ahmed Rıza, Galatasaray Mekteb-i Sultânîsi'nde eğitim aldı. Fransa'da ziraat eğitimi gördü. Paris'te bulunduğu dönemde pozitivizmle[35] ilgilendi. *La Jeune Turquie* gazetesinde yazılar yazarak Paris'teki Jön Türk çevresinde etkin bir figür hâline geldi.[36]

---

[34] Agm. 479-484.

[35] Pozitivist Kelimesi Fransızcadan gelir. Gerçek, kesin kanıtlanmış ve olumlu gibi anlamlara gelmektedir. Pozitif bilim ise olgulara dayalı kanıtlanabilir ve kesin bilgiyi ifade etmektedir. Bu kavram ilk defa önemli bir düşünür olan Saint-Simon tarafından, bilimsel yöntemin önemini vurgulamak amacıyla kullanılmış ve daha sonra da Auguste Comte tarafından da benimsenerek bir felsefi sistem haline gelmiştir. Hüseyin Gazi Topdemir, "Pozitivizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, c. XXXIV (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), 374–379.

[36] Ziyad Ebüzziya, "Ahmed Rızâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* II, İstanbul:

Bu dönemde Dr. Nazım, Mekteb-i Tıbbiye'de öğrenim görürken İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'ne katıldı. Paris'e gidişiyle Ahmed Rıza ile tanışarak onu cemiyete davet etti. Ayrıca, Paris'teki gençlerin bir araya gelmesi amacıyla *Meşveret* gazetesinin çıkarılmasını önerdi, gazetede demokratik ve laik Fransız modeli savunuldu. 1894'te Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti'nin kuruluşunda yer alan Dr. Nazım örgütün yayılması ve yeni üyeler kazanması adına çalışmalar yaptı.[37]

Cemiyetin etkili isimlerinden Dr. Bahaeddin Şakir, kurucu kadro içinde yer aldı ve Teşkilât-ı Mahsûsa'da önemli görevler üstlendi.[38] 1896'da tıbbiyeyi bitirmesinin ardından saray doktorluğu yaptı. İttihat ve Terakkî'ye desteği nedeniyle II. Abdülhamid yönetiminin hedefi hâline geldi.[39]

Bu dönemde farklı bir ideolojik çizgi olarak Prens Mehmet Sabahaddin ön plana çıktı. II. Abdülhamid'in kız kardeşi Seniha Sultan'ın oğlu olan Sabahaddin, Paris'te Jön Türkler'e katıldı, liberal ve adem-i merkeziyetçi fikirleriyle Ahmed Rıza'dan ayrı düşünceye sahipti. 1902'de Birinci Jön Türk Kongresi'ne başkanlık etmiş fakat fikir ayrılıkları sebebiyle birlik sağlanamadı ve yeni oluşumlar ortaya çıktı.[40]

2.2. OSMANLI HÜRRİYET CEMİYETİ

1906'da Selanik'te kurulan Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, II. Abdülhamid'in otoriter yönetimine karşı çıkarak meşrutiyetin yeniden ilanını hedefledi. Talat Bey, Mithat Şükrü, Rahmi Bey, Binbaşı Naki, Kazım Nami ve İsmail Canbolat gibi isimlerin öncülüğünde teşkilatlanan cemiyet, kuruluşundan kısa süre sonra Makedonya'da Üçüncü Ordu subayları arasında hızla yayıldı. Bu dönemde Makedonya'da Bulgar, Sırp ve Rum çetelerinin yarattığı istikrarsızlık, cemiyetin kısa sürede güçlü bir taban bulmasına zemin hazırladı. Manastır Şubesi'nin kurulması,

---

Türkiye Diyanet Vakfı, 1989, 124.

[37] Ahmet Eyicil, "Nâzım Bey*", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* XXXII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2006, 446.

[38] Muhittin Birgen, *İttihat ve Terakki'de On Sene İttihat ve Terakki Neydi*, ed. Zeki Arıkan (İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009), 2/67.

[39] Alaattin Uca, "II. Abdülhamit Döneminde Dr. Bahaeddin Şakir'in Osmanlı Veliahtları İle İlişkileri", *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2013/1 (2013), 97.

[40] Uçman, "Prens Sabahaddin*"*, 341.

örgütlenmenin en önemli aşamalarından birini oluşturdu. Enver Bey, Selanik'teki temaslarının ardından Manastır'a dönerek Ohri, Kesriye ve çevresinde etkin bir teşkilatlanma gerçekleştirdi. Özellikle Bulgar çetelerinin saldırılarından zarar gören halk, cemiyetin savunma ve direniş çağrılarına olumlu yanıt verdi.[41]

1907'de Dr. Nazım Bey'in girişimleriyle Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, Paris merkezli İttihat ve Terakkî Cemiyeti ile birleşti. Birleşme sonrası cemiyetin ihtilalci ve aktivist karakteri İttihat ve Terakkî'ye taşındı. Makedonya'daki askeri örgütlenme ağı, meşrutiyetin 1908'de yeniden ilan edilmesinde belirleyici rol oynadı. Talat[42], Enver[43] ve Cemal[44] gibi isimler, sonraki yıllarda Osmanlı siyasetine yön veren kadronun temel taşlarını oluşturdu.[45] O dönemde Mustafa Kemal Atatürk'ün Şam'da kurmuş olduğu Vatan ve Hürriyet Cemiyet'i de 27 Eylül 1907 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne katıldı[46]

2.3. KANUN-İ ESASİ'NİN YENİDEN İLAN EDİLMESİ

II. Meşrutiyet Dönemi, 1908 ile 1920 yılları arasında Osmanlı siyasi tarihinde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. II. Abdülhamid'in[47] saltanatı sırasında, 23 Temmuz 1908'de Kanun-i Esasi[48] yeniden yürürlüğe girdi. Bu gelişme, dönemin kamuoyunda "Hürriyet'in İlanı" olarak adlandırıldı halk ise bunu anayasal düzenin geri dönüşü olarak gördü.[49] Kanun-i Esasi'nin yeniden ilanıyla birlikte ülkede kutlamalar yapıldı toplumsal bir özgürlük atmosferi oluştu.[50]

---

[41] Nuran Koltuk, "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (18 Eylül 1906 – 27 Eylül 1907)", Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi, 10/21 (2024), 209-210.
[42] M. Şükrü Hanioğlu, "Talat Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* c. XXXIX İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2010, 502.
[43] M. Şükrü Hanioğlu, "Enver Paşa" , *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* c. XI, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1995, 261.
[44] M. Şükrü Hanioğlu, "Cemal Paşa" , Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), c. VII, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1993, 305-306.
[45]Koltuk, "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (18 Eylül 1906 – 27 Eylül 1907) 212.
[46] Şerafettin Turan, "Mustafa Kemal Atatürk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA),* c. XXXI. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2020, 311
[47] Ayrıca bkz: Gökhan Çetinsaya, "II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi", Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies 47/47 (2016), 353-409.
[48] Ayrıca bkz: Fatma Sarıaslan, "II. Meşrutiyet Dönemi ve Kanun-ı Esâsî: Siyasal Sistem Tartışmaları Ekseninde Bir İnceleme", Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, 54, (2023), 161-192.
[49] Tarık Zafer Tunaya, *İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar: Hürriyet'in İlanı*, 1. bs. (İstanbul: Kronik Kitap, 2004), 17.
[50] Dönemin müzik topluluğu olan Los Paşaros Seferadis'e ait olan şarkı sözleri bu durumu kanıtlar niteliktedir.
Köylerden birçok genç

Bu dönemde birçok siyasi parti, dernek ve cemiyet kuruldu, basın faaliyetleri arttı. Ancak sıkıyönetim uygulamaları, suikastlar ve siyasi krizler de yaşandı. 31 Mart Vak'ası[51], Halaskârân Zâbitân Hareketi[52], Balkan Savaşları[53], Bâb-ı Âli Baskını[54] ve I. Dünya Savaşı[55], dönemin belirleyici olayları arasında yer aldı.

Siyasi yapının kökenleri, 1902 Jön Türk Kongresi'ne kadar uzanır. Kongrede iki ana görüş ortaya çıktı. Bunlar, Ahmet Rıza'nın temsil ettiği merkeziyetçi yönetim anlayışı ve Prens Sabahattin'in savunduğu âdem-i merkeziyetçi yaklaşım. Merkeziyetçi anlayış, ülkenin tek merkezden yönetilmesini savunurken, âdem-i

---

Ve çok kişi de Selanik'ten
Gönüllü olduk; askere gittik
Ya hürriyet olacak
Ya kanımız dökülecek
Türkiye'nin aşkı için
Türkler, Yahudiler ve Hristiyanlar,
Hepimiz Osmanlıyız
El ele tutuştuk
Kardeş olmaya ant içtik
Ya hürriyet olacak… Sina Akşin vd*., 100. Yılında Jön Türk Devrimi*, 3. bs. (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 150-151.

[51] Ayrıca bkz: Necdet Aysal, "Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı", Atatürk Yolu Dergisi, 10/37, (2006), 15-53.

[52] İttihat ve Terakki kendi otoritesini yükseltmek adına alaylı olan askerler yerine mektepli askerleri tercih etti. Bu ordu içerisinde bir ayrıma sebep oldu. Bunun sonucunda ordu içinde var olan muhalif subaylar tarafından "Halâskâr Zabitan" yani "Kurtarıcı Subaylar" grubu kuruldu. Halaskar Zabitan, Gelibolulu Kemal Bey'in başkanlığında Kastamonulu Hilmi, Manastırlı Recep, Bahriye İbrahim Aşki ve Yüzbaşı Kudret tarafından oluşturuldu. 1912 senesinde Kemal Bey Makedonya'ya göreve gönderildi. Atmosferin İttihat ve Terakki'nin aleyhinde olduğunu ve ordu içerisinde de bir bölünmenin gerçekleştiğini gördü. İttihat ve Terakki'ye karşı bir hareketin elverişli olacağını düşünerek bir grup beyannamesi hazırladı. Beyannamede, ilk önce var olan hükümet yerine, Avrupa'nın güvenini kazanabilmesi mümkün olan, becerikli ve namuslu bir hükümetin kurulması gerektiğini, herhangi bir kuvvetin de hükümetin işine karışmaması gerektiğini bildirir. Son olarak yapılacak olan seçimin doğru olarak yapılmaması durumunda da Meclis'in dağıtılması ve yeni seçimlere gidilmesi ve son olarak da yukarıdaki isteklerin yerine getirilmesiyle askerlik ile siyasetin kesin olarak ayrılması gerektiği ifade edilmektedir. Bu hareketin ilk fraksiyonu İttihatçı olarak gördükleri Sait Paşa hükümetini ve mebuslarını baskı altına almak olur. 7 Temmuz 1912'de Mahmut Şevket Paşa istifa eder. Bu istifa bir hükümet bunalımına neden olur ve Sait Paşa hükümeti meclisten güvenoyu almış olmasına rağmen istifa eder. Bu durum karşısında Halâskâr Hareketi bir hükümet değişikliğine yol açmış olur. Hükümet kurma işi için Gazi Ahmet Muhtar Paşa görevlendirilir. Kurulan kabineye "Büyük Kabine" ismi verilir. Bu şekilde Halâskar grubunun isteği yerine gelir, İttihat ve Terakki Cemiyeti iktidardan uzaklaşır. Bu durum İttihatçıların Bâb-i Ali baskınına kadar denetleme iktidarına son verir. Tunaya'ya göre ise bu hareket "başarıya ulaşılmış bir blöf 'tür". Tunaya, Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1, 366.

[53] Ayrıca bkz: Serdar Cem Sediroğlu, "I. Balkan Savaşı'nın Doğu Harekât Alanında Osmanlı Şark Ordusu'nun Harp Tarihi Bağlamında Analizi", Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 9/17, (2019), 605-634.

[54] Ayrıca bkz: Özgür Çınarlı ve İsmail Safi, "İngiliz Yazılı Basınına Göre Bab-ı Ali Baskını ve Uluslararası Sonuçları", OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 10/17, (2019), 1786-1808.

[55] Ayrıca bkz: Mehmet Biçici, "Hatıratlarla Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına Girişi", Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (2014), 693-722.

merkeziyetçi görüş, yerel yönetimlerin yetkilerinin artırılmasını ve konfederatif bir yapıya geçilmesini öngörmekteydi. II. Meşrutiyet'te merkeziyetçi çizgi İttihat ve Terakki Cemiyeti'nde, âdem-i merkeziyetçi görüş ise Ahrar Fırkası ve Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nda temsil edildi.[56]

Osmanlı Devleti'nde ilk genel seçimler 1876 sonunda, ikincisi 1877'de[57] yapıldı. Otuz bir yıl aradan sonra gerçekleştirilen 1908 seçimleri, siyasi partilerin katıldığı ilk çok partili seçimi oluşturdu.[58] İttihat ve Terakki ile Ahrar Fırkası'nın yarıştığı bu seçimlerde İttihat ve Terakki çoğunluğu elde etti.[59] Ancak iktidara geldikten sonra hükümet, ardı ardına gelen dış politika krizleriyle karşılaştı. Avusturya, Bosna-Hersek'i[60] ilhak etti, Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti, Girit ise Yunanistan'a bağlandı.[61] Bu gelişmeler hükümete duyulan desteği zayıflattı. İttihat ve Terakki'nin hükümet işlerine dolaylı müdahaleleri ise muhalefetin sert eleştirilerine neden oldu.[62]

Kasım 1911'deki ara seçimlerde[63] yeni kurulan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın zaferi, İttihat ve Terakki'nin Meclis'te güç kaybettiğini ortaya koymaktadır. Bunun üzerine Meclis feshedildi ve 1912'de "Sopalı Seçim"[64] olarak bilinen genel seçimler yapıldı. Bu seçimlerde İttihat ve Terakki çoğunluğu yeniden kazandı, muhalefet ise Meclis'te sınırlı sayıda temsil edildi. Tunaya, bu seçimlerde İttihat ve Terakki'nin tek parti olarak yarıştığını ve Meclis tartışmalarının gergin geçtiğini belirtir.[65] İttihat ve

[56] Sami Zariç, "II. Meşrutiyet Dönemi Muhalif Partilerinden Ahrar Fırkası ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın İdeolojik Açıdan Karşılaştırılması", Socıal Mentalıty and Researcher Thınkers Journal (Smart Journal), 52, (2021), 3109-3118.
[57] Ayrıca bkz: Seydi Vakkas Toprak, "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu", İstanbul Üniversitesi Sosyolojisi Dergisi, 3/26, (2013), 171-192.
[58] Mehmet Ö. Alkan (ed.), Tarık Zafer Tunaya Anısına Yadigâr-ı Meşrutiyet (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 93-94.
[59] Alkan, *Tarık Zafer Tunaya Anısına Yadigâr-ı Meşrutiyet,* 99.
[60] Ayrıca bkz: Zafer Çakmak, "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma", Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi, 2/1, (2003), 16-20.
[61] Ayrıca bkz: Özer Özbozdağlı, "Yunanistan'ın Girit'i İlhak Çabalarına Osmanlı Makedonyası'nda Tepkiler (1909-1911), Tarih İncelemeleri Dergisi, 37/2, (2022), 577-610.
[62] Taner Aslan, "31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere Ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar", OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma Ve Uygulama Merkezi Dergisi 28 (2010), 3-4.
[63] Ayrıca bkz: Kenan Olgun, "Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, 28/82, (2012), 1-24.
[64] Ayrıca bkz: Bahar Öngüç, "1912 Seçimleri: Demokratik Seçim İlkeleri Işığında Kısa Bir İnceleme",Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 7/2, (2021), 307-323.
[65] Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi*, 2009, 38.

Terakki, muhalefeti "*vatan haini*" ve "*gerici*" olarak suçlarken, Muhalefet ise Cemiyeti ülkeyi yabancılara teslim etmekle itham ediyordu.[66]

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra Kanun-i Esasi'de değişiklik çalışmaları başladı. 21 Ağustos 1909'da yirmi bir madde değiştirildi, bir madde kaldırıldı ve üç madde eklendi. Bu değişiklikler, padişahın yetkilerini sınırladı, Meclis-i Meb'usan ve Meclis-i Âyan'ın bağımsız toplanmasını sağladı, hükümete Meclis'e karşı sorumluluk ve güvenoyu şartı getirdi. Padişaha sürgün yetkisi veren 113. madde kaldırıldı, kişisel özgürlükler ile basın özgürlüğü güvence altına alındı.[67]

Basın hayatı, II. Meşrutiyet döneminde büyük bir gelişme gösterdi. Siyasi özgürlük ortamı, farklı görüşlerin basında yer almasını sağlayarak geniş bir kamuoyu oluşturdu. Ancak 31 Mart Vak'ası sonrası, 16 Temmuz 1909'da çıkarılan Basın Kanunu doğrudan sansür getirmese de sert düzenlemeler içerdi.[68] Toprak kayıpları ve siyasi krizler, İttihat ve Terakki'ye yönelik tepkileri arttırdı ve böylece Cemiyet, muhalefeti baskı yoluyla sindirmeye yöneldi. *Serbesti* Gazetesi başyazarı Hasan Fehmi'nin 7 Nisan 1909'da Galata Köprüsü'nde öldürülmesi, kamuoyunda İttihatçıların bu cinayetten sorumlu olduğu kanaatini güçlendirdi.[69] Olayın yarattığı tepkiler üzerine Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, muhalif mebuslarla bir araya gelerek mevcut siyasi krize çözüm aradılar. Berat Mebusu İsmail Kemal Bey'e göre bu toplantı, meşrutiyet rejiminin çökmesini engellemek amacıyla düzenlendi.[70]

Genel bir değerlendirme yapıldığında, II. Meşrutiyet'in olumlu değerlendirilen yönleri arasında anayasal düzenin yeniden tesisi, seçimlerin yapılması, çok partili siyasi yapının ortaya çıkması, basının görece özgürleşmesi ve millet egemenliği ilkesinin önem kazanması sayılabilir. Öte yandan, olumsuz yönleri arasında ordunun siyaset üzerindeki etkisi, sert iktidar-muhalefet çatışmaları, siyasi cinayetler, basına yönelik sınırlamalar ve darbe geleneğinin güçlenmesi bulunmaktadır.

---

[66] Oğuz Kaan, "II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Gelişmelerinin Türkiye Demokrasi Tarihine Etkileri", İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi 10 (2021), 364.
[67] A.g.m, 355.
[68] A.g.m 362.
[69] Bernard Lewıs, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, 12. bs. (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2021) 291.
[70] Necmettin Alkan, *Selanik İstanbul'a Karşı 31 Mart Vak'ası ve II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi* 2. bs. (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 148.

II. Meşrutiyet'in ilanıyla oluşan özgürlük atmosferi, farklı siyasi ve toplumsal kesimler arasında gerilimleri tetikledi bu gerilimler kısa süre içinde 31 Mart Vak'ası'na zemin hazırladı.

2.4. 31 MART VAK'ASI

Vak'aya zemin hazırlayan gelişmelerin başında, 1908 sonlarında Trablusgarp'ta çıkan Kör Ali İsyanı yer alır. Lideri görme engelli "*Kör*" Ali olan bu hareketin, yerel halkın dini hassasiyetlerini kullanarak şeriatın uygulanmadığı yönünde propagandalardan oluşmaktaydı. Kısa sürede bastırılsa da din temelli muhalefetin tehlikesini ortaya koydu. Bir diğer önemli gelişme, alaylı–mektepli gerilimini artıran Taşkışla Olayıdır. Cidde'ye gitmeyi reddeden askerlere, Selanik'ten gelen Avcı Taburları ateş açtı. Üç çavuş hayatını kaybetti, çok sayıda asker yaralandı. Bu hadise, alaylı subaylarda güvensizlik yaratarak vak'anın sosyal sebeplerinden biri oldu.[71]

Olayın hazırlayıcı unsurlarından biri de, vak'adan on gün önce kurulan İttihad-ı Muhammedî Fırkasıdır. "*Volkancılar Cemiyeti*" olarak da bilinen bu teşkilat, Derviş Vahdeti'nin çıkardığı *Volkan* gazetesi vak'a ile özdeşleşti. Türkçe yayımlanan gazetenin ilk yetmiş sayısı Vahdeti tarafından yazıldı. Rumeli'deki satışı ise İttihatçılarca engellendi. Bu yayınlar, başkentteki siyasi tansiyonu yükselterek 13 Nisan 1909'daki (31 Mart 1325) isyanın zeminini hazırladı.[72]

Birikmiş huzursuzluk, 13 Nisan 1909 gecesi saat iki kırk beş de Taşkışla'da konuşlu Dördüncü Avcı Taburu askerlerinin kışlalarını terk etmesiyle isyana dönüştü. Bu taburlar, 1908 sonbaharında Makedonya'da komitacılara karşı başarı gösterdikten sonra İstanbul'a getirildi. Sultanahmet Meydanı'nda toplanan askerler kısa sürede on bini aşkın bir kalabalığa ulaştı. Mebusân Meclisi kuşatıldı, giriş çıkışlar engellendi.[73]

---

[71] Sıddık Yıldız, "31 Mart İsyanı'ndan Bir Olay İncelenmesi: Asâr-ı Tevfik Zırhlısı Komutanı Ali Kabulî Bey'in Öldürülmesi", *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 72-73.
[72] M. Ertuğrul Düzdağ, "Volkan Gazetesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (TDV İA), c. 44 (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2013), ss. 523–538.
[73] Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, 5. bs. (İstanbul: Kaynak Yayınları, 1999), 64.

İsyancılar, hedeflerini yalnızca İttihat ve Terakki mensuplarına yöneltti. Cemiyete ait gazeteler tahrip edildi, ancak Hristiyan mebuslar ve Ahrar Fırkası üyelerine dokunulmadı. Talepler arasında, Harbiye Nazırı Mahmut Muhtar Paşa'nın görevden alınması, eski Harbiye Nazırı Nazım Paşa'nın göreve dönmesi, hükümetin istifası, Kâmil Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi, İsmail Kemal'in Meclis-i Meb'usan başkanı yapılması, İttihatçı subayların ordudan uzaklaştırılması, cemiyetin kapatılması ve şeriat hükümlerinin uygulanması yer aldı.[74]

Medrese talebeleri ve din adamları isyana katılmaya teşvik edildi. O dönemde Hukuk Fakültesi'nde öğretmen olan Celalettin Arif Bey'in yönlendirmesiyle hukuk öğrencileri, Mülkiye öğrencileriyle birleşerek Bâbıâli'ye yürüdü. Hasan Fehmi'nin katillerinin bulunmasını talep ettiler. Meclis'te çoğunluk bulunmamasına rağmen, isyancı baskısıyla padişah onaylı bir beyanname yayımlandı. Aynı gün sadrazam istifa etti. Ancak istifayı saraya iletmek üzere giden Adliye Nazırı Nazım Bey, bu sırada öldürüldü.[75]

Yeni hükümeti kurmakla görevlendirilen Ahmet Tevfik Paşa, başkentteki kargaşayı sona erdiremedi. İsyan sırasında Lazkiye Mebusu Şekip Arslan Bey, Hüseyin Cahit'e benzetildiği için öldürüldü.[76] Azhar-ı Tevfik zırhlısının kumandanı Binbaşı Ali Kabuli Bey ise II. Abdülhamid'in bulunduğu sırada Yıldız Sarayı önünde katledildi.[77]

İsyan haberi 13 Nisan'da Selanik'teki İttihat ve Terakki merkezine, ertesi gün ise Üçüncü Ordu'ya ulaştı. Selanik'te On Birinci Redif Fırkası Kumandanı Ferik Hüseyin Hüsnü Paşa, damadından aldığı bilgi üzerine durumu Erkân-ı Harp Kolağası Mustafa Kemal Bey'e iletti. Mustafa Kemal, askeri kuvvet gönderilmesini önerdi ve bu teklif Üçüncü Ordu Kumandanı Mahmut Şevket Paşa tarafından kabul edildi. Hüseyin Hüsnü Paşa komutasındaki bin yedi yüz kişilik Hareket Ordusu, 15 Nisan'da Selanik'ten yola çıktı.[78]

---

[74] Azmi Özcan, "Otuzbir Mart Vak'ası", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDV İA), c. XXXIV (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007), ss. 9–11.
[75] Taner Aslan, "31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere Ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar", 10-11.
[76] Nâsır Yüceer, "31 Mart Vakası", *Atatürk Ansiklopedisi*, 6 Aralık 2020, Atatürk Araştırma Merkezi Başkanlığı.
[77] Özcan, "Otuzbir Mart Vak'ası", 9–11.
[78] Zekeriya Türkmen, Hareket Ordusu ve Mahmud Şevket Paşa (Hareket Ordusunun Hazırlanması, Sevk ve İdaresi, 31 Mart Olayları'nın Bastırılmasındaki Rolü) İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal

16 Nisan'da Kazım Karabekir komutasındaki birlikler Edirne'den hareket ederek Çatalca'ya ulaştı. İstanbul cephesi Üçüncü Ordu'ya, Beyoğlu ve Yıldız cepheleri ise İkinci Ordu'ya bırakıldı. 23 Nisan'da İstanbul'a giren Hareket Ordusu, 24 Nisan sabahına kadar süren operasyonlarla isyanı bastırdı. Önce isyancıların yoğun olduğu bölgeler kuşatıldı. Ardından hükümet binaları, telgrafhaneler ve stratejik mevkiler kontrol altına alındı. Direniş odakları dağıtıldı, isyana katılanlar etkisiz hale getirildi.[79]

31 Mart Vak'ası'nın ardından, 22 Nisan 1909'da Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girmesinden hemen önce, âyan ve mebuslardan oluşan bir grup, Yeşilköy'de âyan reisi ve eski sadrazam Said Paşa başkanlığında gizli olarak toplandı. Bu toplantıda Hareket Ordusu lehinde bir beyanname yayımlandı ve II. Abdülhamid'in hal'ine karar verildi, ancak karar gizli tutuldu.[80]

II. Abdülhamid, kendisine sadık olan Birinci Ordu'nun Hareket Ordusu'na karşı kullanılmasını reddederek, ordunun direnmemesi için talimat verdiği kaydedilir. Meşrutiyetin korunduğunu bildirmek üzere temsilciler gönderir. Büyük çatışmalar yaşanır ve İstanbul'a giren Hareket Ordusu kısa sürede duruma hâkim oldu.[81]

Asayişin sağlanmasından sonra, 26 Nisan 1909'da Meclis-i Umûmî-i Millî, Ayasofya yakınındaki binasında iki yüz kırk mebus ve otuz dört âyan ile toplandı. Hal' fetvasının ilk müsveddesi Elmalılı Hamdi Efendi tarafından hazırlandı. Ancak Fetva Emini Hacı Nûri Efendi, padişaha isnat edilen üç suçtan (31 Mart Vak'ası'na sebep olmak, dinî kitapları tahrif veya yakmak, devlet hazinesini israf etmek) dolayı kanaatinin olmadığını söyleyerek imzalamak istemedi. Fetvanın son kısmı değiştirilerek "hal' veya feragat" seçenekleri eklendi. Şeyhülislâmın onayıyla fetva hukuken geçerli hâle geldi. Meclis Başkanı Said Paşa, oylama öncesinde padişah aleyhinde tavır aldı ve hal' kararını doğrudan oya sundu. Mebusların çoğu el kaldırarak hal' yönünde oy verdi, karşı çıkanlar ise baskıyla susturuldu. Sonuçta oy birliği ile II. Abdülhamid'in hal'ine karar verildi. Padişah Çırağan Sarayı'na gitmek istediğini

Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989, 27-28.

[79] Birgül Yılmaz, Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu Kumandanlığı ve 31 Mart'taki propaganda Faaliyetleri, Burdur: Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2021, 74.

[80] Mete Tunçay vd., *Türkiye Tarihi Cilt 4: Çağdaş Türkiye 1908–1980,* 1. bs. (İstanbul: Cem Yayınevi, 1989), 32.

[81] Alkan, Selanik İstanbul'a Karşı 31 Mart Vak'ası ve II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi, 243.

bildirse de Mahmud Şevket Paşa bu isteği reddetti . Gece yarısı, ailesi ve maiyetinden toplam otuz sekiz kişiyle birlikte özel bir trenle Selânik'e yollandı.[82]

Bu olay, Osmanlı siyasi tarihinde derin bir kırılma yarattı; devlet, takip eden yıllarda hem iç politik çekişmeler hem de dış baskılarla sarsıldı ve nihayetinde Balkan Savaşları'nın eşiğine geldi.

2.5. BALKAN SAVAŞLARI

Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında meydana gelen Balkan Savaşları 8 Ekim 1912 ile 29 Eylül 1913 yılları arasında gerçekleşti. Savaş doğu ve batı cephelerinde aynı anda sürdü. Türk ordusu doğuda Bulgaristan, batıda ise bütün müttefik devletlerle çarpıştı ve ağır kayıplar verildi. 29 Ekim 1912'de Ahmed Muhtar Paşa kabinesi istifa etti ve yerine gelen Kâmil Paşa, ateşkes için büyük devletlere başvuruda bulundu. Ancak 23 Ocak 1913'te Bâb-ı Âli Baskını ile yönetimi ele geçiren İttihatçılar, savaşa devam etme kararı aldılar. Buna rağmen başarı sağlanamadı ve sonuçta Kâmil Paşa'nın daha önce reddettiği şartlar kabul edilmek zorunda kalındı.[83]

Balkan Savaşı, 30 Mayıs 1913'te imzalanan Londra Antlaşması ile sona erdi. Bu antlaşma ile Edirne ve Trakya Bulgaristan'a, Selanik ve Girit Yunanistan'a, Makedonya'nın büyük kısmı Sırbistan'a, Silistre ise Romanya'ya bırakıldı. Ancak Bulgaristan'ın elde ettiği topraklar, müttefiklerini rahatsız etti. Bunun üzerine 23 Haziran 1913'te Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'a saldırdı, 10 Temmuz'da Romanya da savaşa dahil olarak İkinci Balkan Savaşı başladı. Bu süreçte Osmanlı ordusu 21 Temmuz 1913'te Edirne'yi geri aldı. İkinci Balkan Savaşı, 10 Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması ile sona erdi. Ardından 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması ile Edirne resmen Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. 14 Kasım 1913'te Atina'da yapılan Osmanlı-Yunan Antlaşması ile de iki ülke arasındaki ilişkiler düzenlendi.[84]

---

[82] Küçük, "Abdülhamid II", 219–220.
[83] Cevdet Küçük, "Balkan Savaşı", TDV İslâm Ansiklopedisi, c. 5 (İstanbul: 1992), 23–25. 5/23. Ayrıca bkz: Selim Aslantaş, "Birinci Balkan İttifakı, 1866-1868", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi Dergisi, 52/2, (2012), 1-14.
[84] Küçük, "Balkan Savaşı", 5/24-25.

Balkan Savaşlarının getirdiği ağır yenilgiler, İttihat ve Terakki'nin iktidarı yeniden ele geçirmek için başvurduğu sert yöntemlerin, özellikle de Bâb-ı Âli baskınının temelini oluşturdu.

2.6. BÂB-I ÂLİ BASKINI

İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1912-1913 Balkan Savaşları sırasında yaşanan yenilgiyi fırsat bilerek iktidarı yeniden ele geçirmek istedi. Halaskârân Grubu'na katılmamış subayları yanına çekerek sayısal üstünlük sağladı. Sarayda resmî bir karar alınmamış olmasına rağmen, Kıbrıslı Kâmil Paşa hükümetinin Edirne'yi Bulgarlara bırakacağı yönünde propaganda yaptırdılar. Bu propaganda ile planlanan darbenin millî bir anlam kazanması hedeflendi. Darbe'nin gerçekleşeceği gün olan 23 Ocak sabahı Enver Bey, Yakub Cemil ve bazı İttihatçı fedailer, Nuruosmaniye'deki merkezden ata binerek Bâb-ı Âli'ye doğru yola çıktı. Talat Bey ve bazı subaylar zaten daha önceden kıyafetlerini değiştirerek Bâb-ı Âli'ye gitmişlerdi. Yol boyunca çoğunluğu çocuklardan oluşan kalabalık, ellerinde bayraklarla tekbir getirerek onlara katıldı.[85]

Enver Bey ve beraberindekiler, Sadaret yaveri Nafiz Bey ile Harbiye Nazırı'nın yaveri Kıbrıslızâde Tevfik Bey'i çıkan çatışmada vurdu. Tevfik Bey ölmeden önce İttihatçı fedailerden Mustafa Necip Bey'i öldürdü. Ardından sofadaki büyük camlara ateş açılarak binada panik yaratıldı. Gürültüyü duyarak dışarı çıkan Harbiye Nazırı Nazım Paşa, Yakub Cemil tarafından vurularak öldürüldü. Baskın, böylece kısa sürede kanlı bir hükümet darbesine dönüştü. Olayın ardından Enver Bey, sadrazamın odasına girerek Kâmil Paşa'dan istifasını talep etti. Paşa, istifa mektubuna "ahali" ve "asker tarafından" ifadeleri ekleyerek padişaha iletti. Aynı gün Enver Bey, Mahmut Şevket Paşa'nın sadrazamlığa atanmasını sağladı. Yeni hükümet, Rıza Nur ve Ali Kemal gibi muhalifleri gözaltına aldı; Kâmil Paşa ve bazı eski nazırlar sürgüne gönderildi.[86]

Bâb-ı Âli Baskını ile İttihat ve Terakki Cemiyeti, 1913'ten 1918'deki Birinci Dünya Savaşı yenilgisine kadar tek başına iktidarda kaldı. Osmanlı İmparatorluğu'nun

[85] Cevdet Küçük, "Bâbıâli Baskını", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, c. 4 (İstanbul: 1991), 389–390.
[86] Küçük, "Bâbıâli Baskını" 4/390.

son döneminde yaşanan siyasi, sosyal ve düşünsel değişimler, imparatorluğun kaderini derinden etkiledi. Özellikle de 19. yüzyılın sonlarında başlamış olan yenileşme hareketleri, Tanzimat Fermanı ve Meşrutiyet'in tekrar ilanlarıyla kurumsallaştı. Bunun sonucunda siyasal hayatın daha katılımcı bir niteliğe kavuşmasına zemini hazırlandı. Bu süreçte Yeni Osmanlılar hareketinin doğuşu, basın özgürlüğü ve anayasal yönetim fikirlerinin Osmanlı toplumunda yayılması sağlandı.

II. Meşrutiyet döneminde gerçekleşen siyasi gelişmeler, toplumda büyük beklentilere neden olduysa da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yönetim anlayışı bu beklentileri karşılamakta yetersiz kaldı. İttihatçıların sergilediği otoriter tutumu, siyasi muhalefetin sertleşmesine ve toplumsal kutuplaşmanın artmasına neden oldu. Bu dönemde basın özgürlüğü konusunda yaşanan gerilimler ve siyasi cinayetler, dönemin en dikkat çeken sorunları arasında yer aldı. Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey gibi gazetecilerin siyasi suikastlara kurban gitmesi, basın özgürlüğünün ne kadar kırılgan olduğunu açıkça göstermekteydi

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. OSMANLI BASIN TARİHİNDE KIRILMA NOKTALARI: HASAN FEHMİ, AHMET SAMİM VE ZEKİ BEY SUİKASTLARI

3.1. OSMANLI'DA BASININ TARİHİ

Osmanlı Devleti'nde matbaa, gazete ve dergi gibi basın-yayın araçlarının ortaya çıkışı ve gelişimi aşamalı biçimde gerçekleşti ve çeşitli engellerle karşılaştı. Osmanlı basını, Batılı devletlere, komşu ülkelere ve imparatorluk içindeki gayrimüslim topluluklara kıyasla geç doğdu. Matbaa Osmanlı topraklarına, 1831'de ilk gazetenin basılmasından çok önce girmişti ancak siyasal ve toplumsal nedenler sebebiyle basın faaliyetleri gecikti. Lâle Devri'nin başlarında Batı'yı yakından izleme eğilimi güçlendi. Basının eleştirel niteliğinin mutlakiyetçi idare üzerindeki muhtemel olumsuz etkilerinden duyulan endişe de gecikmeyi artırdı. Bununla birlikte, özellikle savaş yenilgileri sonrasında devleti canlandırma girişimleri kapsamında, 1829 Edirne Antlaşması'nın ardından ıslahat meclislerinde etkili olan bürokratlar ve ardından Sultan II. Mahmud basının gerekliliğini benimsedi böylece Osmanlı basınının tarihi başladı.[87]

Osmanlı Devleti'nde basının gelişimi genellikle üç dönemde ele alındı: 1831–1876 (Tanzimat basını), 1876–1908 (Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Dönemi) ve 1908–1918 (İkinci Meşrutiyet Dönemi). Osmanlı topraklarında ilk gazeteler çoğunlukla Fransızca yayımlandı ve özellikle İzmir ile İstanbul'daki yabancı topluluklar tarafından çıkarıldı. Türkçe-Arapça ilk gazete Vakayi-i Mısriyye 1828'de Mısır'da yayımlandı. Osmanlı topraklarında ilk Türkçe resmî gazete Takvim-i Vekayi ise 1831'de basıldı. Basın başlangıçta toplumun kendiliğinden doğan ihtiyaçlarından değil, devletin resmî bildirimlerini duyurma gereğinden kaynaklandı ve diğer yeniliklerde olduğu gibi yukarıdan aşağıya doğru gelişti. İlk evrede devlet denetiminde ve devlet görüşlerini yansıtan bir nitelik taşıdı, zamanla siyasal ve toplumsal konularda kamuoyunun düşüncelerini ifade eden etkin bir araç hâline geldi.[88]

[87] Kazım Benek, "Osmanlı İmparatorluğunda Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi", *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/6-7 (2016), 28-29.
[88] Yasemin Doğaner, "Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın", *Edebiyat*

1831'de Takvim-i Vekayi'nin yayımlanmasından 1876'daki Birinci Meşrutiyet'in ilanına kadar geçen dönem Türk basın tarihinin temelini oluşturdu. Bu süreçte gazetecilik pratikleri gelişti, kısmen kurumsallaştı ve yazar kadroları çeşitlendi. Ne var ki gazetelerin zamanla devlet denetiminden uzaklaşıp daha özgür ve eleştirel bir yayın anlayışına yönelmesi, bizzat devletin tesis ettiği yapının yine devlet eliyle sınırlandırılmasını beraberinde getirdi. Bu doğrultuda, basını denetim altına almak ve istenmeyen içeriklerin yayımını önlemek amacıyla çeşitli yasal düzenlemeler ve sansür uygulamaları yürürlüğe kondu.[89]

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyılda Avrupa karşısındaki güç kaybını durdurmak için çeşitli alanlarda yenilik ve dönüşümün zorunlu olduğu açıkça ortaya çıktı. Bazı padişahlar reform girişimlerinde bulundular ancak bu çabalar devletin zayıflamasını durduramadı. Meşrutiyet esaslı bir yönetimin benimsenmesiyle gerçek bir modernleşmenin mümkün olacağına inanan bir grup aydın ortaya çıktı ve bu doğrultuda etkin bir mücadele verdi. Bu süreçte şekillenen yeni siyasal iklim, bir anayasa hazırlanması gereğini de gündeme getirdi.[90]

Yeni Osmanlılar, Avrupa'daki düşünce akımlarından özellikle liberalizmden etkilenerek Tanzimat Dönemi'nin otoriter yapısını eleştirdiler ve basın özgürlüğünün gelişmesi için çaba gösterdiler. 1860'larda ifade ve basın özgürlüğü, İbrahim Şinasi, Ziya Paşa, Ali Suavi ve Namık Kemal'in kaleme aldıkları yazılarla önem kazandı, bu isimler hükümeti eleştirerek anayasal reform taleplerine öncülük ettiler.[91] 1876'dan 1908'e kadar süren dönemde siyasi alanda önemli gelişmeler yaşandı, ancak basın üzerinde baskılar arttı. Meclisin tatil edilmesi ile yönetim tam anlamıyla II. Abdülhamid'e kaldı ve bir baskı rejimi ortaya çıktı.

Bu süreçte gazeteciler sansür, sürgün ve çeşitli cezalarla karşılaştı siyasal özgürlüklerin bulunmadığı bir ortamda basının özgürce yayım yapması mümkün olmadı. 1878 sonrasında basının sınırlı bile olsa hareket alanı neredeyse bütünüyle ortadan kalktı. Bu nedenle, içeride yayımlama imkânı bulamayan birçok gazeteci yurt

Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters 29/1 (2012), 110.
[89] Benek, "Osmanlı İmparatorluğunda Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi" 34.
[90] Gülcennet Öztürk, *Osmanlı Devleti'nden Günümüze Siyasal Özgürlük ve Basın Özgürlüğünün Anayasalarda Ele Alınışı* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010), 37.
[91] A.g.m, 46-47.

dışına çıktı ve Yeni Osmanlıların ardından ikinci büyük muhalif yayın hareketi olan Jön Türk basınını oluşturdu.[92]

Osmanlı'daki modernleşme süreci bir mücadele alanına dönüştü ve siyasal hayata iki farklı düşünce grubunun çatışması olarak yansıdı. İlk grup, "gelenekçi/muhafazakâr" olarak adlandırıldı, imparatorluğun klasik dönemindeki ihtişamı yeniden tesis etmeyi amaçladı. 19. yüzyılda yapılan reformları benimsemedi ve Batı etkisinin artmasından rahatsız oldu kurumların geleneksel yapıya iadesini savundu. İkinci grup ise şeriat düzeninin çağın gereksinimlerini karşılamadığını, din–devlet bütünleşmesinin sürdürülemez hale geldiğini ileri sürdü ve devletin daha seküler bir idarî-hukukî yapıya evrilmesi gerektiğini savundu. Bu kesim çoğunlukla Avrupa'da eğitim almış ya da bir süre orada bulunmuş kişilerden oluştu, Osmanlı'daki değişim hareketlerinin fikrî öncülüğünü üstlendi. Grubun birçok mensubu, düşüncelerini basın yoluyla yayarak kamuoyu oluşturmaya çalıştı.[93]

İkinci Meşrutiyet döneminin basın hayatında, nitelik ve nicelik bakımından en yoğun grubu hürriyetin ilanının ardından ortaya çıkan gazete ve dergiler oluşturdu. Bu yayınlar, kronolojik, tematik ya da ideolojik açıdan ele alınsın, döneme damga vuran veya etkili olma potansiyeli taşıyan süreli yayınların sayısının azımsanamayacak düzeye ulaştığını gösterdi. 1909 ve 1913'teki askerî müdahalelere rağmen farklı siyasal eğilim ve düşünce akımlarını temsil eden çok sayıda yayın organı faaliyetini sürdürdü. Kapatılan gazeteler çoğu kez aynı kişiler tarafından farklı adlarla yeniden yayımlandı. Yoğun baskılara rağmen gazeteciler fikir mücadelesinden vazgeçmedi. Bu dönem, gazetecilerin öldürülmesine varan ağır baskı yöntemlerine rağmen basın mensuplarının kararlılıkla direndiği ve siyasal iktidara çeşitli yollarla karşı durduğu bir süreç olarak tebarüz etti.[94]

II. Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamından en çok yararlanan alan basındır. Sansürün kaldırılmasıyla birlikte birçok kişi gazete çıkarmaya başlamış ve kısa sürede olağanüstü bir yayın artışı yaşandı. Türkçe'nin yanı sıra farklı dillerde yayınlar yapıldı

[92] Nurettin Güz, "Osmanlı Basını", *Selçuk İletişim* 1/3 (2000): 52.
[93] Mehmet Ali Karaman, "Osmanlı Modernleşmesinde Basın", *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 32 (2014): 139.
[94] Sina Akşin vd., 100. Yılında Jön Türk Devrimi, 168.

ancak gazeteciliğin herkesin dahil olduğu bir alan haline gelmesi, ölçüsüz eleştiriler ve kişisel saldırıları da beraberinde getirdi.[95]

Hükümetin bu durumdan rahatsız olmasıyla 30 Temmuz 1909'da iktidarı hedef alan yayınlara sınırlama getirildi. Özgürlük söylemiyle iktidara gelen İttihat ve Terakkî, bir yandan örgütlenmelere izin verirken diğer yandan fikir ayrılıklarının derinleşmesine neden oldu. Basın-yönetim gerilimi, Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey cinayetleriyle doruğa ulaştı, böylece sansür, şiddet yoluyla susturma politikasına dönüştü. Yaklaşık sekiz buçuk ay süren basın özgürlüğü 31 Mart Vakası sonrasında sona erdi. Gazete kapatma uygulamaları yeniden başladı İktidar, bu yolla yalnızca basını değil, muhalif düşünce hareketlerini de denetim altına almayı amaçlar. Yabancı dillerdeki *Levant Herald*, *Proodos* ve *Teologos* gibi gazetelerin ayrımcı yayınları ile parti basınının muhalif tutumu, hükümeti yeni bir yasal düzenlemeye yönlendirdi. Temmuz 1909 Basın Kanunu, devlet güvenliğini tehdit eden yayınların dava süresince geçici olarak kapatılmasına imkân tanıdı.[96]

II. Abdülhamid döneminde yeterli özgürlük alanına sahip olmadıklarını belirten aydınlar, II. Meşrutiyet'in yeniden ilanından sonra kısmen rahatladılar, ne var ki İttihat ve Terakki dolaylı yönetiminin getirdiği kısıtlayıcı atmosfer basını derinden etkiledi. Dönemin gazeteci suikastları kamuoyunda "matbuat şehitleri" olarak anılan Hasan Fehmi, Ahmet Samim ve Zeki Bey basın hayatını çarpıcı biçimde sarstı. Basın, iletişim alanının en etkili araçlarından biriydi ve toplum üzerindeki etkisi büyüktü.

3.2. HASAN FEHMİ BEY

3.2.1. Hasan Fehmi Bey'in Hayatı

Aslen Arnavut olan Hasan Fehmi, 1874 yılında dünyaya geldi. 93 Harbi'nin ardından 1882'de ailesiyle birlikte İstanbul'a göç ettikten sonra Mekteb-i Sultânî'ye başladı. Mekteb-i Mülkiye eğitimini bitirdikten sonra II. Abdülhamid'e karşı yazıları ve söylemleri sebebiyle baskı gördü. Bunun üzerine önce Avrupa'ya geçti, ardından Mısır'a gitti. Hasan Fehmi, sürgün yıllarında da siyasi fikirlerinden vazgeçmeyerek

[95] Bünyamin Ayhan, *II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki, Siyaset ve Basın*, ed. Hakan Aydın, 1. bs., (Konya: Palet Yayınları, 2010), 52-53.
[96] A.g.e, 54-55

gazetecilik faaliyetlerini sürdürdü. Mahmud Paşa'nın yanında Emel dergisini yayımladı.[97]

Daha sonra Paris'e giderek hem İttihat ve Terakki Cemiyeti hem de Prens Sabahattin ile tanışma fırsatı buldu. Burada cemiyetin çıkarmış olduğu *Meşveret* gazetesinde çeşitli yazılar kaleme aldı. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrası İstanbul'a döndü. Mevlanzade Rıfat'ın sahibi olduğu *Serbesti* gazetesinde gazeteciliğe başladı. Radikal görüşleri nedeniyle İttihat ve Terakki içinde dışlandı ve muhalif bir yazar olarak mesleğine devam etti.[98]

İttihat ve Terakki tarafından dışlanmış ya da onlardan ayrılmış olan muhaliflerce kurulan Fedakâran-ı Millet Cemiyeti'ne katıldı. Bu cemiyetin yayın organı durumundaki *Hukuk-ı Umumiye* gazetesinde düzenli olarak yazılar yazmaya başladı. Burada özellikle II. Abdülhamid yönetimine, İttihatçılara ve dönemin hükümet politikalarına karşı sert eleştirilerde bulundu. Yazılarında sık sık hükümetin çeşitli yolsuzluklara karıştığını, devletin mali kaynaklarının yanlış kullanıldığını ve bunun topluma zarar verdiğini iddia etmekteydi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin, kendi döneminden önce görev yapan bazı memurlardan şantaj ve tehdit yoluyla para aldığını açıkça dile getiriyordu. Hasan Fehmi Bey, muhalefetini yalnızca gazete yazılarıyla değil, aynı zamanda çeşitli toplantılarda ve halka açık konferanslarda yaptığı konuşmalarla da devam etti.[99]

Hasan Fehmi, eleştirilerini giderek artırmaya başlamasıyla farklı çevrelerden tehdit mektupları almaya başladı. Fakat o bu tehditleri çok da önemsemedi ve muhalif tavrını sürdürerek yazılarındaki sert eleştirilerini daha da artırdı. Öldürülmesinden kısa bir süre önce Manastır'dan gelen bir mektup eline ulaştı. Bu mektupta, hükümeti destekleyen komitenin, özellikle İttihat ve Terakki'ye karşı olan muhalifleri ortadan kaldıracağı yazılıydı. Hasan Fehmi bu mektubu *İkdam* gazetesi yazarı Ahmed Cevdet Bey'e gösterdi. Cevdet Bey, durumu hükümete bildirmesini, dikkatli davranmasını

[97] Hasan Fehmi Demir, *II. Meşrutiyet Dönemi'nde Serbesti Gazetesi Ve Başyazarı Hasan Fehmi'nin Misyonu* (İstanbul: Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), s. 74-75.
[98] A.g.t., 75.
[99] Hüseyin Güneş, "Osmanlı Matbuatına Göre Hasan Fehmi Cinayeti", *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi*, 7/2 (2023), 39.

tavsiye etti. Ancak Hasan Fehmi, bu uyarıları dikkate almadı ve 6/7 Nisan 1909 gecesi Galata Köprüsü üzerinde uğradığı suikast sonucu hayatını kaybetti.[100]

3.2.2. Hasan Fehmi Bey Suikastının Basına Yansıması

7 Nisan tarihli *İkdam* gazetesinde "*Cinayet*" başlığıyla yayımlanan haberde olay, oldukça kısa, yalın ve doğrudan bir üslupla aktarılır. Haberde, *Serbesti* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in Galata Köprüsü üzerinde kimliği belirlenemeyen bir zabit tarafından vurularak öldürüldüğü, yanında bulunan Şakir Bey'in ise ağır şekilde yaralandığı ifade edilir. Failin kimliği, saldırının ayrıntıları ve olayın ardındaki nedenler konusunda herhangi bir netlik bulunmadığı, yalnızca kurşunların gece köprüde yarattığı büyük dehşet vurgulanır.[101] Bu özet haber, basında yapılacak geniş değerlendirmelerin ilk aşamasını oluşturur.

Mizan gazetesinin 8 Nisan 1909 tarihli sayısının birinci sayfasının tamamında, "*Şehit Hasan Fehmi Bey'in Ruhuna Fatiha Hürriyet*" yazısı yer almaktadır.[102] Gazetenin ikinci sayfasında ise "*Hasan Fehmi Bey*" başlığı altında yayımlanan yazıda "*Hasan Fehmi Bey bugün sergârde bulan hürriyet mücâhidlerinin birkaçına değer bir mümtâz-ı hilkat ve millet idi. Hubb-ı vatan, hiss-i namûs, hakîkat-ı ceveyâne ulviyet, emsali nâdir şecâat ve metânet hâsılı bi'l-cümle hasâ'il-i 'aliyyeyi cami' bir madâr mefharet-i vatan idi. Hasan Bey'in şahsında hedef-i kasd olan bir şahıs münferid değildir, hamiyyet-i milliye'-i Osmaniye ve İslâmiyenin kendüsüdür.*"[103] Cümlelerine yer verir.

Volkan gazetesi, Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinin ardından "*Cinayet*" başlığıyla dikkat çekici bir haber yayımlar. Haberde, olayın önceki gece saat beş buçuk civarında meydana geldiği belirtilir. *Serbesti* gazetesinin başyazarı Hasan Fehmi Bey'in, yakın dostu Şakir Bey ile Galata'dan İstanbul'a geçerken "*al sana Mevlan*" denilerek vurulduğu aktarılır. Bu ayrıntı, saldırının rastlantısal değil, hedef gözetilerek yapılmış planlı bir suikast olduğu izlenimini uyandırır. Ayrıca, *Serbesti'nin* sahibi Mevlanzade Rıfat Bey'in, olayın hemen ardından Zabtiye Nezareti'ne başvurduğu kaydedilir. Bu sırada Meclis-i Mebusan Reisi Ahmed Rıza ile karşılaştığı ve ölüm

[100] Güneş, a.g.m., 39.
[101] Ali Kemal, "Serbesti Matbuatının İlk Müdafa-i Mazlumu", *İkdam*, 8 Nisan 1909, 1.
[102] "Şehit Hasan Fehmi Bey'in Ruhuna Fatiha – Hürriyet", *Mizan*, 8 Nisan 1909, 1.
[103] "Hasan Fehmi Bey", *Mizan*, 8 Nisan 1909, 2.

haberini kendisine ilettiğinde onun, "*şahsiyetle uğraşanların akıbeti böyle olur*" sözlerini sarf ettiği iddia edilir.[104]

Gazete, bu ifadeleri aktarırken ironik ve sert bir üslup kullanır. Haberde, "*Aferin Ahmed Rıza Bey'e! Doğrusu güzel nasihat, güzel taziye! Pozitivistlerin mezhebi böyle olsa gerek!*" sözleri yer alır. Bu vurgu, yalnızca Rıza'nın tavrını yermekle kalmaz, aynı zamanda İttihat ve Terakki'nin siyasi anlayışına da eleştiri niteliği taşır. *Volkan*, cinayeti bireysel bir husumet ya da sıradan bir saldırı olarak değil, siyasal bağlamı olan, toplumun genelini etkileyen bir olay şeklinde değerlendirir. Son bölümde ise, "*Bakalım katil ortaya çıkarılacak mı, yoksa bu da millete yalnızca bir ibret dersi olarak mı kalacak?*" sorusu sorularak hükümetin tavrına yönelik güçlü bir şüphe dile getirilir. [105]

İkdam gazetesinde Ali Kemal'in kaleme aldığı "*Serbesti matbuatının ilk müdafaa-i mazlumu*" başlıklı yazısıyla hem taziye hem de derin siyasal değerlendirmeler içeren bir yazı kaleme aldı. Yazıda kullanılan "*İlk kurban*" ifadesi, Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesinin münferit bir hadise olarak görülmediğini, aksine ileride benzer olayların yaşanabileceğine işaret eden bir başlangıç teşkil ettiğini ortaya koyar. Bu bağlamda cinayet, yalnızca bir gazeteciye yapılan saldırı değil, meşrutiyetin getirdiği özgürlük ortamına yönelmiş ciddi bir tehdit olarak yorumlanır.[106]

Gizlice gönderilen tehdit mektupları, "*karanlık bir yerde arkadan sıkılan kurşun*" ve "*masumun kanı*" gibi ifadeler aracılığıyla güçlü bir şekilde resmedilişi, kamuoyunun dikkatli olması, hükümetin ise hakikati ortaya çıkarmak için derhal harekete geçmesi gerektiği vurgulanır. Ali Kemal'in, "*gazada zaferin Hasan Fehmi'ye ait olduğu*" değerlendirmesi, meşrutiyet mücadelesi ile *"şehadet"* kavramını birleştiren sembolik bir yaklaşımı yansıtır. Ayrıca kullanılan "*istibdadın en çirkin hâli*" nitelemesi, bu cinayeti eski rejim alışkanlıklarının yeni dönemde de sürdüğünü gösteren karanlık bir pratik olarak konumlandırır.[107]

Aynı gün İkdam'da yayımlanan "*Hasan Fehmi Beyin Cesedi Ruhu Karşısında*" başlıklı haberde ise, "*gerçek hürriyetin tam anlamıyla sağlanmadığı"* ve *"esaret*

[104] "Cinayet", *Volkan*, 8 Nisan 1909, 5.
[105] *Volkan*, 8 Nisan 1909, 5.
[106] Kemal, "Serbesti Matbuatının İlk Müdafa-i Mazlumu", *İkdam*, 8 Nisan 1909, 1.
[107] *İkdam*, 8 Nisan 1909, 1.

siyasetinin farklı biçimlerde devam ettiği" özellikle vurgulanır. Cenaze töreni, bu çerçevede bir toplumsal vicdan ve ortak hafıza platformu olarak sunulur, "*bu kurşun hürriyete atılmıştır*" ifadesiyle bireysel bir ölüm, doğrudan bir ilkeye ve meşrutiyet idealine yönelmiş siyasal saldırı biçiminde yeniden anlamlandırılır.[108]

İkdam'ın ikinci sayfasında yayımlanan Şakir Bey mülakatı, olaya ilişkin hem adli sürece dair bilgileri hem de sahaya ait ayrıntıları kamuoyuna aktarır. Anlatıda öğleden sonra Beyoğlu'nda bir ayakkabı boyacısına uğranması, Ahrar Fırkası'ndan Celal Bey ile karşılaşılması, Tokatlayan Gazinosu'nda çay içilmesi, Britanya Oteli'nde yapılan görüşme, ardından tünelin başından inerek köprüye yönelinmesi ve İstanbul'a araba ile geçme teklifinin reddedilmesi gibi aşamalar kronolojik biçimde aktarılır. Nihayet "*Mevlan ulan*" sözleriyle başlayan ve ardışık silah sesleriyle sonuçlanan suikasta değinilir.[109]

Mülakatta özellikle iki unsur öne çıkmaktadır: İlki, failin eşkâline ilişkin ayrıntılı tarif (boy, vücut yapısı, parlak düğmeler, siyah ceket ve pantolon, yakadaki kırmızı işaretler), ikincisi ise Şakir Bey'in karakola koşarak köprüde adam öldürüyorlar canım ne duruyorsunuz diye yardım talep etmesi, fakat kendisine doktor isteğine karşılık karakolda yetersizlikle karşılandığı belirtilir.[110] Bu unsurlar, sonraki günlerde *Volkan* ve *Osmanlı* gibi gazetelerde tekrar edilerek "*zabit kıyafeti*" vurgusunu güçlendirir, aynı zamanda zaptiyenin ihmali iddialarıyla birleşerek cinayetin adalet önünde gerektiği gibi soruşturulmadığı kanaatini de pekiştirir.

Osmanlı gazetesi, birinci sayfasını tamamen Hasan Fehmi Bey'in ölümüyle ilgili haberlere ayırmış ve "*Serbesti matbuatının ilk kurbanı…*" ifadesini manşete taşıyarak taziye ile sarsıntıyı güçlü biçimde yansıtır. Haberde özellikle cemaatler arası birlik vurgusu öne çıkarılıp, Rum ve Ermeni vatandaşların Müslümanlarla "*yan yana saf-ı ihtiram*" hâlinde yürüdüğü belirtilir.[111] Bu tablo, "*İttihad-ı Osmani*" idealinin fiilî ve somut bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Böylece cinayet, yalnızca bir cemaatin veya siyasi grubun değil, bütün Osmanlı toplumunun ortak vicdanında derin bir yara olarak yorumlanır.

---

[108] "Hasan Fehmi Bey'in Cesedi ve Ruhu Karşısında", *İkdam*, 8 Nisan 1909, 1.
[109] "Mecruh Şakir Beyle Mülakat", *İkdam*, 8 Nisan 1909, 2.
[110] *İkdam*, 8 Nisan 1909, 2.
[111] "Serbesti Matbuatının İlk Kurbanı, Ömrünü Menfalarda Geçirmiş Olan Evlad-ı Hürriyetten Hasan Fehmi Bey'in Ruhuna Fatiha", *Osmanlı*, 8 Nisan 1909, 1.

"*Siyasi bir cinayet-i azime*" başlıklı yazıda ise suikast, "*zabit üniformasını giymiş bir hunhar*"a atfedilmiş, bu yolla askeri sınıfın geneli sorumluluktan ayrılırken, "*libas-ı namus ve vakar*"ın[112] kötüye kullanıldığı ileri sürülür. Yazı, "*kurşun yalnız maktulün beynine değil, hürriyet-i matbuatın kalb-gâhına saplanmıştır*" ifadesiyle cinayeti anayasal rejimle özdeşleştirilen basın özgürlüğüne yönelmiş bir saldırı olarak tanımlanıp Zaptiye Nezareti gerçeği açık biçimde ortaya koymaya davet edilir.[113]

8 Nisan'da cenaze programının ayrıntıları basına yansır. Hasan Fehmi'nin naaşı sabaha karşı saat dört buçukta Serbesti idarehanesinden alınarak Ayasofya'ya götürülecek ve orada kılınacak namazın ardından Sultan Mahmud Türbesi haziresine defnedileceği bildirilir. Törene Ahrar Fırkası, İttihad-ı Muhammedi, El-İslam Cemiyeti, Talebe-i Ulûm, Hukuk ve Mülkiye talebeleri, Rum Kulübü, Taşnaksutyun gibi çok sayıda cemiyetin ve gazete heyetinin katılacağı duyurulur.[114] Aynı gün yayımlanan "*idam*" başlıklı yazıda ise Sadrazam Paşa, "*cani behemehal derdest edilecektir*" sözleriyle hükümetin kararlılığı vurgulanır.[115]

İkdam, 9 Nisan itibarıyla Hasan Fehmi'nin cenazesi, basının söyleminde bir "*ihtifal-i mübeccel*"[116] olarak anlatılır. Ali Kemal'in tasvirinde otuz ila kırk bin kişiyi bulan kalabalık, toplumsal rütbe ve sınıf farklılıklarını aşan bir "*millet*" bütünlüğü şeklinde resmedilir. Bu tasvirde, Osmanlı toplumunun farklı unsurları aynı duyguda birleşen bu yas ortamı kolektif bir dayanışmanın simgesi hâline getirilir. "*Şehid-i hürriyet*" nitelemesi, kitlesel matem ile birleşerek meşrutiyet ideali etrafında seferber edici bir anlama gelir.[117]

Cenaze merasimi, Osmanlı toplumunun "*adalet, hürriyet ve müsavat*" taleplerini "*sükûn ile, fakat mehabbetle*" görünür kıldığı bir sahneye dönüştürülür. Bununla birlikte hadisenin Avrupa kamuoyuna "*olduğu gibi*" yansıtılmasının Osmanlı'nın şan ve şerefini zedeleyeceği endişesi dile getirilir.[118] Böylece cenaze yalnızca iç siyasette değil, aynı zamanda uluslararası imaj açısından da kritik bir gösteri olarak anlam kazanır.

---

[112] "Onur ve ağırbaşlılık elbisesi."
[113] "Siyasi Bir Cinayet-i Azime", *Osmanlı*, 8 Nisan 1909, 2.
[114] "Cenaze Alayı", *Osmanlı*, 8 Nisan 1909, 4.
[115] "İdam", *Osmanlı*, 8 Nisan 1909, 4.
[116] "Görkemli tören."
[117] Ali Kemal, "Bir İhtifal-i Mübeccel", *İkdam*, 9 Nisan 1909, 1.
[118] *İkdam*, 9 Nisan 1909, 1.

Bu kolektif duygudaşlığın karşısında basında en çok vurgulanan husus, adalet mekanizmasının ağır işlemesi ve zaptiyenin ihmalkar tutumudur. Polislerin yaralı Şakir'i sorgulamakla meşgul olup katilin kaçmasına sebep oldukları iddiası, güvenlik zaafının ötesinde bir devlet otoritesi krizine işaret etmektedir.

Mizan gazetesinde, "Tebrik" başlığı altındaki yazıda şu ifadeler yer alır: "İstanbul iki günden biri en acı hissiyât içinde gözyaşı dökerek kendi mücâhid şehidini taʿzîm ve ihtirâm içün icrâ eylediği merâsim-i tedfîniye vesilesiyle ibrâz eylediği terbiye'-i medeniye'den dolayı bi'l-cümle hemşerilerimizi ayru ayru tebrîk ider ve cümlesine takdîm selâm ve ihtirâm eyleriz."[119]

"*İcab-ı hâl*" başlığı altındaki yazıda ise meşrutiyetin, mutlak kanun hâkimiyetine dayandığı, ancak çevrede kanunsuzlukların kol gezdiği, Hasan Fehmi Bey gibi düzeni ve hukuku savunan birinin köprünün ortasında göz göre göre öldürüldüğü belirtilir. Köprünün iki başında insanların olmasına rağmen katilin görülmemesi ve yakalanamaması da eleştirilir.[120]

Osmanlı gazetesi "*Şehid defn olunurken*" başlıklı haberinde kalabalığı yetmiş bini aşkın olarak verip, törene her din ve mezhepten binlerce kişinin katıldığını özellikle kaydeder. Bu vurgu, olayı yalnızca bir taziye merasimi değil, aynı zamanda "*İttihad-ı Osmanî*" idealinin potansiyelini somutlaştıran büyük bir toplumsal gösteri olarak konumlandırılır. Cenaze anlatısında "*efkâr-ı umumiye*"nin teyakkuzu ön plana çıkarılıp, zulme, haksızlığa ve hıyanete karşı duyulan derin nefret, siyasal taleplerin meşruiyetini pekiştiren güçlü bir zırh işlevi görür.[121]

Yazıda şu soruya da yer verilir: "*Hasan Fehmi niçin öldürüldü? Bu adamın dünyada hiçbir fenalığı, hiçbir düşmanı yoktu. Ne menafi-i hasise-i beşeriye, ne ihtirasat-ı adiye-i insaniye, hiçbir temayül-i na-makbul bul ki siz hayatın sahaif-i pakinde bir şaibe-i husumet bırakmamıştı. Bu hakikati biçarenin mesleğine muarız olanlar bile inkar edemezler, bununla beraber, Hasan Fehmi niçin öldürüldü?*"[122]

Bu bağlamda kullanılan ifadeler, yalnızca ihmali vurgulamakla kalmaz, aynı zamanda siyasal sorumluluğu kişiselleştiren bir üslup ortaya koyar. Özellikle "*Nazır*

[119] "Tebrik", *Mizan*, 9 Nisan 1909, 1.
[120] "İcab-ı Hal", *Mizan*, 9 Nisan 1909, 1.
[121] "Şehit Defn Olunurken", *Osmanlı*, 9 Nisan 1909, 1.
[122] *Osmanlı*, 9 Nisan 1909, 1.

Sami Paşa'nın arkasında daima bir katilin zıll-i mürtesimi görünecektir"[123] şeklindeki sözler, cinayetin sorumluluğunu hükümet nezdinde somutlaştırır. Böylece yönetici elit, basının gözünde yalnızca ihmalkâr bir idare değil, aynı zamanda halkın vicdanında zan altında kalan bir otorite figürü olarak tasvir edilir.

"*Cinayet tahkikatı*" başlığı altında, Hasan Fehmi Bey'in katilinin dikkatle arandığı, sorgu ve soruşturmaların devam ettiği belirtilmektedir. Olay gecesi köprüde görev yapan memurların teker teker çağrılarak sorgulandıklarını ve bazı memurların görev yerlerinin değiştirildiği ifade edilmektedir.[124]

"*Nezaketli komiser*" anekdotu, basındaki güvensizlik havasını daha da derinleştirir. Karakolda "*geberttiler*" sözünü kullandığı aktarılan Nuri Efendi'nin tavrı, zaptiyenin olaya yaklaşımındaki duyarsızlığı gözler önüne sermektedir. Özellikle "*artık hürriyet var, hafiye yok*" şeklindeki ifadesi hem zaptiyenin ciddiyetini yitirdiği hem de cinayetin sıradanlaştırıldığı algısını güçlendirir. Bu durum, yalnızca kaba bir üslup meselesi olarak değil, kamu güvenliğinin ve basın özgürlüğünün teminatı kabul edilen kurumların meşruiyetini aşındıran vahim bir gelişme şeklinde değerlendirilmektedir.[125]

Buna karşılık aynı sayfada yayımlanan "*Teşekkür*" başlıklı beyanda Ahrar Fırkası, meşrutiyet esaslarını teyit ederek ve kamuoyunun desteğini selamlayarak farklı bir üslup benimser. Bu açıklamada, Hasan Fehmi'nin ölümü, yalnızca bir muhalefet-iktidar çatışmasının sonucu olarak değil, doğrudan doğruya meşrutî düzenin bizzat sınandığı bir hadise olarak açıklanır. Böylece cinayet, siyasal rekabetin ötesinde, anayasal rejimin meşruiyetini sınayan tarihî bir dönemeç hâline getirilir.[126]

10 Nisan günü *Volkan*'da Derviş Vahdeti imzasıyla yayımlanan "*Mersiye*"de, Hasan Fehmi'nin ölümü İslam tarihindeki en trajik hadiselerle ilişkilendirilir. Mersiyede Hasan Fehmi ile Hz. Hasan arasında dikkat çekici bir benzetme yapılırken, İttihat ve Terakki ise doğrudan "*Yezid*'e benzetilir. Kullanılan "*kurban-ı hürriyet*" ifadesi, hem II. Meşrutiyet'in vaat ettiği hürriyet idealini güçlü biçimde öne çıkarır

[123] *Osmanlı*, 9 Nisan 1909, 1.
[124] "Cinayet Tahkikatı", *Osmanlı*, 9 Nisan 1909, 2.
[125] "Nezaketli Komiser", *Osmanlı*, 9 Nisan 1909, 2.
[126] "Teşekkür", *Osmanlı*, 9 Nisan 1909, 2.

hem de bu ideal uğruna yaşamını kaybeden Hasan Fehmi'yi sembolik olarak "*şehit*" konumuna yerleştirir.[127]

Aynı tarihli gazetenin diğer sayfasında yer alan "*Cinâyet-i leîmâne, tehdidât-ı akurâne*" başlıklı haberde, gerçekleşen bu cinayetin bir ibret niteliği taşıması gerektiği ifade edilir. Haberde, dinini ve vatanını seven Osmanlıların ve onlara katillerin, hainlerin kimler olduğunu haber veren gazetelerin korkmaması gerektiği vurgulanır. Bu gazetelerin durmadan yayın yapması gerektiği çünkü böylece dinin, devletin, vatanın ve milletin düşmanlarının daha net biçimde ortaya çıkarılabileceği belirtilir. Haberin devamında, Hasan Fehmi'nin bir hürriyet mücahidi olduğu dile getirilir.[128]

Mizan gazetesinde olay yerini gösteren bir kroki yer almaktadır. Bu krokiden yola çıkarak bir olay örgüsü oluşturur. Cinayetin köprünün tam ortasında işlendiği, dört el silah sesi duyulduğu ve bir kişinin "*Polis yok mu?*" diye bağırdığı belirtilir. Gelen bir polisin, yerde yaralı halde yatan kişiyi katil sanarak karakola sürüklediği, o kişinin ise defalarca "*Ben yaralıyım, katil orada!*" demesine rağmen dinlenmediği ifade edilir. Daha sonra gelen zabıtanınsa köprüde kimseyi göremediği, bazı nöbetçilerin silah seslerini duyduğu, bazılarının ise duymadığı aktarılır.[129]

Gazete, olayla ilgili kendi yazdıkları haberlerin hâlâ dikkate alınmadığını, hükümetin bu vahim durumu ya anlamadığını ya da anlamamazlıktan geldiğini belirtir. Devamında, katilin olay yerinden üç farklı yoldan biriyle kaçmış olabileceği dile getirilir. Bu yollardan ilki, Galata yönüne geri dönmesi, ikincisi, İstanbul tarafına geçmesi, üçüncüsüyse, köprüde bulunan merdivenlerden iskeleye inerek önceden hazırlamış olduğu sandala binip kaçmasıdır. Gazete, üçüncü ihtimali daha güçlü bulmaktadır. Her ne kadar ellerinde bunu kanıtlayacak bir belge bulunmasa da bölgenin fiziki koşulları göz önüne alındığında bu seçeneğin en mantıklı olanı olduğu ifade edilir.[130]

Gazetenin ikinci sayfasında, "*Kanunî bir suale garip bir cevap!*" başlığı altında bir haber yer alır. Haberde, mecliste kabul edilen dayak cezası hakkında bilgi verilir ve bu durum İngiltere ile karşılaştırılır. Haberde, İngiltere'nin ileri gelenlerinden birine

[127] Vahdeti, "Mersiye", *Volkan*, 10 Nisan 1909, 1.
[128] "Cinâyet-i Leîmâne, Tehdidât-ı Akurâne", *Volkan*, 10 Nisan 1909, 2.
[129] *Mizan*, 10 Nisan 1909, 1.
[130] *Mizan*, 10 Nisan 1909, 1.

"*İngiltere'de dayak cezası uygulanıyor mu?*" şeklinde bir soru yöneltilir, muhatap ise önce bu soruya "*Niye soruyorsunuz?*" diye karşılık verir ardından, "*Bizim meclisimizde, İngiltere'de uygulandığı için yeniden dayak cezası getirildi*" yanıtı verilince, İngiliz yetkili bu duruma gülerek şu cevabı verir, "*İngiltere'ye imrenip bulduğunuz şey bu mu?*"[131]

Devamında, İngiltere'de geçmişte birçok gelenek ve uygulama bulunduğu, ancak bunların artık tarihin tozlu sayfalarında kaldığı, geçmiş uygulamalara özenerek kanun yapılmayacağı ifade edilir. İngiltere'de adalet ve asayişin mevcut olduğu, bunun temelinde ise etkin bir polis gücü bulunduğu vurgulanmaktadır, ayrıca, tarafsız ve adil hâkimlerin görev yaptığı, suçluların ne polisten ne de adaletten kaçamayacağı belirtilmektedir. İngiltere'de millî bir gururun bulunduğu, bu sebeple toplumsal yaşamda ciddiyetin hâkim olduğu ifade edilir. Ne milletin ne de hükümetin başka ülkeleri taklit etmeye ihtiyaç duyduğu, İngiltere toplumunun hedefinin fayda ve adalet olduğu, kamusal yapının dayandığı iki temel direk olarak ise "*ciddiyet*" ve "*millî gurur*" olduğu gösterilir.[132]

Metin, İngiltere'yi bir ideal model gibi kullanarak dayak cezasını geri ve çağdışı göstermektedir. "*Modern olanın*" ölçüsü olarak güçlü polis, tarafsız hâkim ve hukukun üstünlüğünü öne çıkarıyor, ciddiyet ve millî gururu da bu düzeni ayakta tutan kültürel değerler diye sunuyor. Anekdottaki ironi, İngiltere'ye özeniyorsanız neden en kötü uygulamayı seçtiniz? Mesajını veriyor. Sonuçta yazı veri aktarmaktan çok kanunun, geçmişe öykünerek değil, ilkelere ve işe yarayan kurumsal düzene bakılarak yapılması gerektiğini savunuyor.

Mizan Gazetesi, Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesini açık bir şekilde hiçbir siyasi sınıfa veya fırkaya isnat etmediklerini ifade eder. Üzüntülerinin ise çok daha ciddi sebeplere dayandığını belirtir. Bir inkılap döneminde olunduğu, halkın duygularının henüz sakinleşmediği böyle bir ortamda, görevini hakkıyla yerine getirecek cesur ve vatansever bir hükümete ihtiyaç duyulduğu ifade edilir. Ancak, geçmişte böyle bir hükümete sahip olunamadığı gibi, bugün de başlarında böyle bir hükümetin bulunmadığı açıkça belirtilir.[133]

---

[131] "Kanunî Bir Suale Garip Bir Cevap!", *Mizan*, 10 Nisan 1909, 2.
[132] *Mizan*, 10 Nisan 1909, 2.
[133] "Mizân", *Mizan*, 10 Nisan 1909, 2.

İkdam gazetesinde yayımlanan "*Heyet-i tıbbiye*" raporunda, Şakir Bey'in yarasının "*ön taraftan atılan bir kurşun*" sonucu oluştuğu belirtilir, İlk açıklamalarda yaranın "*arkadan*" geldiği söylenirken, ardından *"önden"* denilmesi, kamuoyunda kafa karışıklığı yaratıp ve gerçeğin kasıtlı biçimde örtülmeye çalışıldığı iddiasına kapı aralar.[134] Bu bulgu 11 Nisan'da *Volkan* gazetesinin büyüteceği şüphelerin zeminini hazırlar.

11 Nisan'da Volkan'ın "*Hükümetten talep*" başlıklı ilanı, üslup bakımından bir ültimatom niteliği taşımaktadır. Metinde ya katillerin derhal bulunması ya da "*malum olan beş kişinin*"[135] sürgün edilmesi gerektiği, aksi hâlde halkın galeyanının durdurulamayacağı ifade edilir.[136] Bu söylem, devletin adalet dağıtımındaki gecikmesini kitle tepkisi tehdidiyle baskı altına almaya yönelik bir strateji olarak okunabilir.

Aynı gün yayımlanan "*Cinayet başka bir şekle mi girecek?*" başlıklı yazı ise kamuoyundaki belirsizlikleri daha da beslemektedir. Özellikle Şakir Bey'in yarasına dair önce "*arkadan*", ardından "*önden*" şeklinde verilen değişken haberler, olayın seyrinin kasıtlı biçimde yönlendirildiği şüphesini gündeme taşır. Bu tür çelişkili aktarımlar, basının güvenilirliğini tartışmaya açarken aynı zamanda hükümetin olayı aydınlatmadaki isteksizliği ya da yetersizliği konusunda kuşkuları artırmaktaydı. *Volkan*'ın kullandığı "*asker kıyafeti altındaki canavar"* nitelemesi de saldırganın gerçekte bir "*zabit*" olmadığı yönündeki politik yorumu desteklenmekteydi. Böylece tıbbi raporun adli tespiti ile muhalif basının siyasal şüpheleri iç içe geçti ve olay yalnızca bir adli vaka olmaktan çıkıp siyasal bir meseleye dönüştü. Sonuçta kamuoyunda olaya dair belirsizlik ve güvensizlik duygusu derinleşmesiyle cinayet etrafında tartışmalar daha da yoğunlaştı.[137]

Osmanlı gazetesinin "*Cinayet Tahkikatı*" sütunlarında, Galata yönüne hızla ilerleyen bir arabaya dair ihbarlar, tanık ifadeleri arasındaki farklılıklar ve ayrıca "*Komiser Nuri Bey'in söylemlerinin cinayetle ilgisi olmadığı*" yönünde yapılan resmî açıklamalar yer almaktadır.[138] Bu durum, bir yandan basının şüpheleri büyütmesini

[134] "Heyet-i Tıbbiye", *İkdam*, 10 Nisan 1909, 2.
[135] Gazetede ifade edilen beş kişinin isimleri bulunamamıştır.
[136] "Hükümetten Talep", *Volkan*, 11 Nisan 1909, 1.
[137] "Cinayet Başka Bir Şekle Mi Girecek?", *Volkan*, 11 Nisan 1909, 1.
[138] "Cinayet Tahkikatı", *Osmanlı*, 11 Nisan 1909, 5.

sağlarken, diğer yandan resmî makamların açıklamalarına yer vermesiyle 1909 İstanbul'undaki basın çoğulluğunu ve kutuplaşmasını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Aynı tarihte Kahire'den gönderilen telgraf, cinayetin Osmanlı toprakları dışındaki yansımalarını göstermekteydi. Meşrutiyet taraftarı Ermeni Fırkası'nın mesajında "hukuk-ı millet", "*hürriyet-i matbuat*" ve "*mücahid-i fedakâr*" gibi ifadelerle Hasan Fehmi'ye tazim ve katillere tel'in dile getirmekteydi. Bu beyan, cinayetin yalnızca İstanbul merkezli bir hadise olmadığını, imparatorluğun farklı toplumsal ve etnik unsurları arasında da müşterek bir hissiyat uyandırdığını ortaya koymaktaydı.[139]

12 Nisan tarihli Volkan gazetesinde Derviş Vahdeti'nin kaleme aldığı "*Teskîn-i helecan emr-i muhâl*"[140] başlıklı yazıda ifadesi bulur. Vahdeti, "*Ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirimizi seviyor muyuz? İsbat edelim. İşte mezâlim! İşte istibdad! Meydanda. Bunları def'etmek için fikr-i serbest-î lazım değil mi? İşte meşrutiyet! İşte hürriyet! Bunlar da meydanda. Eğer o mezâlime, o istibdada-ki, Şeref Sokağı'nın pis, murdar, elleriyle icra ediliyor boyun eğersek, kansız bir millet olduğumuza dünya kani olacak, haysiyet-i milliyemiz pâmâl-i hakaret olacak. Eğmeyelim. Bu cinayetlere katiyyen boyun eğmeyelim… ey Osmanlılar! Vatanı ve birbirimizi seviyor muyuz? İspat edelim.*"[141] Çağrısıyla cinayeti yalnızca bir yas tutma vesilesi olmaktan çıkarıp, bunu sokakta ve kamu vicdanında diri tutulması gereken bir mücadele meselesi olarak sunar. Yazıda kullanılan ifadeler, Hasan Fehmi'nin ölümü etrafında şekillenen duygusal atmosferi, siyasal bir eylemlilik alanına dönüştürme amacını taşır.

"*İstibdat mezalimini Şeref Sokağı'nın pis elleriyle*" ilişkilendiren vurgu, suikastı güncel bir siyasal bağlama oturtup, geçmişle bugünü bir araya getiren güçlü bir retorik oluşturur. Ayrıca "*Boyun eğmek kansızlıktır*" tezi, pasif bir taziye anlayışına karşı aktif bir itirazı meşrulaştırıp, muhalefetin meşrutiyet değerlerini savunurken sert bir mücadele hattı benimsemesini sağlayan siyasal bir söylem işlevi görür.

[139] "Hukuk-ı Avam ve Meşrutiyet Taraftarı Ermeni Fırkası'nın Kahire Şubesi", *Osmanlı*, 11 Nisan 1909, 5.
[140] "Heyecanın yatıştırılması imkânsızdır."
[141] Vahdeti, "Teskîn-i Helecan Emr-i Muhâl", *Volkan*, 12 Nisan 1909, 1.

12 Nisan'da tahkikatın kapsamı genişlemektedir. Serbesti sahibi Mevlanzade Rıfat, arabacı Köstenceli İbrahim, otel hizmetçisi Mehmet ve arabacı Şakir'in sorguya çekildiği duyurulur. Ancak yayımlanan raporlarda, ifadelerin sağlıklı biçimde yürütülmediği, müdahale ve yönlendirme girişimlerinin yanı sıra psikolojik baskıların uygulandığı ileri sürülür. Bu iddialar, önceki günlerde zaptiyeye yöneltilen "*ihmal*" ve "*vurdumduymazlık*" eleştirilerini aşarak, meseleyi kurumsal işleyişteki sistematik kusurlar düzeyine taşımaktadır.[142] Böylece adalet mekanizmasına yönelik güven sorunu derinleşip ve cinayetin adli boyutu giderek siyasi bir tartışma zeminine kayar.

Mizan gazetesinde yayımlanan "*İki taraf*" başlıklı yazı, meşruiyet teorisi çerçevesinde dikkat çekici bir değerlendirme sunar. Yazıda, meşrutî düzenlerde çoğunluğun iktidarının ancak "*adab-ı meşrutiyet*" ve "*ahkâm-ı kavanin*" çerçevesinde meşrû kabul edilebileceği özellikle vurgulanır. Buna karşılık, iktidarın her alana sınırsız biçimde müdahale etmesinin istibdat anlamına geldiği, dolayısıyla sürdürülemez bir siyasal yapıyı ortaya çıkardığı belirtilmektedir. Muhalefetin temel görevinin hükümeti denetlemek ve eleştirmek olduğu ifade edilip, bu bağlamda zaman zaman aşırılıklara düşmesinin ise siyasal hayatın doğasından kaynaklanan olağan bir durum olduğu ileri sürülmektedir.[143]

Yazı, birkaç gün önce dile getirilen "*asker gazi olur, şehit olur, fakat katil olamaz hiçbir fırka Hasan Beylerin katlini emredemez*" sözünü hatırlatarak, siyasi sorumluluk ile adli sorumluluk arasındaki ayrımı daha da belirgin hale getirmeye çalışır. Bununla birlikte, "*mesul-i manevi*" arayışının eski gazete nüshalarının taranmasıyla yapılabileceğini ima ederek, hukuki düzlemin ötesine geçen bir yaklaşım benimser.[144] Böylece yazı, vicdana dayalı bir muhakeme stratejisini öne çıkarıp ve cinayetin siyasal yönünü, yalnızca adli bir mesele olmaktan çıkarıp geniş bir tarihsel bağlama yerleştirir.

13 Nisan'da *Volkan* gazetesinde "*Aynen*" başlığıyla yayımlanan bir zabit mektubu, Hasan Fehmi'nin "*ücret karşılığı yolunu kesip alçakça ortadan kaldırıldığı*" iddiası aktarılmaktadır. Mektupta, böyle bir kimsenin "*insan değil, canavar*" olarak

[142] "Cinayet Tahkikatı", *Osmanlı*, 12 Nisan 1909, 2.
[143] "İki Taraf", *Mizan*, 12 Nisan 1909, 1.
[144] *Mizan*, 12 Nisan 1909, 1.

nitelendirilmesi, failin asker olmadığını ahlaki bir dille vurgulanmaktadır.[145] Bu retorik, yalnızca bireysel suçluluğu değil, aynı zamanda "*zabitlik*" haysiyetinin suistimal edildiği yönündeki iddiaları güçlendirmekte ve kamuoyunda ordunun saygınlığını koruma kaygısıyla örtüşmektedir.

Mizan gazetesinde yayımlanan "*Ulemânın sükûtu*" başlıklı yazı ise bu kez toplumun manevî önderlerine yöneltilmiş bir eleştiri niteliği taşır. Yazıda, istibdat döneminde suskun kalan ve meşrutiyet döneminde de görevini yerine getirmeyen ulemaya karşı sert bir dil kullanılır. Şeriatın verdiği görevi ifa etmeyen, haksızlığa karşı hakka davet etmeyen bir zümrenin toplumsal sorumluluklarını ihmal ettiği ileri sürülmektedir. "*Hak tektir*" vurgusuyla çoğul hak iddialarının reddedilmesi, cinayet vesilesiyle yalnız zatiye ve hükümetin değil, aynı zamanda ulemanın da sorumluluk çerçevesine dahil edildiğini göstermektedir.[146]

Aynı nüshada yer alan "*Henüz bir şey yok*" başlıklı yazı, soruşturmanın yetersizliğini ve tıkanmışlığını mantıksal çıkarımlar üzerinden gözler önüne sermektedir. Nöbetçi askerlerin çelişkili beyanları, birinin silah seslerini hiç duymadığını, diğerinin ise nöbet mahallini terk ettiğini söylemesi, soruşturmanın ciddiyetine büyük gölge düşürmekteydi. Ayrıca polis ile neferin mesafe kat etme sürelerindeki tutarsızlıklar, yapılan tahkikatın güvenilirliğini sorgulatıp, kamuoyunda şüphelerin daha da artmasına neden olmaktaydı. Özellikle "*bulunması yirmi dört saati geçmeyecek katil-i hakiki*"nin hala tespit edilmemiş olması, devletin güvenlik mekanizmasını zan altında bırakan en güçlü argüman olarak öne çıkarmaktadır.[147]

Yazıda dile getirilen bu iddialar, yalnızca zaptiyenin kendi dairesini değil, aynı zamanda Bâb-ı Âli'yi, mebusların bir kısmını ve birçok tanınmış şahsiyeti de şüphe altında bırakan ağır bir itham niteliğindedir. Metin, "*asıl katil ile müşevviklerden başka herkesin Hasan Fehmi'nin katliyle itham edilebileceği*"[148] uyarısıyla son bulur. Bu sert söylem, toplumsal paranoyanın dilini yansıtarak faili meçhulün gölgesini yalnızca siyasi çevrelerin değil, bütün Osmanlı toplumunun üzerine düşüren çarpıcı bir değerlendirme işlevi görmektedir.

[145] "Aynen", *Volkan*, 13 Nisan 1909, 1.
[146] "Ulemanın Sükûtu", *Mizan*, 13 Nisan 1909, 1.
[147] "Henüz Bir Şey Yok", *Mizan*, 13 Nisan 1909, 2.
[148] *Mizan*, 13 Nisan 1909, 2.

3.2.3. Hasan Fehmi Bey'in Katli ve Sonrasına Dair Belgeler

Serbesti gazetesinin başyazarı Nevşehirli Hasan Fehmi Bey, Galata Köprüsü üzerinde silahlı bir saldırıya uğramış, yanında bulunan Mülkiye kaymakamı Şakir Bey ise yaralandığı belirtilir. Zabtiye Nezareti'nin raporunda, köprüde art arda beş el silah sesi işitildiği, polisin saldırganın peşine düşmesine rağmen yakalayamadığı belirtilir. Failin ya Galata tarafına geçtiği ya da köprünün altından bir sandalla denize firar ettiği yönünde değerlendirmeler yapıldığı aktarılmaktadır. Hasan Fehmi Bey, ağır yaralı olarak Zabtiye Dairesi'ne götürülürken aldığı kurşun yaraları nedeniyle hayatını kaybettiği zikredilir.[149]

Cinayetin kamuoyunda büyük yankı uyandırdığı, Öğrenci topluluklarının Sadaret makamına gönderdikleri telgraflarda katilin derhal yakalanıp cezalandırılmasını istedikleri belirtilmektedir. Dâhiliye ve Zabtiye Nezaretleri ile adliye arasında yapılan yazışmalarda, "*böylesine mühim bir fiilin fail-i meçhul kalamayacağı*" vurgulanmaktadır. Failin eşkâline dair ifadelerde, orta boylu, koyu renk elbiseli, buğday tenli, siyah gür bıyıklı ve parlak düğmeli kıyafetli bir kişi olduğu belirtilmiş, bu ayrıntı saldırganın asker olabileceği ihtimalini gündeme getirilmektedir. Buna rağmen bütün tahkikatlara rağmen kimliği tespit edilemediği de belirtilmektedir.[150]

Katilin bulunmasına dair yapılan resmî yazışmalarda, olayın giderek siyasi bir mahiyet kazandığına dair ciddi endişeler dile getirilmektedir. Özellikle Galata Köprüsü gibi sürekli asker ve polis nezareti altında bulunan merkezi bir noktada işlenen bu cinayetin, devlet otoritesini zedelediği açıkça belirtilir. Belgelerde, kamuoyunda artan güvensizlik havasının hükümetin itibarı açısından büyük bir tehlike arz ettiği vurgulanıp ve cinayetin süratle aydınlatılmasının devletin sorumluluğu olduğu ifade edilmektedir.[151]

Bir süre sonra cenaze ve defin meselesi gündeme geldiği aktarılmaktadır. *Serbesti* Gazetesi sahibi Mevlânzâde Rıfat Bey, yakın dostu Hasan Fehmi Bey'in naaşının Sultan Mahmud Türbesi haziresine defnedilmesi için resmî makamlara telgraf

[149] T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı, *Osmanlı Arşivi* (BOA), İ.HUS 174/67/1, 16 Rebi'ü-l-evvel 1327 / 25 Mart 1325 / 7 Nisan 1909.
[150] (BOA), DH.MKT 2793/97/2, 16 Rebi'ü-l evvel 1327 / 25 Mart 1325 / 7 Nisan 1909.
[151] (BOA), DH.MKT 2793/97/2.

yoluyla başvuruda bulunduğu ve bu talep üzerine Sadaret tarafından ayrıntılı bir tezkire hazırlanıp konunun padişaha arz edildiği aktarılmaktadır. Yapılan değerlendirmeler sonucunda padişahın iradesiyle defin için resmî izin verilip ve gerekli hazırlıkların başlatılmasına karar kılındığı ifade edilmektedir.[152]

Yapılan çalışmada da ortaya çıktığı gibi haberlerin içeriklerinde Hasan Fehmi Bey'in şahsına odaklanılmadığı, aynı zamanda olayın ideolojik boyutuna da güçlü vurgular yapıldığı görülmektedir. Cinayet, dönemin muhalif basınında yalnızca bir bireyin ölümü olarak değil, siyasi iktidarın baskıcı yönünün bir tezahürü olarak değerlendirilmiştir. Hasan Fehmi Bey'in şahsı, özgürlük ve adalet davasının sembolü hâline getirilmiş; muhalif kalemler, onun hayatını feda ederek halkın vicdanında silinmez bir iz bıraktığını öne sürmüşlerdir.

İkinci olarak, bu cinayetlerin geçmiş dönemlerdeki istibdat anlayışının bir yansıması olduğu yönünde değerlendirmeler yapılmıştır. Burada kastedilen, II. Abdülhamid'in iktidarı tek başına elinde bulundurduğu yıllardır. O dönemde benzer olayların yaşandığı hatırlatılarak, mevcut cinayet de aynı çizgide görülmüş; böylece bu tür girişimler, muhalefet çevrelerince istibdada doğru bir gidişin açık göstergesi olarak yorumlanmıştır.

3.3. AHMET SAMİM

3.3.1. Ahmet Samim'in Hayatı

Ahmet Samim, 1884 yılında Prizren'de doğdu, Robert Koleji ve Galatasaray Sultânîsi'nde eğitim gördü. Mezuniyetinin ardından Reji Müdüriyeti İdaresi'nde görev yaptı ve bu dönemde *Servet-i Fünun* gazetesinde makaleler yayımlayarak basın dünyasının içine girdi.[153] Samim, gazeteciliğin yanında Ahrar Fırkası'nın kurucuları arasında yer aldı ve siyasî faaliyetlerde de bulundu. Partinin yayın organı olan *Osmanlı* gazetesinde düzenli yazılar kaleme aldı.[154]

[152] (BOA), BEO 3530/264716/1, 16 Rebi'ü-l evvel 1327 / 25 Mart 1325 / 7 Nisan 1909.
[153] Ferhat Ateş, "II. Meşrutiyet Sonrası Kurşunla Sansür Geleneği Bir Muhalefet Tasfiyesi Örneği Olarak Ahmet Samim Cinayeti", *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (2018), 96.
[154] Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler Cilt 1 İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2009), 176.

31 Mart Vakası sırasında çıkardığı *Hilal* gazetesinde II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi gerektiğini savunan birçok makale yayımladı. Olayın ardından Emniyet Genel Müdürlüğü'nün açtığı sınavları kazanarak bir süre bu kurumda memur olarak görev yaptı; ancak heyecanlı mizacı nedeniyle memuriyet hayatını sürdüremedi. Daha sonra *Sadâ-yı Millet* gazetesinin müdürlüğünü ve başyazarlığını üstlendi.[155]

Samim, hoşgörülü ve erdemli kişiliğinin yanı sıra, medeni cesareti ve eleştirel tavrıyla tanınan bir gazeteciydi. Düşünsel açıdan Prens Sabahattin'in ekolüne yakın durdu ve siyasi bakımdan liberalizm ile âdem-i merkeziyetçilik ilkelerinden etkilendi. Batı'nın gücünün bu ilkelerden geldiğine inandı.[156] Hastaş'ın aktardığına göre Hüseyin Cahit Bey, Ahmet Samim'i idealist bir genç olarak nitelendirdi. Aynı kaynakta Refik Halid Karay'ın ise onu neşeli, dostlarına bağlı, şakacı, özgürlüğüne düşkün, sevimli ve yakışıklı bir genç olarak tanımladığı belirtilir. Ahmet Samim, 9/10 Haziran 1910 gecesi Bahçekapı'da uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetti.[157]

3.3.2. Ahmet Samim Cinayetinin Basına Yansıması

10 Haziran 1910 tarihli *Yeni Gazete*'de yayımlanan "*Vak'a-i cinaiye – Ahmet Samim Bey'in katli*" başlıklı haberde, *Sadâ-yı Millet* gazetesinin müdür-i mesulü ve başyazarı Ahmet Samim Bey'in, 9 Haziran gecesi saat bir buçuk sularında uğradığı silahlı saldırı sonucu hayatını kaybettiği belirtilir. Haberde, bu elim hadisenin yalnızca basın camiasında değil, aynı zamanda dönemin tüm kamuoyunda derin bir sarsıntı yarattığı ifade edildi.[158]

Haberin içeriğinde ise Ahmet Samim Bey'in suikasta kurban gitmeden önce gece saat bir civarında Ebu's-Suud caddesinde bulunan Sadâ-yı Millet matbaasına gittiği ve burada çalıştığından bahsedilir. O sırada matbaada bulunan Muhtar Bey, Celal Sahir Bey ve Şehabeddin Süleyman Bey ile vedalaştığını, bununla birlikte kendisi ile Fazıl Ahmet Bey'inde kısa süre sonra matbaadan ayrıldığı dile getirilir. Bu ikilinin Bahçekapı'ya doğru yürürken suikastın gerçekleştiği okuyucuyla paylaşılır. Suikast sırasında şahsın üç el ateş ettiğini ilk kurşunun Samim'in ensesinden girip

[155] Mehmet T. Hastaş, *Ahmet Samim II. Meşrutiyet'te Muhalif Bir Gazeteci* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2012), 71-72.
[156] Ateş, "II. Meşrutiyet Sonrası Kurşunla Sansür Geleneği Bir Muhalefet Tasfiyesi Örneği Olarak Ahmet Samim Cinayeti", 96.
[157] Hastaş, *Ahmet Samim II. Meşrutiyet'te Muhalif Bir Gazeteci*, 73-74.
[158] "Vak'a-i Cinaiye – Ahmet Samim Bey'in Katli", *Yeni Gazete*, 10 Haziran 1910, 3.

burun deliğinden çıktığını diğer kurşunlardan biri baldırına, diğerinin ise oradan geçen bir vatandaşın ayağına isabet ettiği açıklanır.[159]

Kurşunların isabet etmesinden sonra Samim'in yere yığıldığı belirtilirken yanında bulunan Fazıl Ahmet Bey'in orada bulunan fırının içine sığındığı aktarılır. Zanlının kaçmasından sonra polise haber verilirken Samim olay yerinde yaşamını kaybettiği açıklanır. Naaş, karakolun arkasında bulunan camiinin avlusuna götürülürken ilk muayene Dr. Nikola Efendi tarafından burada yapıldığı vurgulanır. Olay sonrası polislerin incelemelerinden bir sonucun çıkmadığı zanlının ateşlediği silahın mermilerin bulunamadığının altı çizilir.[160]

Fazıl Ahmet Bey'in, Ahmet Samim'in yanında bulunmasından ötürü Köprübaşı Karakolu'na götürüldüğü ve burada olayın ayrıntılarına dair ifadesinin alındığı belirtilir. Suikast esnasında yaralanan şahsın da benzer biçimde bilgisine başvurulduğu ifade edilir. Bunun yanı sıra, matbaada bulunan Muhtar Bey, Celal Sahir Bey ve Şehabeddin Süleyman Bey'e açıklama yapmaları için davet gönderildiği kaydedilir. Tahkikatın gece geç saatlere kadar sürdüğü, ancak adlî ve inzibatî makamların soruşturmayı yürüttüğü bir safhada basına ayrıntılı bilgi verilmediği, kamuoyuna ise yalnızca sınırlı ölçüde malumatın yansıtıldığı vurgulanır.[161]

Ahmet Samim'in ölümü hem siyasi atmosferin gerginliğini hem de basın özgürlüğünün kırılgan konumunu ortaya koydu. Bu nedenle suikast, II. Meşrutiyet dönemi Osmanlı basın tarihinin en dramatik gelişmelerinden biri olarak değerlendirildi.

İkdam gazetesinde yayımlanan "*Bir vaka-i cinaiye*" başlıklı yazıda, önceki gece saat iki sularında Bahçekapı'da bir poğaçacı dükkânı önünde cinayet işlendiği bildirilir Haberde, *Sadâ-yı Millet* başyazarlarından Ahmet Samim Bey ile Tanin gazetesi yazarlarından Fazıl Ahmet Bey'in söz konusu dükkâna girdikleri, kısa bir süre sonra ise Samim Bey'in silahla vurulduğu aktarılır. Ahmet Samim Bey birkaç dakika içinde hayatını kaybettiği, katil hakkında kesin bir bilgi bulunmadığı ve olayın faillerine dair netlik sağlanamadığı ifade edilir.[162]

[159] *Yeni Gazete*, 10 Haziran 1910, 3.
[160] *Yeni Gazete*, 10 Haziran 1910, 3.
[161] *Yeni Gazete*, 10 Haziran 1910, 3.
[162] "Bir Vaka-i Cinaiye", *İkdam*, 10 Haziran 1910, 5.

11 Haziran 1910 tarihli İkdam gazetesinde yayımlanan "*Vaka-i cinaiye tafsilatı*" başlıklı haberde, Tanin gazetesi yazarlarından Fazıl Ahmet Bey ile Ahmet Samim Bey'in gece geç saatte *Sadâ-yı Millet* matbaasından ayrıldıkları belirtilir. İki ismin, Muhtar Bey'in evine gitmek üzere köprüye doğru yöneldikleri, bu sırada Ahmet Samim'in sol yanında Fazıl Ahmet Bey'in bulunduğu kaydedilir. Fırının önüne geldikleri anda aniden açılan ateş sonucu Ahmet Samim Bey'in ağır biçimde yaralandığı ve kısa süre içinde olay yerinde hayatını kaybettiği ifade edilir.[163]

Haberde, Ahmet Samim'in yere düşerken silahın ateşlendiği yöne dönmeye çalıştığı, ancak bu girişimin sonuçsuz kaldığı belirtildi. İlk kurşunun burnunun sol tarafından girip çıkarak duvara isabet ettiği, ikinci kurşunun sağ bacağına, üçüncüsünün ise tesadüfen orada bulunan bir kişinin ayağına denk geldiği belirtilir. Katilin otomatik tabanca kullandığı fakat olay yerinde yapılan aramalarda herhangi bir kurşuna rastlanmadığı vurgulanır. Karakoldaki jandarmaların silah seslerini duyar duymaz bölgeye gittiği, ancak Ahmet Samim'in cansız bedeni dışında kimseye ulaşamadıkları açıklanır. Olayın ardından Fazıl Ahmet Bey'in Tanin Matbaası'na giderek durumu haber verdiği, ardından Köprübaşı Karakolu'na gidip ifade sunduğu bildirilir. Buna rağmen şahitlerin beyanlarında katili teşhis etmeye yarayacak herhangi bir bilgiye ulaşılamadığı duyurulur.[164]

"*Cenaze***"** başlıklı yazıda, Ahmet Samim Bey'in cenazesinin amcası ve yakınlarının isteği üzerine Hilal Matbaası'na getirildiği, burada yıkanıp kefenlendiği aktarılır. Cenazenin asker ve polis eşliğinde kaldırıldığı, namazın Tomruk Camii'nde kılındığı, ardından Sultan Mahmud Türbesi'ne defnedildiği belirtilir. Ayrıca, *Sadâ-yı Millet* gazetesinin başyazarın vefatı sebebiyle iki ya da üç gün yayımlanmayacağı bilgisi kamuoyuna ve okuyuculara ilan edilir.[165]

İştirak gazetesinde yayımlanan *"Cinayet-i faci'a"* başlıklı haberde, *Sadâ-yı Millet* gazetesinin başyazarı Ahmet Samim Bey'in cuma gecesi bir hain tarafından katledildiği aktarılır. Cinayetin karakoldan yalnızca iki adım uzaklıkta gerçekleşmesine rağmen failin yakalanmaması, zabıta açısından büyük bir zafiyet olarak değerlendirilir. Gazete, güvenlik güçlerinin bu katili yakalayamaması

[163] Vaka-i Cinaiye Tafsilatı", *İkdam*, 11 Haziran 1910, 3.
[164] *İkdam*, 11 Haziran 1910, 3.
[165] "Cenaze", *İkdam*, 11 Haziran 1910, 3.

durumunda olayın yalnızca bireysel bir saldırı olarak değil, aynı zamanda siyasi bir cinayet olarak görülmesi gerektiğini ifade eder ve bu yönüyle kamuoyunu dikkatle uyarmaktadır.[166]

Ahmet Samim Bey'in öldürülmesiyle Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesi arasında bağlantı kurulur. Biri köprüde, karakola yakın, diğeri ise Eminönü'nde, yine karakola yakın bir noktada suikasta uğrar. Yazının devamında, Samim Bey'in otuz yaşında, kalemiyle doğruyu yanlıştan ayıran bir genç olduğu, ondan daha çok hizmet beklendiği, fakat zalim ve hırslı birinin onu hayattan kopardığı ifade edilir. Ahmet Samim'in güçlü bir kaleme sahip olduğu, dikkat çeken biri olduğu ve bu nedenle *Sadâ-yı Millet* gazetesinin üzüntüsünün doğal sayıldığı belirtilir. Ayrıca genç yazarların "*sıra bize geliyor*" diye düşündükleri aktarılır.[167]

*Yeni Gazete'*de, feci şekilde katledilen Ahmet Samim Bey'in naaşının Sultan Mahmud Türbesi'nde önceden hazırlanmış bir mezara defnedildiği bildirilir. Olayla ilgilenen adliye ve zabıta görevlilerinin soruşturmaya devam ettikleri, ayrıca cinayetin işlendiği saatlerde açık olan dükkan sahiplerinin ifadelerine başvurulduğu aktarılır. Bunun yanında, *Sadâ-yı Millet* gazetesinin başyazarın vefatı nedeniyle gün boyunca yayımlanmayacağı bilgisinin gazete sahibi tarafından matbaaya iletildiği ifade edilir.[168]

12 Haziran tarihli gazetelerde yayımlanan *"Cinayet tahkikatı"* başlıklı haberde, Ahmet Samim suikastının ardından kamuoyunun olayı yakından izlediği ve devletin soruşturma üzerinde özellikle durduğu belirtilir. Haberde geçen *"efkâr-ı umumiyeyi işgal ediyor"* ve *"azm-i tâm ile tahkikâta devam"* ifadelerinin, cinayetin toplumda yarattığı infiali ve hükümetin meseleyi aydınlatma kararlılığını yansıtmayı amaçladığı vurgulanır. Bununla birlikte, gerçeği ortaya çıkaracak herhangi bir ipucuna rastlanmadığının yazılması, soruşturmanın sonuçsuz kaldığını ve belirsizliğin devam ettiği gösterilmektedir.[169]

Öte yandan, *"Takdim-i teşekkürat"* başlıklı yazı, *Sadâ-yı Millet* gazetesinin doğrudan bir açıklaması niteliğinde. Burada Ahmet Samim'in *"genç ve vatanperver"*

[166] "Cinayet-i Faci'a", *İştirak*, 11 Haziran 1910, 1.
[167] *İştirak*, 11 Haziran 1910, 1.
[168] "Defin", *Yeni Gazete*, 11 Haziran 1910, 3.
[169] "Takdim-i Teşekkürat", *Yeni Gazete*, 12 Haziran 1910, 1.

olarak nitelendirilmesi, onun şahsiyetine vurgu yaparken, gelen yoğun taziye mektuplarına tek tek cevap verilememesinin matemin büyüklüğünden kaynaklandığı belirtilir.[170] Bu metin, hem gazetenin yası ve üzüntüsünü yansıtıyor hem de dönemin basın dünyasında meslektaş dayanışmasının ve kamuoyundan gelen desteğin önemini açıkça ortaya koyar.

3.3.3. Ahmet Samim Cinayetinin Arşiv Belgelerine Yansıması

Ahmet Samim Bey, Bahçekapı'da Kasabyan Eczahanesi karşısındaki poğaçacı dükkânı önünde silahlı saldırıya uğrayarak hayatını kaybetti. Olayın gece yarısı, saat bir buçuk ile iki arasında gerçekleştiği kayıtlara geçti. Resmî belgelerde saldırgan, siyah ceket ve pantolon giymiş, kolalı gömlek ve fes takmış, gür siyah bıyıklı, 26–30 yaşlarında, orta boylu ve buğday tenli bir şahıs olarak tarif edildi. Ancak tüm aramalara rağmen kimliği tespit edilemedi.[171]

Cinayetin hemen ardından Emniyet-i Umumiye geniş kapsamlı bir tahkikat başlattı çok sayıda şahit dinlendi. Buna rağmen faile dair kesin bir sonuca ulaşılamadı. Resmi yazışmalarda, böylesine mühim bir siyasi cinayetin faili meçhul kalmasının "*caiz olamayacağı*" vurgulandı ve soruşturmanın titizlikle sürdürülmesi emredildi.[172] Avrupa basınında çıkan haberlerin ardından, padişahın maiyetinde görev yapan Kolağası Halil Bey'in ifadesine de başvuruldu. Ancak bu sorgulamalardan da herhangi bir netice alınamadı.[173]

Olay yalnızca İstanbul basınında değil, taşrada da geniş yankı uyandırdı. Trabzon'da yayımlanan *Taraf* gazetesi, 10 Haziran 1326 tarihli nüshasında Ahmet Samim'in öldürülmesini "*muhibbane*"[174] bir üslupla duyurdu ve vakaya dair çeşitli rivayetlere de yer verdi. Bu neşriyat Emniyet-i Umumiye tarafından dikkatle takip edilerek merkeze rapor edildi.[175]

Ahmet Samim'in cinayeti, yapılan tüm soruşturmalara rağmen sonuçsuz kaldı ve zanlı hiçbir zaman bulunamadı. Böylece cinayet, faili meçhul olarak tarihe geçti. Samim'in muhalif kimliği ve mesleğinin getirdiği popülerlik, onu iktidarda bulunan

[170] *Yeni Gazete*, 12 Haziran 1910, 1.
[171] (BOA), DH.EUM.KADL 1/21/2, 22 Şevval 1328 / 14 Teşrin-i evvel 1326 / 27 Ekim 1910.
[172] (BOA), DH.EUM.KADL 1/21/1, 18 Rebîülevvel 1328 / 17 Mart 1326 / 30 Mart 1910.
[173] (BOA), DH.EUM.THR 97/64/1, 13 Receb 1328 / 8 Temmuz 1326 / 21 Temmuz 1910.
[174] "Sevgi dolu, dostane."
[175] (BOA), DH.EUM.THR 42/25/1 8 Receb 1328 / 3 Temmuz 1326 / 16 Temmuz 1910.

İttihat ve Terakki için bir sorun haline getirdi. Cinayetin işleniş biçimi, olayın tesadüf değil planlı bir suikast olduğuna işaret eder. Özellikle polis karakoluna çok yakın bir noktada gerçekleşmesine rağmen güvenlik güçlerinin geç müdahale etmesi ve tahkikat sürecinde yavaş hareket edilmesi, cinayetin iktidar bağlantılı olabileceğine dair önemli deliller arasında değerlendirilebilir. Bu noktada Ahmet Samim'in ölümü, daha önceki Hasan Fehmi cinayetiyle de ilişkilendirildi. Samim suikastının, Hasan Fehmi cinayetinde olduğu gibi sonuçsuz kalmaması beklense de her iki olay da aynı şekilde çözümsüz kaldı.

3.4. ZEKİ BEY

3.4.1. Zeki Bey'in Hayatı

1869 yılında Kayseri'de doğan Zeki Bey, Galata Lisesi'ni ve Mülkiye Mektebi'ni dereceyle bitirdi. Aldığı eğitim sayesinde, dışişlerinde görev yapan memurların yanında tercümanlık yaptı, ardından Düyûn-ı Umûmiye'de gelir-gider denetiminden sorumlu olarak görev aldı. Siyasi olarak İttihat ve Terakki karşıtı bir duruş sergileyen Zeki Bey, dönemin muhalif grupları içerisinde yer aldı. Kendi düşüncelerini kamuoyuyla paylaşmak amacıyla *Şehrah* gazetesini kurdu. Bu girişiminden önce *Serbestî* ve *Mizan* gazetelerinde de yazılar kaleme aldı. Yazılarında, İttihatçılara yönelik eleştirilerin yanı sıra mali alandaki yolsuzluklara dair değerlendirmelere de yer verdi.[176]

3.4.2. Zeki Bey'in Cinayetinin Basına Yansıması

Yeni Gazete'nin 12 Temmuz 1911 tarihli sayısında yayımlanan "*Evvelki geceki cinayet*" başlıklı haberinde, bir gazetecinin daha siyasî bir cinayete kurban gittiği ifade edilir. Cinayetin salı gecesi Makriköy'de meydana geldiği belirtilir. Haberde ayrıca, failler bulunamadığı takdirde olayın kamuoyu nezdinde "*siyasî bir cinayet*" olarak değerlendirileceği açıklanır. Haberin devamında, olayla ilgili ayrıntılara yer veren gazete, Zeki Bey'in o gece *Hemrah* Gazetesi'nin idarehanesinden erken saatlerde ayrılarak ikamet ettiği Makriköy semtine gittiği aktarılır.[177]

[176] Mustafa Güncü, *Zeki Bey Suikastı ve Basın*, (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarih Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 45-46.
[177] "Evvelki Geceki Cinayet", *Yeni Gazete*, 12 Temmuz 1911, 1.

Ardından, arkadaşları olan Divan-ı Harp Riyaseti'nden Mirliva İsmail Paşa, Islahat-ı Maliye Komisyonu üyesi Abdurrahman Bey, Makriköy vergi kâtibi eski Hafız Efendi ve Mekteb-i Kuzat müdür muavini Hoca Şakir Efendi ile Sakız Ağacı'ndaki bir gazinoya gittikleri belirtilir. Zeki Bey'in arkadaşlarıyla gece yarısına kadar eğlendiği eğlencenin ardından evinin bulunduğu Cevizlik'e doğru yürürken, İstanbul Caddesi üzerindeki bir sokakta zanlının ortaya çıktığı ve "*Al Zeki Bey!*" diye bağırarak elindeki silahla ateş ettiği ifade edilir. Haberde, kurşunun Zeki Bey'in ensesinden girip alnından çıktığı da vurgulanır.[178]

Dönemin bir diğer gazetesi olan *İkdam*'da ise "*Makriköy cinayeti*" başlığı taşıyan bir haber gazetede yer alır. Haberde, önceki gece gerçekleşen cinayetin herkesi derinden etkilediğini ve olayla ilgili sürdürülen soruşturmadan söz eder. *Yeni Gazete*'ye kıyasla daha ayrıntılı bilgiler veren *İkdam*, olay gecesiyle ilgili olarak alaturka saatle dört buçuk civarında, Makriköy'ün Cevizlik Mahallesi'ndeki Huban Sokağı'nın sessizliğinin korkunç bir silah sesiyle bozulduğunu aktarır.[179]

Komiser Faik Bey, Zâbit Kâtibi Kâmil ile devriye polisleri Eşref ve Mehmet Efendi'nin, silah sesinin geldiği yöne doğru ilerlediğini ve sokağın ortasında bir kişinin kanlar içinde yerde yattığını, yanında ise dört kişinin bulunduğunu gördüğünü zikreder. Olayı derhal Makriköy Savcısı Yardımcısı Besim Bey ile sorgu yargıcı Ahmet Bey'e bildirir. Her ikisi de kısa sürede olay yerine gelir. Yapılan incelemede, öldürülen kişinin Makriköy'de yaşayan Düyûn-ı Umûmiye yol kontrol müdürü ve *Hemrah* Gazetesi yazarı Zeki Bey, yanındakilerin ise Abdurrahman Bey, emekli İsmail Paşa, Hoca Şakir Efendi ve Hafız Sabri Efendi olduğu belirlenir.[180]

"*Cinâyet nasıl vukû'u bulmuşdur*" başlıklı haberde, silah sesini duyan birçok kadın ve erkeğin pencerelere koştuğu, onların da gece karanlığında biri siyah diğeri beyaz iki gölgenin hızla uzaklaştığını gördükleri aktarılır. Devamında, Zeki Bey'in ağır yaralı halde hiçbir şey söyleyemeden kısa süre içinde hayatını kaybettiğini belirtir.[181]

[178] *Yeni Gazete*, 12 Temmuz 1911, 1.
[179] "Makriköy Cinâyeti", *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[180] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[181] "Cinayet Nasıl Vukû'u Bulmuşdur", *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.

"*Taharriyât*" başlığı altındaki yazıda, Komiser Faik Bey'in soruşturma sırasında birçok polis devriyesini olay yerine sevk ettiği ve Samatya Karakolu aracılığıyla Kazlıçeşme mevkisine telefonla bilgi verdiği belirtilir. Samatya Karakolu memuru Nazif Bey ile Makriköy Jandarma Karakolun Vekili ve Samatya Jandarma görevlisi Edhem Bey'in de pek çok polisi yönlendirdiği beyan edilir. Cinayetten yaklaşık yarım saat sonra, Kazlıçeşme civarında iki kişinin yakalandığı okuyucuyla paylaşılırken, yapılan incelemede bu kişilerin Makriköy'de tiyatro gösterisi yapan bir grubun üyeleri oldukları ve İstanbul'a döndüklerinin anlaşılması üzerine serbest bırakıldıkları ifade edilir.[182]

Devamında, olaydan yaklaşık kırk beş dakika sonra, Yedikule'de devriye görevinde bulunan polis memurlarının yolda iki kişiye rastladıklarını ve bu kişilere "*durun*" dedikten sonra bu kişilerin teslim olduklarını yazar. Gözaltına alınan iki şahıs Samatya Karakolu'na götürülür ve kimlik bilgileri Makriköy'e bildirilir. Yapılan üst araması sonucunda, Siyah giyimli kişinin üzerinde yedi mermilik bir revolver, bir sustalı bıçak ve on fişek diğerinde ise bir revolver, beş fişek ve pazartesi akşamı için alınmış son saat tren bileti bulunur.[183]

Gazetenin gözaltına alınan kişilerle ilgili verdiği bilgilere göre, her iki şahsın da kısa boylu, sarı bıyıklı ve ceketli oldukları, yaşlarının ise ortalama otuz beş olduğu belirtilir. Bunlardan birinin, Siroz Milletvekili Derviş Bey'in kardeşi ve Drama yakınlarındaki Zilhuhda'da çiftlik sahibi bulunan Mustafa Nazım Bey olduğu aktarılır. Diğerinin ise uzun boylu, siyah bıyıklı, siyah ceket ve elbise giymiş "*Çerkes tütün kaçakçısı*" olarak tanınan ve Mustafa Nazım Bey'in çiftlik müdürlüğünü yapan Ahmed olduğu ifade edilir. Devamında, her iki şahsın da kendilerine yöneltilen suçlamaları inkâr ettikleri bildirilir.[184]

Gözaltına alınan bu kişiler verdikleri ifade de İstanbul'a miras davası nedeniyle geldiklerini ve Makriköy yakınlarındaki Yenibosna Köyü'ne gezmek için gittiklerini söyleyerek olayla ilgilerinin olmadığını ileri sürdüler. Dönüş yolunda polislere yakalandıklarını, bunun ise tamamen tesadüf olduğunu iddia ettiler. Özellikle Mustafa Nazım Bey'in, üzerinde bulunan tren biletiyle ilgili soruya verdiği yanıt dikkat

[182] "Taharriyat", *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[183] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[184] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.

çekiciydi. Bileti bilmediğini, pazar günü bir dişçiye gittiğini, o sırada üzerinde kalmış olabileceğini, hatta polisin değiştirmiş ya da cebine koymuş olabileceğini öne sürdü.[185] Bu yorum, şüphelilerin ifadelerinde çelişkili ve kendilerini aklamaya dönük bir üslup benimsediklerini, hatta polise karşı ithamda bulunacak kadar ileri gittiklerini göstermektedir.

Şüpheli şahısların sorguları devam ederken İstanbul İstinaf Savcısı Sadrettin Bey'in soruşturmaya katıldığını ve bununla birlikte İstanbul Polis Müdürü Mazhar Bey de bölgede incelemelerde bulunduğu bilgisi paylaşılır. Ayrıca İstanbul sorgu hâkimlerinden Rıfat Bey'in Babıâli Caddesi'nde bulunan Meserret Oteli'ne, Nihat Bey'in ise Fatih Çarşamba'daki Keremit Sokağı'na gönderildiği aktarılır. Böylelikle soruşturmanın farklı yönlerden derinleştirilmeye çalışıldığı ifade edilir.[186]

Nazım Bey ise sorguda önceki ifadesini yineleyerek İstanbul'a miras davası için geldiğini, çiftlik müdürü Ahmed Efendi ile Yenibosna'da gezip yemek yediklerini, gece dönüşte yakalandıklarını belirtir. Ancak gazete bu cevap karşısında Yenibosna Köyü'nde yalnızca kırk elli Müslüman hanenin bulunduğunu, köyde kahvehane, lokanta ya da meyhane olmadığını ifade ederek, bu ifadelerinin inandırıcı olmadığını beyan eder.[187]

Ahmed'in sorguda İstanbul'a dokuz gün önce geldiğini, Yenibosna'da kısa süre oturup döndüklerini ancak yemek yemediklerini, kahve içmediklerini ve meydanda dolaşmadıklarını söylediğini iddia eder.[188] "*İtiraflar başlıyor*" başlıklı haberde, rutin hale gelen sorgulardaki ifadelerden bahsedilir. Yeniden gerçekleşen sorguda, Nazım Bey'in Ahmed Efendi'nin yanında ateş ettiğini, kendisinin sarhoş olduğunu ve nereye ateş ettiğini bilmediğini ifade eder. Ahmed ise ateş etmediğini, fakat arkadaşı öyle diyorsa kabul ettiğini söyler. Bu arada gerçekleşen olayın şahitlerinden olan Baruthane işçisi Ömer'in zanlıların bu ikisi olduğunu iddia ettiğini okuyucularıyla paylaşır.[189]

"*Meserret otelinde*" başlığı altındaki haberde, Rıfat Bey'in birkaç polis memuruyla birlikte Mustafa Nazım ve Ahmed Efendi'nin kaldığı otele gittiğini ve

[185] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[186] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[187] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[188] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[189] "İtiraflar Başlıyor", *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.

incelemelerde bulunduğunu belirtirken, o sırada bir şahsın bir kişiyi göstererek onların arkadaşı olduğunu iddia ettiğini belirtir. Polisin bu kişiyi gözaltına aldığını yapılan üst araması sonucunda ise üzerinden iki revolver tabanca ve bir sustalı bıçak bulunduğunu yazar. Ayrıca Meserret Oteli yazıcısı Mustafa Efendi de tanık sıfatıyla Makriköy'e götürüldüğünü belirtir.[190]

Götürülen şahsın gerçekleşen sorgusunda kendisinin Mustafa Nazım Bey'in amcasının yanında çalıştığını, efendisinin adının Mahmut, kendi adının ise Mehmet olduğunu söylediği belirtilir. Bir hafta önce evleneceği kıza gelinlik almak için Dersaadet'e geldiğini ve Meserret Oteli'nin altı numaralı odasında kaldığını ve Nazım Bey ile arkadaşı Ahmed Efendi'nin, İstanbul'a geldiğini öğrendikten sonra otele gelerek odasında kendisini ziyaret ettiğini polislere anlattığını iddia eder. Devamında, çok sayıda düşmanı bulunduğu için silah taşıdığını ayrıca, bir hafta önce Mustafa Nazım ve Ahmed Efendi'nin yanlarında iki kişiyle birlikte kendisini ziyaret ettiklerini ve bu kişilerin Anadolu'ya gideceklerini söylediklerini de bildirir.[191]

Meserret Oteli'nin yazıcısı olan Mehmet verdiği ifade de ise Dramalı Mustafa Nazım'ın Bey'in kendisinin çok yakın arkadaşı olduğunu dile getirirken, hürriyetin ilanından sonra birçok defalar bu şehre geldiğini açıkladığını zikreder. Nazım Bey ile Ahmed Efendi'nin gözaltına alınan Mehmet'i tanıdıklarını beyan eder.[192] Bunun yanı sıra, Ahmed Efendi'nin iki gece boyunca Mehmet ile aynı odada kaldığı, ayrıca Nazım Bey ile Ahmed'in sık sık otele geldikleri ve Mehmet ile sohbet ettiklerini aktarır. Zaman zaman gündüzleri de onun odasına giderek uzun süre konuştukları, böylece ilişkilerinin samimiyet kazandığı ifade eder. Son olarak, Mehmet'in hem önceki akşam hem de dün akşam otelde bulunduğunu belirtir.[193]

"*Zeki bey takip edilirken*" başlığı altındaki haberde, Zeki Bey'in Makriköy'deki evinde ikamet ettiği ve soruşturmaya göre pazar günü evine dönerken Mustafa Nazım, Ahmed Efendi ve iki arkadaşları tarafından takip edildiği belirtilir. Pazartesi günü de aynı bölgede, trende Zeki Bey'i izledikleri ve onunla İstanbul'a kadar gittikleri ifade edilir. Pazartesi akşamı altmış numaralı tren vagonunda Zeki

[190] "Meserret Otelinde", *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[191] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[192] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[193] *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.

Bey'in yanı sıra bu dört kişinin de bulunduğu kaydedilir. Ayrıca muhallebicide bir arada görülen bu kişilerin, cinayet sırasında da Mustafa Nazım Bey ile Ahmed Efendi'nin olay yerinde bulundukları aktarılır. Sanıkların kaçarken Zeki Bey'in yanına gelip "*Zavallı öldü mü?*" diye sorduktan sonra olay yerinden uzaklaştıkları, Zeki Bey'in arkadaşları tarafından ifade edilir. Bu kimliği belirsiz kişiyle birlikte diğer şüphelilerin de araştırıldığı belirtilir.[194]

"*Cenazenin Defni*" başlığı altında, Zeki Bey'in cenazesinin doktor kontrolünden sonra defne uygun bulunduğu, ailesinin erteleme isteğine rağmen polis gözetiminde aynı gün Seyyid Nizam Dergâhı'na götürülerek ikindi namazının ardından defnedildiği belirtilir. Cenazeye polis, yerel yetkililer ve yakınları katılır. Haberin devamında, Zeki Bey'in özgür düşünceleriyle tanınan bir gazeteci olduğu, daha önce sopa darbeleriyle ağır yaralandığı, son olarak da hain bir kurşunla yaşamını yitirdiği aktarır. Bu trajik sonun toplumda derin bir üzüntü yarattığı vurgulanır.[195]

Şehrah Gazetesinde ise "*Ziyâ-yı elîm, hakayık-ı ahvâl*" başlığıyla yayımlanan yazıda, Zeki Bey'in yakınlarına ve yabancılara karşı içten ve iyi niyetli tavırlarıyla tanındığı ifade edilir. Bu tutumunu hayatına yansıtarak gerçek mutluluğa ulaşmış bir insan olduğu belirtilir. Devamında, merhum Zeki Bey'in istibdat döneminin en zor zamanlarında bile hürriyetperver bir tavır sergilediği, doğruluk ve vefayı her zaman ilke edindiği aktarılır. Ayrıca, geçmişte evinin civarında iki kişi tarafından başına sopa ile vurularak darp edilip yaralandığı, bu kez ise meşrutiyet döneminde kimliği ve gücü bilinmeyen zorba kişiler tarafından aracılar vasıtasıyla yine evinin yakınlarında kurşunla öldürüldüğü ifade edilir.[196]

Gazete, Osmanlı milletinin fikir ve duygu bakımından iki büyük gruba ayrıldığını, bunlardan birinin iyimser, diğerinin ise kötümser olarak nitelendirilebileceği belirtilir. Karşı karşıya kalınan kötülük ya da tehlikenin açıkça görülmesine rağmen, ortada hiçbir korku yokmuş gibi davranmanın ya dar görüşlülükten ya da gerçeği bilerek örtme çabasından kaynaklanabileceği ifade edilir.[197] Öte yandan, ortada somut bir sebep yokken her yerde kötülük ve tehlike

[194] "Zeki Bey Takip Edilirken", *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[195] "Cenazenin Defni", *İkdam*, 12 Temmuz 1911, 3.
[196] "Ziyâ-yı Elîm, Hakayık-ı Ahvâl", *Şehrah*, 12 Temmuz 1911, 1.
[197] *Şehrah*, 12 Temmuz 1911, 1.

görmek ise kuruntuya kapılmanın bir göstergesi olarak değerlendirilir. Bu sebeple kötümserlere de genellikle "*bozguncu*" ya da "*hasta*" sıfatlarının yakıştırıldığı aktarılır. Haberde, toplumun belirsizlikler içinde hem korku hem de şaşkınlık yaşadığı, bu durumun sağlıklı bireyleri ani ve geri dönüşü olmayan hatalara sürükleyebileceği belirtilir. Gazete, karanlık havayı dağıtmanın en etkili yolunun halkı bilgilendirmek ve içini rahatlatmak olacağını ifade eder.[198]

"*Katillerin tevkifi*" başlığı altındaki yazıda, sorgulanan şahısların üzerlerine atfedilen suçları tamamen inkâr ettikleri belirtilir. Ancak yapılan aramada, üzerlerinde ikişer büyük kalibreli tabanca ve on sekiz adet fişek bulunduğu, mermi kutularından birinde ise eksik mermi olduğu aktarılır. Bununla birlikte Zeki Bey'in eşinin vurulma anını gördüğünü ve kaçan kişilerin sanıklara çok benzediğini ifade ettiğini polislere bildirdiğini dile getirir. Gazete, suçlular her ne kadar inkâr etseler de üzerlerinde Makriköy'e gitmek amacıyla alınmış tren biletlerinin de bulunduğunu yazar.[199]

13 Temmuz'da yayımlanan "*Bir cinayet karşısında vatanın selametini arayalım*" başlıklı yazıda, böylesine bir cinayetin Osmanlı toplumunun vicdanında derin bir sarsıntı yarattığı vurgulanır. Yazıda, bu tür hadiseler karşısında çıkar, menfaat, kin ve ihtiraslardan uzak, yalnızca vatan sevgisi ve milletin refahı kaygısıyla düşünebilen kalplerin derin bir tefekküre sevk edileceği ifade edilir. Ayrıca, asil bir hamiyet duygusunun ve samimi bir vatanperverliğin böyle bir cinayeti asla kabul edemeyeceği dile getirilir.[200]

Yazının devamında, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bu zorlu dönemde, tüm Osmanlıların el ele vererek ortak mutluluğu sağlamak için birbirlerinin dostluğuna ihtiyaç duyduğu bir zamanda işlenen bu siyasî cinayetin fikir çatışmalarına yol açacağı ifade edilir. Ancak ülkenin mevcut koşulları dikkate alındığında, böyle bir cinayeti kaldırabilecek durumda olmadığı ileri sürülür. Failin ne devleti ne de milletin huzurunu önemseyen, aksine gelişimi engelleyen biri olduğu vurgulanır. Ayrıca zaten zor durumdaki iktisadın daha da yavaşlayacağı dile getirilir.[201]

[198] *Şehrah*, 12 Temmuz 1911, 1.
[199] "Katillerin Tevkifi", *Şehrah*, 12 Temmuz 1911, 1.
[200] "Bir Cinayet Karşısında Vatanın Selametinin Arayalım", *Yeni Gazete*, 13 Temmuz 1911, 1.
[201] *Yeni Gazete*, 13 Temmuz 1911, 1.

"*Ne oluyoruz, nereye gidiyoruz?*" sorularını dile getirirken, gerçekleşen bu olayın gerçekten bir siyasî cinayet olup olmadığını öğrenebilmek için hükümetin üzerine düşen görevi eksiksiz şekilde yerine getirmesini beklediklerini ifade edilir. Ayrıca, Osmanlı basınında bu konuyla ilgili çıkan haberlerde duygu ve üzüntü farklılıkları bulunsa da hâkim olan ortak kanaatin, cinayet soruşturmasının dünya basını karşısında ciddiyetle ve şeffaflıkla yürütülüyor gibi görünmesi gerektiği yönünde olduğu belirtilir.[202]

"*Makriköy cinayeti*" başlığı altında yayımlanan yazıda, önceki gün gerçekleştirilen tahkikata yer verilir. Haberde, Zeki Bey'in öldürülmesinin ardından gözaltına alınan Nazım, Ahmed ve Mehmet'in, Makriköy savcı yardımcısı, sorgu hakimi ve Makriköy komiseri tarafından ayrı ayrı sorgulandıkları belirtilir. Bunun yanı sıra, trende görevli kontrol memurlarının, muhallebicilerin, semtte bulunan gazino sahiplerinin ve bazı mahalle sakinlerinin de ifadelerinin alındığı aktarılır.[203]

Ayrıca, İstanbul İstinaf Mahkemesi Başsavcısı Sadrettin Bey'in de Makriköy'deki soruşturmaya katılmasıyla birlikte, Makriköy 'ün tüm idarî yetkilileri ile kaza mahkemesi üyelerinin bir odada toplandıkları belirtilir. Nazım'ın bir akrabasının evinde yapılan aramada ise bir valiz ele geçirilir. Valizin içinde çeşitli evraklar ve mektupların bulunduğu, bunların da incelemeye alındığı haberde aktarılır. Cinayet zanlısı olarak gözaltına alınan Nazım'ın, dünkü sorgusunda olayla ilgili dört kişi olduklarını itiraf ettiği bildirildi. İfadesinde şu sözlere yer verilir:[204]

"*Bundan yaklaşık on beş gün önce gezmek amacıyla İstanbul'a gitmeye karar verdim. Çiftlik müdürü Ahmed ile amcamın uşağı Mehmed de benimle geldi. Mehmed, Meserret Oteli'nde kalıyordu; ben ise Ahmed'le birlikte akrabam Hilmi Bey'in evinde kalıyordum. İstanbul'da, hemşehrilerimiz Mehmed ve Feridun Beylerle karşılaştım. Pazartesi günü hep birlikte Yenibosna'ya gittik. Dönüşte tren bulamayınca bir muhallebicide dondurma yedik, ardından iskeledeki gazinoda oturduk. Daha sonra arkadaşlarımız ayrıldı, Ahmed'le birlikte yola çıktık. Ahmed silahını ateşleyince*

[202] *Yeni Gazete*, 13 Temmuz 1911, 1.
[203] "Makriköy Cinayeti", *İkdam*, 13 Temmuz 1911, 3.
[204] *İkdam*, 13 Temmuz 1911, 3.

korkup kaçtık, ardından polis bizi yakaladı. Üzerimdeki biletin cebime arkadaşlarım tarafından konmuş olabileceğini düşünüyorum (!)" cümlelerini kurduğu ifade edilir.[205]

Ahmed'in sorgusunda, silahı kendisinin kullanmadığını; İstanbul'a yabancı olduğunu, nereye gittiğini bilmediğini ve yolları Nazım Bey'in gösterdiğini söylediği aktarılır. Ayrıca Nazım Bey'in yanında iki kişinin daha bulunduğunu, fakat bu kişileri tanımadığını belirtir. Mehmet'in sorgusunda ise on gün önce Nazım Bey'le birlikte İstanbul'a geldiğini ifade eder. Meserret Oteli'nde Nazım Bey'in kendisine bir oda ayırttığını, bu odaya iki kişiyi daha getirdiğini ve onlarla bir gece kaldığını anlatır.[206]

Daha sonra Ahmed'in geldiğini, kendisinin ise geceleri otelden başka hiçbir yere gitmediğini dile getirir. Öte yandan, Nazım'ın akrabalarından olan ve Sicil-i Ahvâl-i Umûmiye Kalemi Müdürü görevini yürüten Hilmi Bey'in evi de aranır. Yapılan aramada zanlıya ait bir valiz bulunur. Valizin içinden yirmi adet tüfek mermisiyle birlikte şüpheli evraklar çıkarılır. Bu belgelerin dikkat çekici nitelikte olduğu vurgulanır.[207]

Dün akşam, asıl katil olduğu iddiasıyla zanlı Ahmed'in, Makriköy Tevkifhane Müdürü Necmi Efendi ile dört jandarma eşliğinde istasyona götürüldüğü ve trenle Sirkeci'ye sevk edildiği belirtilir. Trende Makriköy Kaymakamı Asım Bey ile Savcılık Yardımcısı Besim Bey'in de bulunduğu aktarılır. Zanlı Ahmed, Sirkeci İstasyonu'nda bekleyen tevkifhane aracına bindirilerek gözaltı merkezine gönderilir. Aracın etrafı süvari jandarmaları ve polisler tarafından çevrilir. Ahmed'in geldiği treni takiben önce Nazım, ardından Mehmet Sirkeci'ye getirilir. Zabıta tarafından hazırlanarak adli makamlara sunulan fezlekede ise asıl katilin Ahmed olduğu bilgisine yer verilir.[208]

Meserret Oteli'nin yazıcısı Mustafa ile yapılan mülakatta, Mustafa'nın 21 Haziran günü Nazım'ın başka bir kişiyle birlikte otele geldiğini ve kendisine "*Ahmed burada mı*?" diye sorduğunu ifade ettiği belirtilir. Mustafa, böyle bir kişinin otele gelmediğini söyleyince Nazım'ın "*Ama burada olması gerekiyor*" diyerek ısrar ettiği aktarılır. Bunun üzerine garsonlara sorar ve garsonlar, "*Evet, tren saatinde biri geldi ve onu yukarıdaki odaya yerleştirdik*" dediklerini beyan eder. Mustafa, bu cevaptan

[205] *İkdam*, 13 Temmuz 1911, 3.
[206] *İkdam*, 13 Temmuz 1911, 3.
[207] *İkdam*, 13 Temmuz 1911, 3.
[208] *İkdam*, 13 Temmuz 1911, 3.

sonra söz konusu kişinin Ahmed olduğunu anladığını, Nazım Bey'in ise Mehmed ile kalabilecekleri uygun bir oda talep ettiğini ifade eder. Bunun üzerine kendilerine altı numaralı oda verilir. Ahmed ve Mehmed'in bu odada iki gece birlikte kaldıkları, sonraki günlerde ise yalnızca gündüz vakitlerinde odaya geldikleri belirtilir.[209]

Mustafa'nın anlatımının devamında şu ifadelere yer verilmektedir:

"*Mehmed diyormuş ki Ahmed, "ilk gice gelmiyor Ferid ve Mehmed beyler gelmişler" diyormuş. Bunları Mustafa Nazım bey getirmiş. Benim bundan ma'lûmâtım yok. Çünkü defterde öyle bir kayıd yokdur. Mehmed ise gerek dün gice, gerek evvelki gice odasında idi. Hatta dünkü pazartesi günü akşamı ya'ni Salı gicesi alaturka sa'at iki buçukda ikimiz odada oturub konuşduk. Hatta daha onlardan para bile almadım. Çünkü ben her zaman Mustafa Nazım bey ile hesab görürüm. Çünkü aramızda teklîf ve tekellüf yokdur.*"[210]

"*Ahmed Samim bey'in katli meselesi*" başlığı altındaki haberde, adli heyetin Ahmed Samim Bey'in ölümüne dair daha önce bazı tanıkların verdikleri ifadelerde tarif edilen eşkallerle, sanıklardan Nazım Bey'in eşkâli arasında benzerlik tespit ettiği ve bu nedenle söz konusu meseleyle de ilgileneceği bildirilir. Gözaltında bulunan Nazım ile Çerkes Ahmed'in, Makriköy adliye memurları tarafından Ahmed Samim Bey vakası kapsamında da sorgulanacakları ifade edilir. Makriköy Savcısı Besim Bey ve bazı sorgu memurlarının, yaklaşık bir yıl önce gerçekleşen bu feci cinayette katili "*kısa boylu, sarı bıyıklı*" şeklinde tarif ettikleri belirtilir.[211] Yazının devamında, Ahmed Samim Bey cinayetine dair belgelerin bugün inceleneceği ve İstanbul İstinaf Başsavcısı Sadrettin Bey'in bu konuyla ilgili ayrıca bir soruşturma başlatacağı bilgisi yer alır. Tüm bu tahkikatların tamamlanmasının ardından zanlıların Divan-ı Harp'e sevk edilecekleri ifade edilir.[212]

14 Temmuz tarihli gazetede "*Makriköy cinayeti: tahkikata devam*" başlığı altında yayımlanan haberde, yeterli delil bulunmaması nedeniyle şüpheliler dışında herhangi bir kişinin tutuklanmasına gerek görülmediği, sadece mevcut şüpheliler hakkında soruşturmanın sürdürüleceği ve tanıkların ifadelerinin alınmaya devam edileceği belirtilir. Bunun dışında, tren yolu güzergâhında bulunan muhallebici Ömer

[209] *İkdam*, 13 Temmuz 1911, 3.
[210] *İkdam*, 13 Temmuz 1911, 3.
[211] "Ahmed Samim Bey'in Katli Meselesi", *İkdam*, 13 Temmuz 1911, 3.
[212] "Makriköy Cinayeti: Tahkikata Devam", *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.

Ağa ile Sakızağacı semtindeki gazinonun garsonlarının yeniden sorgulanacağı ifade edilir.[213]

Muhallebicinin garsonlara aktardığı bilgilere göre, "*Mustafa Nazım*" adıyla bilinen, sarı bıyıklı, beyaz ceketli ve kısa boylu bir kişi olay gecesi üç arkadaşıyla birlikte dükkâna gelmiş, dondurma yemiş ve toplam dört kuruş ödemişti. Gazinonun garsonları ise gelenlerden birinin elinde şemsiye, diğerinin elinde baston bulunduğunu; içlerinden birinin kısa boylu, beyaz ceketli ve sarı bıyıklı, diğerinin ise uzun boylu, siyah bıyıklı olduğunu dile getirdiklerini beyan eder.[214]

Gazete, şüphelilerden Nazım'ın teyzezadesi ve Bâb-ı Âli Sicil-i Ahvâl-i Umûmiye Evrak-ı Mukayyidi olan Hilmi Bey'in de ifadesine başvurulduğunu yazar. Hilmi Bey'in, Makriköy süvari mübaşiri Şükrü Efendi tarafından getirildiği; Nazım'a ait olup evinde ele geçirilen valiz ve içindeki evrakla ilgili bazı açıklamalarda bulunmasının istendiği belirtir. Ayrıca şüpheli kişinin bu eve ne zaman girip çıktığına dair bilgiler de kendisinden talep edilir.[215]

Ancak gazete, soruşturmanın gizliliği sebebiyle Hilmi Bey'in verdiği ifadenin içeriğine dair bilgi edinemediklerini aktarır. Bununla birlikte, Nazım'ın bacanağı Behzat Bey'in de ifadeye çağrılacağı bildirilir. Behzat Bey'in, dün telefonla Makriköy'e davet edildiğini, fakat bazı mazeretler öne sürerek ancak cumartesi günü gelebileceğini belirttiği ifade edilir. Gazete, Behzat Bey'in çağrılma gerekçesinin Nazım'ın özel durumu hakkında bilgi edinmek olduğunu yazar.[216] Mustafa Efendi'nin, otelde her gün bulunmadığını, bu nedenle kiracıları tanımadığını ve olay günü de çok meşgul olması sebebiyle mektup bırakmak isteyen kişiyi şimdi görse tanıyamayacağını ifade ettiği belirtildi.[217]

Meserret Oteli'nin garsonlarının, adli makamların talebi üzerine Ayasofya Polis Merkezi aracılığıyla Makriköy'e çağrıldığı belirtilir.[218] Cinayetten yaklaşık beş on gün önce, Meserret Apartmanı kiracısı Mustafa Efendi, akşam saat on civarında işten dönerken yanına gelen bir kişinin, "*Adıma bir mektup gelirse otelde saklayınız.*

[213] *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[214] *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[215] *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[216] *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[217] *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[218] "Meserret Oteli Garsonları", *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.

Şimdilik misafirlikte kalıyorum, birkaç gün sonra otele yerleşeceğim ve mektuplarımı alırım" dediğini aktarır. Bu kişinin adını "*Ferid Bey*" olarak söylediğini bildirir. Mustafa Efendi, durumu otelin yazıcısı olan kardeşine ileterek Ferid Bey adına gelecek mektupların saklanmasını tembihledi. Yazıcının ifadesi sırasında bu bilgiyi paylaşması üzerine, kiracı Mustafa Efendi önceki gün Makriköy Savcılığına çağrıldı ve mektupların saklanmasını isteyen şahsın eşkâline ve kimliğine dair bildiklerini anlatması istendi.[219]

Merhum Zeki Bey'in ailesine, Düyûn-ı Umûmiye İdaresi tarafından iki bin lira tutarında bir ikramiye verildiği, bu davranışın idare tarafından yerinde ve takdire şayan bir hareket olarak değerlendirildiği öğrenildi.[220]

Devamında, İttihat ve Terakki Cemiyeti kâtibi Hacı Adil Bey'in açıklamasına da yer verir. Adil Bey, Makriköy cinayeti vesilesiyle bazı gazetelerde cemiyet hakkında ima ve telmih yoluyla dahi olsa leke sürülmek istendiğini belirterek, bu iddiaları kesin bir dille reddetti. Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin milyonlarca üyesi bulunan, ülkenin her tarafında teşkilatlanmış büyük bir yapı olduğunu vurgulayan Adil Bey, cemiyetin böylesi isnatlardan daima uzak ve yüce bir konumda bulunduğunu ifade ederek kamuoyuna güvence verdi.[221]

Sadrazam Paşa'nın talebi üzerine İstanbul Polis Müdürü Mazhar Bey Bâb-ı Âli'ye gelmiş, Dâhiliye Nazırı Halil Bey'in de hazır bulunduğu görüşmede cinayet hakkında yaklaşık bir saat süren bir mülakat yapılmış ve şimdiye kadar elde edilen tüm bilgilerin Sadrazam'a sunulduğu da ifade edilir.[222]

Gazetede, Mercan İdadisi dördüncü sınıf birinci şube öğrencilerinin yayımladığı taziye mesajına da yer verildi. Çevrelerinde düşünceye ve hürriyete önemli katkılarda bulunan Zeki Bey'in kanlı bir saldırı sonucu hayatını kaybetmesi üzerine içlerinde derin bir yara açıldığı belirtilerek, bu acı kayıptan dolayı merhumun ailesine ve fikir dünyasına başsağlığı dileklerini ilettikleri ifade edilir. Ayrıca İstanbul Sultanîsi birinci devre lise öğrencilerinin de bir taziye mesajı gönderdikleri bildirildi.[223]

---

[219] *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[220] *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[221] *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[222] "İkremiye ve Takdîr", *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[223] "Mezûnlar Ne Hâlde", İkdam, 14 Temmuz 1911, 3.

Gazeteye ulaşan bir diğer mesajda ise şu ifadelere yer verilmektedir:

"*Esna-yı katilde merhûmun yanında bulunan 'Abdurrahman bey ve Şakir efendi ile merhûmun te'allukâtından Mehmed bey, mağfûr müşârü'n-ileyh Zeki beyin 'a'ile'-i felâketzedesi namına Makriköy polis merkezine gelerek bu bâbda ibrâz olunan mesa'iden dolayı beyân-ı teşekkür itmişlerdir. Genç dimağlarda ve muhîtimizin hayât-ı tefekkür ve hürriyetinde büyük bir bâş olmak üzere tanıdığımız muhterem mu'allim Zeki Beyin mel'ûn ve kanlı bir el ile mahv idilmesi kalbimizde büyük ceriheler açmışdır. Bedbaht 'a'ilesine ve mütefekkirin memlekete ruhumuz da ki bu ebedi yara ile 'arz-ı ta'ziyet eyleriz..*"[224]

Gazetenin 15 Temmuz 1911 tarihli baskısında "*Makriköy cinayeti evrak tetkikatı*" başlığı altında yayımlanan haberde, cuma günü olması nedeniyle herhangi bir sorgulama yapılmadığı belirtildi. Silahların nereden temin edildiği konusuna gelindiğinde ise sanıkların üzerinde bulunan silahların Eminönü'ndeki bir mağazadan satın alındığının tespit edildiği aktarıldı. Soruşturmanın gizlilikle yürütüldüğü, Savcı Yardımcısı Besim Bey ile sorgu hâkimi Ahmed Bey'in davaya yoğunlaştıkları bildirildi. Bu nedenle, diğer ceza dosyalarına Besim Bey'in yerine Hoca Mehmed Efendi'nin baktığı ifade edildi. Gazete, ayrıca Ahmed Samim Bey'in öldürülmesi meselesi ile Makriköy cinayeti arasında bir bağlantı olup olmadığının ertesi gün araştırılmaya başlanacağını bildirdi.[225]

Zeki Bey cinayetine ilişkin yargılama sürecinde toplam yirmi duruşma yapılmıştır. Mahkeme, sanıkların önceki suçlarını da dikkate alarak Mustafa Nâzım ve Çerkes Ahmed'i on beşer yıl kürek cezasına mahkûm etmiştir.[226] Böylelikle daha önce faili meçhul kalmış iki cinayetin ardından bu cinayet faili meçhul kalmamıştır. Adaletin tesisine yönelik önemli bir adım atılmıştır. Ancak verilen cezanın yeterliliği hususu, bugün dahi tartışmaya açık bir mesele olarak değerlendirilmektedir.

Cinayetin İttihat ve Terakkî tarafından işlendiğine dair birçok somut delil bulunmaktadır. Nitekim soruşturmanın on sekizinci duruşmasında, Zeki Bey'in ölümüne sebep olan silahı sanıklara temin eden kişinin İttihat ve Terakkî mensubu Mümtaz Bey olduğu ortaya çıkmıştır.[227] Soruşturma sürecinin yavaş ilerlemesi, daha önceki iki cinayette olduğu gibi bu davada da dikkat çekmiştir. Bununla birlikte,

[224] *İkdam*, 14 Temmuz 1911, 3.
[225] "Makriköy Cinayeti Evrak Tetkikatı", *İkdam*, 15 Temmuz 1911, 3.
[226] "Zeki Bey Suikastı Kararları", İfham, 15 Mayıs 1912, 1.
[227] "Zeki Bey'in On Sekizinci Muhakemesi", Tanin, 4 Mayıs 1912, 1.

sanıklardan Çerkes Ahmed'in 1915 yılında meydana gelen Ermeni isyanlarının bastırılmasında görev aldığına dair iddialar da vardır. Bu iddiaların doğruluğu kabul edildiğinde, Çerkes Ahmed'in aldığı cezayı fiilen çekmediği ve kısa bir süre sonra serbest bırakıldığı anlaşılmaktadır.[228] Hem cezanın nispeten hafif oluşu hem de bu cezanın dahi tamamlanmadan serbest kalındığı yönündeki iddialar, Zeki Bey'in öldürülmesinin iktidar çevrelerince arzulanan bir gelişme olabileceğine işaret eden önemli göstergeler olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte yapılan çalışmalarda Zeki Bey adına arşiv belgelerinde herhangi bir arşiv belgesi bulunamadı.

Yapılan bu çalışmada suikast sonucu öldürülen üç gazetecinin cinayetlerinin basına yansıması ele alınmaktadır. Sırasıyla bu cinayetlere kurban giden Hasan Fehmi Bey, Ahmet Samim Bey ve Zeki Bey'dir. Zeki Bey'in katilleri hariç diğer iki suikastı gerçekleştiren zanlılar yakalanamadı. Cinayetler arasında Türk basınında en çok tartışılanı ise Hasan Fehmi Bey'dir bunun birçok sebebi mevcuttur, öncellikle Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu kaotik ortamdan bahsedilebilir. II. Meşrutiyet ilan edilmiş olsa da devlet iç ve dış konularda istenmeyen durumlarla baş başa kaldı. Bu durum toplumda büyük bir hoşnutsuzluk meydana getirirken, Hasan Fehmi Bey'in cinayete kurban gitmesiyle basında bu durumu dile getirmenin bir aparatı olmaktadır.

[228] Nesimi Abidin, *Yılların içinden, (*İstanbul*:* Gözlem Matbaası, 1977), 43-44.

SONUÇ

Basında çıkan haberler incelendiğinde, cinayetlerin genellikle kurbanların şahsına odaklanılmadığı, aynı zamanda olayın ideolojik boyutu ve amaçlanan sonuçlara yönelik yorumlara da güçlü vurgular yapıldığı görülmektedir. En çok dikkat çekilen husus suikastların siyasi iktidarın baskıcı yönünün bir tezahürü olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Özellikle Hasan Fehmi Bey'in şahsı, özgürlük ve adalet davasının sembolü hâline getirilerek onun hayatını feda etmesinin halkın vicdanında silinmez bir iz bıraktığı belirtilir. Hatta Derviş Vahdeti'nin kaleme aldığı bir yazıda, Hasan Fehmi Bey Hz. Hasan ile eş değer tutulup, her ikisinin de aynı dava uğruna şehit düştükleri ifade edilmektedir. Böylelikle bireysel bir ölüm, daha geniş bir tarihsel ve dini bağlama oturtularak, muhalefetin meşruiyeti güçlendirilmeye çalışılmaktadır.

Bu yazının arka planına bakıldığında ise yalnızca iki şahsın benzer dava uğruna mücadele eden kişiler olarak ele alınmadığı, aynı zamanda iki farklı dönemin iktidar anlayışlarının da karşılaştırıldığı görülmektedir. İttihat ve Terakki yönetimi Yezid'le özdeşleştirilerek zulümle eş değer kılınmıştır. Vahdeti, yazısının devamında kısa süre içinde kendisinin de aynı akıbete uğrayabileceğini belirterek cinayeti tekil bir vaka olmaktan çıkarmış, muhalif aydınlarda "sıra bize mi geliyor?" endişesinin canlı olduğunu ima etmiştir. Her ne kadar abartılı bir üslup tercih edilmiş olsa da dönemin basınında bu kaygı hemen her satırda hissedilmektedir.

İkinci olarak, bu cinayetlerin geçmiş dönemlerdeki istibdat anlayışının bir yansıması olduğu yönünde değerlendirmeler de yapılmıştır. Burada kastedilen, II. Abdülhamid'in iktidarı tek başına elinde bulundurduğu yıllardır. O dönemde benzer olayların yaşandığı iddia edilerek böylece bu tür girişimler, muhalefet çevrelerince istibdada doğru bir gidişin açık göstergesi olarak yorumlanmıştır.

Ahmet Samim cinayeti ise basında daha az yer bulmuştur. Olayla ilgili haberlerin çoğu oldukça kısa tutulup, özellikle cinayetin işleniş biçimine ağırlık verilmektedir. Suikast sırasında yaşanan anların aktarılmasıyla yetinilmiş, ancak cinayetin arka planına dair kapsamlı değerlendirmeler yapılmadığı görülmektedir. Bu nedenle kamuoyunda olayın derinlikli bir şekilde tartışılması mümkün olmamış ve cinayet kısa sürede gündemden düşmüş görünmektedir.

Buna karşılık Zeki Bey cinayeti, dönemin diğer gazeteci suikastlarıyla kıyaslandığında çok daha fazla delilin elde edildiği bir olaydır. Hem görgü tanıklarının ifadeleri hem de polislerin yoğun gayreti sayesinde cinayet bir nebze aydınlatıldığı ve failler hakkında cezalar verildiği görülmektedir. Ancak katil zanlılarından Çerkes Ahmet'in on beş yıl kürek cezasına çarptırılmasına rağmen 1915'teki Ermeni isyanlarının bastırılmasında görev aldığı iddia edilmektedir. Bu iddianın doğruluğu kabul edildiğinde, mahkemenin verdiği cezanın fiilen uygulanmadığı anlaşılmaktadır.

Bu iki cinayet faili meçhul iken nasıl olur da İttihatçıların işlediğine dair kanaat oluşmuştur? Birinci husus, olayların gerçekleştiği yerlere karakolların çok yakın olmasına rağmen güvenlik güçlerinin ya hiç müdahale etmemesi ya da yapılan müdahalelerin eksik ve yanlış olmasıdır. Örneğin Hasan Fehmi Bey Galata Köprüsü üzerinde suikasta uğradığında, polislerin silah seslerini duymaması ya da geç gelmesi dikkat çekicidir. Dahası, suikastçıya yönelmek yerine yanında bulunan ve yaralı olan arkadaşının suçlu gibi sürüklenerek götürülmeye çalışılması konu olur.

İkinci olarak, polisin yürüttüğü soruşturma ile mahkemede devam eden tahkikatların son derece yavaş ilerlemesi önemli bir gösterge olarak kaydedilir. Kamuoyunda büyük yankı uyandıran bu cinayetlerin devlet kurumlarınca ağır ve isteksiz biçimde ele alınması, iktidarın süreci bilinçli olarak yavaşlattığı yorumlarını beraberinde getirir. Bu durum, adaletin işletilmediğine dair güçlü bir kanaatin oluşmasına sebep olmuştur.

Bir diğer husus ise kurbanların muhalif kimlikleri ve kamuoyunda sahip oldukları şöhretleridir. Geniş kitleleri etkileyebilme potansiyeline sahip bu şahısların iktidar tarafından tehlikeli görülmüş olması muhtemeldir.

Bununla birlikte çalışmada Hasan Fehmi Bey'in öldürüldüğü gece katilin üzerinde gerçekten zabit üniforması bulunup bulunmadığı meselesi dikkat çekici bir tartışma olarak öne çıkmaktadır. Bu iddianın basında nasıl yansıtıldığı ve kamuoyunda nasıl algılandığı da araştırmanın önemli sorularındandır. Daha da önemlisi, arşiv belgelerinde "polisin katili kovalamış" olduğuna dair kayıtlar mevcutken, dönemin gazetelerinde bu hususta herhangi bir yazı bulunmazken aksine polisin yetersiz, hatta yanlış bir şekilde müdahalede bulunduğunun ileri sürülmesi dikkat çekicidir. Dolayısıyla, arşiv belgeleri ile basın haberleri arasındaki bu çelişkinin nasıl ortaya

çıktığı ve hangi bağlamlarda dile getirildiği çalışmada özellikle açıklığa kavuşturulmaya çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

Abidin, Nesimi. *Yılların içinden,* İstanbul: Gözlem Matbaası, 1977.

Akşin, Sina (ed.). *100. Yılında Jön Türk Devrimi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Basım, 2019.

Alkan, Mehmet Ö. (ed.). *Tarık Zafer Tunaya Anısına Yadigâr-ı Meşrutiyet*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.

Alkan, Necmettin. *Selanik İstanbul'a Karşı 31 Mart Vak'ası ve II. Abdülhamid'in Tahttan İndirilmesi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2. Basım, 2014.

Ayhan, Bünyamin. *II. Meşrutiyet Döneminde İttihat ve Terakki, Siyaset ve Basın.* Ed. Hakan Aydın. Konya: Palet Yayınları, 1. Basım, 2010.

Berkes, Niyazi. *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2012.

Birgen, Muhittin. *İttihat ve Terakki'de On Sene İttihat ve Terakki Neydi*. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2009.

Engin, Vahdettin. *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2021.

Hastaş, Mehmet T. *Ahmet Samim: II. Meşrutiyet'te Muhalif Bir Gazeteci*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2012.

Lewis, Bernard. *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. Ankara: Arkadaş Yayınları, 12. Basım, 2021.

Mardin, Şerif. *Türk Modernleşmesi*. Ed. Mümtaz'er Türköne, Tuncay Önder. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

Tunaya, Tarık Zafer. *İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar: Hürriyet'in İlanı*. İstanbul: Kronik Kitap, 1. Basım, 2004.

Tunaya, Tarık Zafer. *Türkiye'de Siyasal Partiler. Cilt 1: İkinci Meşrutiyet Dönemi 1908-1918*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2009.

Tunçay, Mete. (ed.). *Türkiye Tarihi*. 4. Cilt. İstanbul: Cem Yayınevi, 1. Basım, 1989.

Aslan, Taner. "31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere Ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar". *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 28 (2010), 1-26.

Aslantaş, Selim. "Birinci Balkan İttifakı, 1866-1868". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 52/2 (2012), 1-14.

Ateş, Ferhat. "II. Meşrutiyet Sonrası Kurşunla Sansür Geleneği Bir Muhalefet Tasfiyesi Örneği Olarak Ahmet Samim Cinayeti". *Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2/2 (2018), 89-104.

Atasoy, Fatih. "Osmanlı'nın Dağılmasını Engelleme Çabası Olarak Üç Siyasi Fikir Hareketi". *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 45 (2019), 1-21.

Aydın, Abdulhalim. "Batılılaşma Döneminde Şinasi ve Fransız Etkisi". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 17/2 (2000), 105-131.

Azizata, Fatih Serkan. "Birinci Jön Türk Hareketinde (Genç/Yeni Osmanlılarda) Milli Egemenlik İzleri". *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 15/1 (2023), 13-26.

Benek, Kazım. "Osmanlı İmparatorluğunda Basının Doğuşu ve II. Meşrutiyete Kadarki Gelişimi." *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 4/6-7 (2016), 27-39.

Biçici, Mehmet. "Hatıratlarla Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına Girişi". *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* (2014), 693-722.

Çakmak, Zafer. "Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i İşgali ve Sonrasında Osmanlı Devleti ile Yaptığı Antlaşma". *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi* 2/1 (2003), 16-20.

Çalen, Mehmet Kaan. "1909 Kanun-i Esasî Tadîlatı". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2012), 129-140.

Çetinsaya, Gökhan. "II. Abdülhamid'in İç Politikası: Bir Dönemlendirme Denemesi". *Osmanlı Araştırmaları / The Journal of Ottoman Studies* 47 (2016), 353-409.

Çınarlı, Özgür ve İsmail Safi. "İngiliz Yazılı Basınına Göre Bab-ı Ali Baskını ve Uluslararası Sonuçları". *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 10/17 (2019), 1786-1808.

Doğaner, Yasemin. "Hürriyet ve Modernleşme Enstrümanı Olarak Osmanlı'da Basın." *Edebiyat Fakültesi Dergisi / Journal of Faculty of Letters*, 29/1, 2012, 109-121.

Durdu, Mehmet Burak. "Osmanlı Devleti'nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri". *OTAM Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 14 (2003), 291-318.

Gümüş, Musa ve Rabia Yüksel. "Osmanlı Devleti'nin Parçalanma Süreci ve Basının Yaklaşımı: 1875 Hersek İsyanı Örneği". *İçtimaiyat* 4/1 (2020), 31-46.

Güneş, Hüseyin. "Osmanlı Matbuatına Göre Hasan Fehmi Cinayeti". *İçtimaiyat Sosyal Bilimler Dergisi* 7/2 (2023), 394-412.

Kaan, Oğuz. "II. Meşrutiyet Dönemi Siyasal Gelişmelerinin Türkiye Demokrasi Tarihine Etkileri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 10 (2021), 345-368.

Karaman, Mehmet Ali. "Osmanlı Modernleşmesinde Basın." *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*,32, (2014), 131-142.

Koltuk, Nuran. "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti (18 Eylül 1906 – 27 Eylül 1907)". *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi* 10/21 (2024), 198-219.

Korkmaz, Ferhat. "Namık Kemal ve Anayasal Düzen". *Edebi Eleştiri Dergisi* 5/2 (2021), 429-447.

Olgun, Kenan. "Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda Ara Seçimler (1908-1912 Dönemi)". *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* 28/82 (2012), 1-24.

Öngüç, Bahar. "1912 Seçimleri: Demokratik Seçim İlkeleri Işığında Kısa Bir İnceleme". *Anadolu Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/2 (2021), 307-323.

Özbozdağlı, Özer. "Yunanistan'ın Girit'i İlhak Çabalarına Osmanlı Makedonyası'nda Tepkiler (1909-1911)". *Tarih İncelemeleri Dergisi* 37/2 (2022), 577-610.

Sarıaslan, Fatma. "II. Meşrutiyet Dönemi ve Kanun-ı Esâsî: Siyasal Sistem Tartışmaları Ekseninde Bir İnceleme". *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi* 54 (2023), 161-192.

Sarıkaya, Mehmet Zakir. "Osmanlı Devleti'nde Yeni Bir Yapılanma: Tanzimat Fermanı". *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* (2023), 60-91.

Sediroğlu, Serdar Cem. "I. Balkan Savaşı'nın Doğu Harekât Alanında Osmanlı Şark Ordusu'nun Harp Tarihi Bağlamında Analizi". *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/17 (2019), 605-634.

Toprak, Seydi Vakkas. "İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu". *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi* 3/26 (2013), 171-192.

Turan, Numan. "19. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve İran Yenileşme Hareketlerinde İki Önemli Şahsiyet: Mustafa Reşit Paşa ve Mirza Taki Han". *İran ve Turan Tarihi Araştırmaları Dergisi* 6/10 (2023), 1-27.

Uca, Alaattin. "II. Abdülhamit Döneminde Dr. Bahaeddin Şakir'in Osmanlı Veliahtları İle İlişkileri". *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 2013/1 (2013), 97-101.

Zariç, Sami. "II. Meşrutiyet Dönemi Muhalif Partilerinden Ahrar Fırkası ile Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nın İdeolojik Açıdan Karşılaştırılması". *Social Mentality and Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)* 52 (2021), 3 109-3118.

Tezler

Dalgalı, Ümüş. *Osmanlı Modernleşmesinde Yeni Bir Muhalefet Kültürü: Yeni Osmanlılar*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.

Güncü, Mustafa. *Zeki Bey Suikastı ve Basın*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.

Öztürk, Gülcennet. *Osmanlı Devleti'nden Günümüze Siyasal Özgürlük ve Basın Özgürlüğünün Anayasalarda Ele Alınışı*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010.

Türkmen, Zekeriya. *Hareket Ordusu ve Mahmud Şevket Paşa (Hareket Ordusunun Hazırlanması, Sevk ve İdaresi, 31 Mart Olayları'nın Bastırılmasındaki Rolü)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1989.

Yılmaz, Birgül. *Mahmut Şevket Paşa'nın Hareket Ordusu Kumandanlığı ve 31 Mart'taki Propaganda Faaliyetleri*. Burdur: Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

Ansiklopedi Maddeleri

Akyıldız, Ali. "Tanzimat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Aydın, Mehmet Âkif. "Kânûn-ı Esâsî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Beydilli, Kemal. "Mahmud II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Çetinsaya, Gökhan ve Ş. Turfan Buzpınar. "Midhat Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Düzdağ, M. Ertuğrul. "Volkan Gazetesi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Ebüzziya, Ziyad. "Ahmed Rızâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Eyicil, Ahmet. "Nâzım Bey". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Gülsoy, Ufuk. "Islahat Fermanı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Hanioğlu, M. Şükrü. "Cemal Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Hanioğlu, M. Şükrü. "Enver Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Hanioğlu, M. Şükrü. "İttihat ve Terakkî Cemiyeti". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Hanioğlu, M. Şükrü. "Jön Türkler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Hanioğlu, M. Şükrü. "Talat Paşa". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Küçük, Cevdet. "Abdülhamid II". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Küçük, Cevdet. "Bâbıâli Baskını". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Küçük, Cevdet. "Balkan Savaşı". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Özcan, Azmi. "Otuzbir Mart Vak'ası". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Topdemir, Hüseyin Gazi. "Pozitivizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Turan, Şerafettin. "Mustafa Kemal Atatürk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*

Uçman, Abdullah. "Prens Sabahaddin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.

Yüceer, Nâsır. "31 Mart Vakası". *Atatürk Ansiklopedisi*.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA): Osmanlı Arşivi. DH.EUM.THR [38]. No: 63, Gömlek: 1.

BOA, Osmanlı Arşivi. DH.EUM.KADL [1]. No: 21, Gömlek: 2.

BOA, Osmanlı Arşivi. DH.EUM.KADL [1]. No: 21, Gömlek: 1.

BOA, Osmanlı Arşivi. DH.EUM.THR [97]. No: 64, Gömlek: 1.

BOA, Osmanlı Arşivi. DH.EUM.THR [42]. No: 25, Gömlek: 1.

BOA, Osmanlı Arşivi. İ.HUS [174]. No: 67, Gömlek: 1.

BOA, Osmanlı Arşivi. DH.MKT [2793]. No: 97, Gömlek: 2.

BOA, Osmanlı Arşivi. BEO [3530]. No: 264716, Gömlek: 1.

Ali Kemal, "Bir İhtifal-i Mübeccel". *İkdam*, 9 Nisan 1909, 1.

Ali Kemal, "Serbesti Matbuatının İlk Müdafa-i Mazlumu". *İkdam*, 8 Nisan 1909, 1.

İfham, "Zeki Bey Suikastı Kararları", 15 Mayıs 1912, 1.

İkdam. "Ahmed Samim Bey'in Katli Meselesi". 13 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Bir Vaka-i Cinaiye". 10 Haziran 1910, 5.

İkdam. "Cenaze". 11 Haziran 1910, 3.

İkdam. "Cenazenin Defni". 12 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Cinayet Nasıl Vukû'u Bulmuşdur". 12 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Hasan Fehmi Bey'in Cesedi ve Ruhu Karşısında". 8 Nisan 1909, 1.

İkdam. "Heyet-i Tıbbiye". 10 Nisan 1909, 2.

İkdam. "İkremiye ve Takdîr". 14 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "İtiraflar Başlıyor". 12 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Makriköy Cinayeti". 12 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Makriköy Cinayeti". 13 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Makriköy Cinayeti Evrak Tetkikatı". 15 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Makriköy Cinayeti: Tahkikata Devam". 14 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Mecruh Şakir Beyle Mülakat". 8 Nisan 1909, 2.

İkdam. "Meserret Otelinde". 12 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Meserret Oteli Garsonları". 14 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Mezûnlar Ne Hâlde". 14 Temmuz 1911, 3.

İkdam. "Taharriyat". 12 Temmuz 1911, 3.

İkdam. “Vaka-i Cinaiye Tafsilatı”. 11 Haziran 1910, 3.

İştirak. “Cinayet-i Faci’a”. 11 Haziran 1910, 1.

İştirak. 11 Haziran 1910, 1.

Mizan. “Hasan Fehmi Bey”. 8 Nisan 1909, 2.

Mizan. “Henüz Bir Şey Yok”. 13 Nisan 1909, 2.

Mizan. “İcab-ı Hal”. 9 Nisan 1909, 1.

Mizan. “İki Taraf”. 12 Nisan 1909, 1.

Mizan. “Kanunî Bir Suale Garip Bir Cevap!”. 10 Nisan 1909, 2.

Mizan. “Mizan”. 10 Nisan 1909, 1.

Mizan. “Mizan”. 12 Nisan 1909, 1.

Mizan. “Mizân”. 10 Nisan 1909, 2.

Mizan. “Şehit Hasan Fehmi Bey’in Ruhuna Fatiha – Hürriyet”. 8 Nisan 1909, 1.

Mizan. “Tebrik”. 9 Nisan 1909, 1.

Mizan. “Ulemanın Sükûtu”. 13 Nisan 1909, 1.

Osmanlı. “Cenaze Alayı”. 8 Nisan 1909, 4.

Osmanlı. “Cinayet Tahkikatı”. 9 Nisan 1909, 2.

Osmanlı. “Cinayet Tahkikatı”. 11 Nisan 1909, 5.

Osmanlı. “Cinayet Tahkikatı”. 12 Nisan 1909, 2.

Osmanlı. “Hukuk-ı Avam ve Meşrutiyet Taraftarı Ermeni Fırkası’nın Kahire Şubesi”. 11 Nisan 1909, 5.

Osmanlı. “İdam”. 8 Nisan 1909, 4.

Osmanlı. “Nezaketli Komiser”. 9 Nisan 1909, 2.

Osmanlı. “Serbesti Matbuatının İlk Kurbanı, Ömrünü Menfalarda Geçirmiş Olan Evlad-ı Hürriyetten Hasan Fehmi Bey’in Ruhuna Fatiha”. 8 Nisan 1909, 1.

Osmanlı. “Siyasi Bir Cinayet-i Azime”. 8 Nisan 1909, 2.

Osmanlı. “Şehit Defn Olunurken”. 9 Nisan 1909, 1.

Osmanlı. “Teşekkür”. 9 Nisan 1909, 2.

Şehrah. “Katillerin Tevkifi”. 12 Temmuz 1911, 1.

Şehrah. “Ziyâ-yı Elîm, Hakayık-ı Ahvâl”. 12 Temmuz 1911, 1.

Tanin, “Zeki Bey'in On Sekizinci Muhakemesi”, 4 Mayıs 1912, 1.

Vahdeti, “Mersiye”. *Volkan*, 10 Nisan 1909, 1.

Vahdeti, “Teskîn-i Helecan Emr-i Muhâl”. *Volkan*, 12 Nisan 1909, 1.

Volkan. “Aynen”. 13 Nisan 1909, 1.

Volkan. “Cinayet”. 8 Nisan 1909, 5.

Volkan. “Cinâyet-i Leîmâne, Tehdidât-ı Akurâne”. 10 Nisan 1909, 2.

Volkan. “Cinayet Başka Bir Şekle Mi Girecek?”. 11 Nisan 1909, 1.

Volkan. “Hükümetten Talep”. 11 Nisan 1909, 1.

Yeni Gazete. “Bir Cinayet Karşısında Vatanın Selametini Arayalım”. 13 Temmuz 1911, 1.

Yeni Gazete. “Vak’a-i Cinaiye – Ahmet Samim Bey’in Katli”. 10 Haziran 1910, 3.

Yeni Gazete. “Defin”. 11 Haziran 1910, 3.

Yeni Gazete. “Takdim-i Teşekkürat”. 12 Haziran 1910, 1.

Yeni Gazete. “Evvelki Geceki Cinayet”. 12 Temmuz 1911, 1.

Ali Kemal, “Bir İhtifal-i Mübeccel”. *İkdam*, 9 Nisan 1909, 1.

Ali Kemal, “Serbesti Matbuatının İlk Müdafa-i Mazlumu”. *İkdam*, 8 Nisan 1909, 1.

İfham, “Zeki Bey Suikastı Kararları”, 15 Mayıs 1912, 1.

İkdam. “Ahmed Samim Bey’in Katli Meselesi”. 13 Temmuz 1911, 3.

İkdam. “Bir Vaka-i Cinaiye”. 10 Haziran 1910, 5.

İkdam. “Cenaze”. 11 Haziran 1910, 3.

EKLER

EK-1

Öldürülen Gazeteci Hasan Fehmi

EK-2

Öldürülen Gazeteci Ahmet Samim

EK-3

Öldürülen Gazeteci Zeki Bey

EK-4

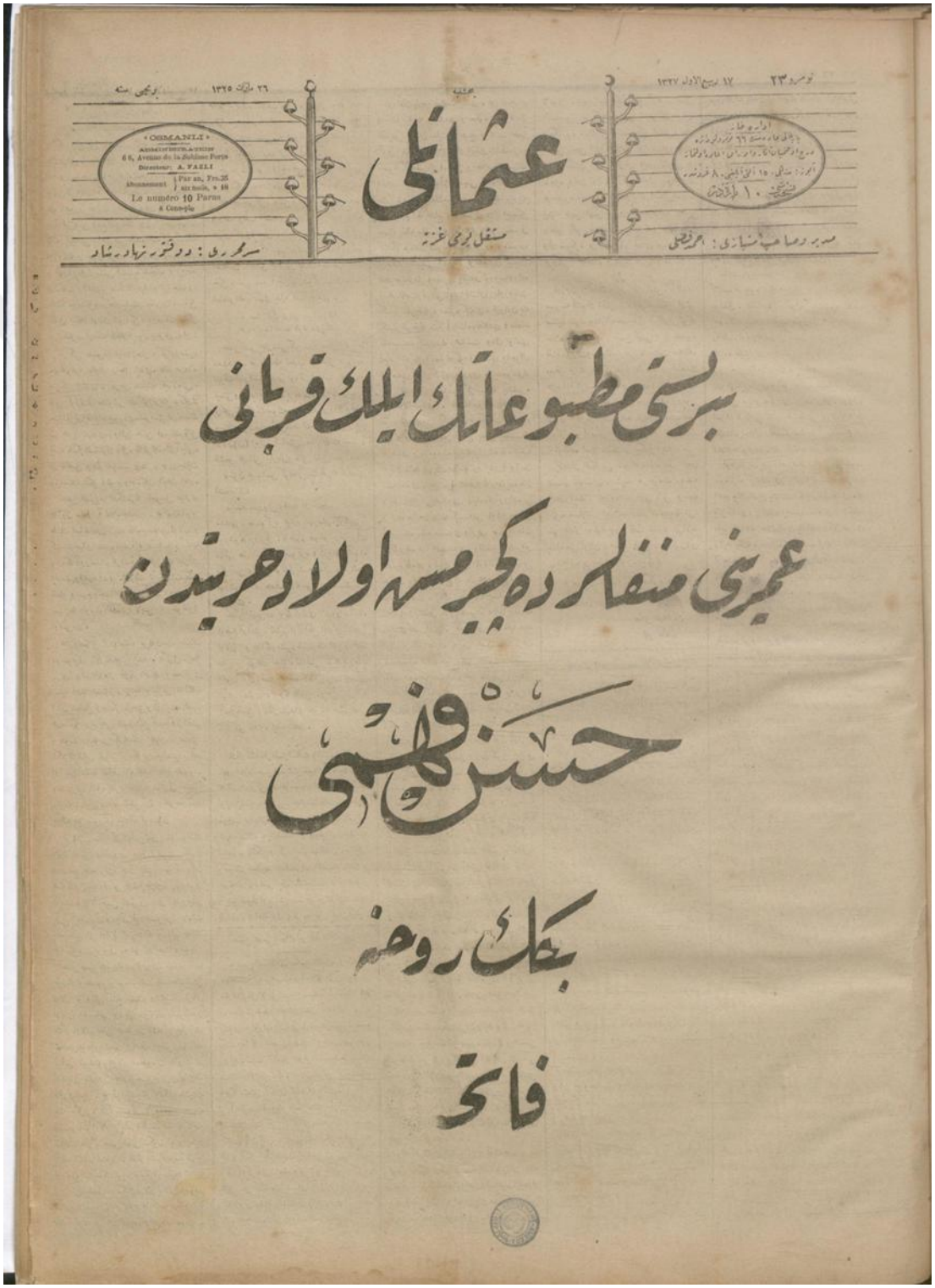

عثمانلی

مستقل یومی غزته

برنجی سنه ۲۶ مارت ۱۳۲۵

نومرو ۲۳ ۱۷ ربیع الاول ۱۳۲۷

OSMANLI

Abonnement { Par an, Frs.25 / six mois, » 13

Le numéro 10 Paras

A Constantinople

سرمحرری : دوکتور زیاد بک

مدیر روحانی سیاسی : احمد فیضی

بر بسنی مطبوعاتک ایلک قربانی

عمرینی منفلر ده کچیرمسه اولاد حریتدن

حسن فهمی

بکک روحنه

فاتحه

Osmanlı Gazetesi 8 Nisan 1909 1. Sayfa

EK-5

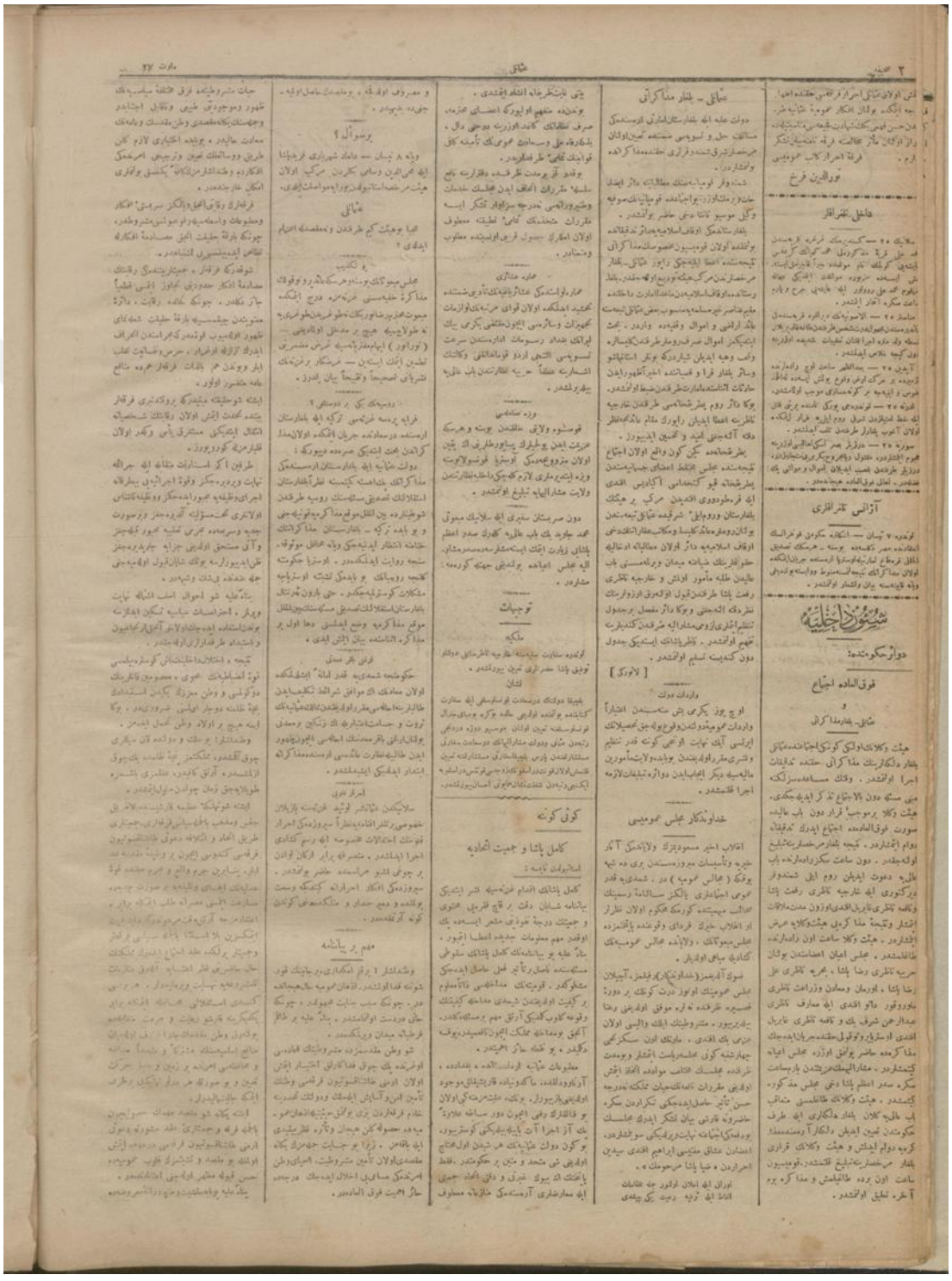

Osmanlı Gazetesi 9 Nisan 1909 2. Sayfa

EK-6

عثمانلی

OSMANLI
66, Avenue de la Paisible Porte
Director: A. FAZLI
Abonnement { For an, Frs.20 / six mois, r 10
La numero 10 Paras à Constantinople

مستقل یومی غزته

سرمحرری: دوکتور زهاد بك

صاحب و صاحب سیاسی: احمد فضلی

Osmanlı Gazetesi 10 Nisan 1909 1. Sayfa

EK-7

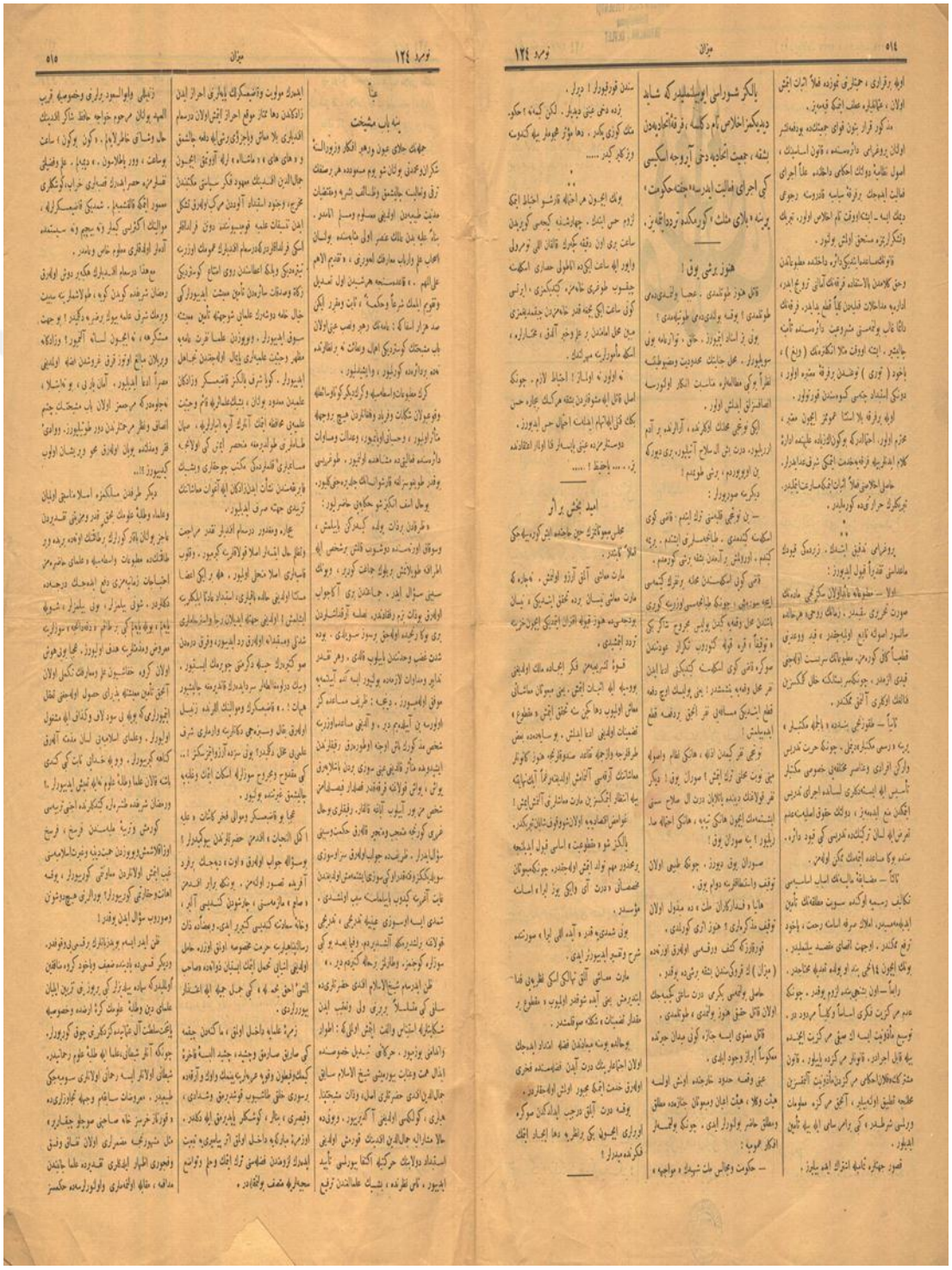

Mizan 13 Nisan 1909 2. Sayfa

EK-8

13 Haziran 1910 2. Sayfa

EK-9

Şehrah Gazetesi 12 Temmuz 1911 2. Sayfa